

ประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคน
ไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด
จังหวัดพัทลุง

Two Religious Tradition : The livelihood in the
Relation of Thai – Buddhist Thai – Muslim in Tambon
Tamot , Tamot District, Pattalung Province.

มานะ ขุนวิช่วย
นฤมล สุขพันธ์

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาที่มา การคงอยู่ คุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ประเพณีสองศาสนาเกิดขึ้นจากระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนคือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษ ผสมผสานกับศาสนาหลัก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ชาวบ้านในตะโหมคได้จัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อเป็นแกนกลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชาวบ้านทั้งสองศาสนา โดยใช้วัดเป็นสถานที่นัดพบเพื่อจัดงานประเพณี ๒ ศาสนา นอกจากนี้ได้ร่วมประสานกับองค์กรชุมชนอื่น ๆ เพื่อขยายแนวคิดเกี่ยวกับประเพณี ๒ ศาสนาให้กว้างขวางขึ้น

คุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ได้แก่ คุณค่าในฐานะที่เป็นสิ่งสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนตะโหมค เป็นสิ่งช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างกัน และมีคุณค่าที่ช่วยให้ชุมชนตะโหมคเกิดความเข้มแข็ง

Abstract

This is a study of the Two Religious Tradition: The livelihood in the Relation of Thai – Buddhist Thai – Muslim in Tambon Tamot , Tamot District, Pattalung Province. This research is an analytical study of the socio-cultural of the Tamot community. The results of the study revealed the following.

Two Religious Tradition belief, religion and values systems which are based on an integration of traditional belief and principles of two main religions - Islam and Buddhism - under which religious leaders. Community jointly established the community organization with local people to serve as the central body for incorporating followers of two religions using the Tamot temple as the meeting point and Two Religious Tradition. Furthermore, they attempted to coordinate with other community organizations to expanded concept of Two Religious Tradition.

Values of Two Religious Tradition, it gives an account of the peculiar Tamot community, this rite will be a good way to reduce the religious conflict between the Buddhism and Islam of the peasants and to strengthen their community.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณบุคคลเหล่านั้นเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณอาจารย์พิทยา บุชรรัตน์ ในฐานะที่ปรึกษาโครงการวิจัยที่ได้ให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ตลอดจนความพยายามในการอ่านและแก้ไขจนทำให้งานวิจัยสำเร็จลงได้

ขอขอบคุณสำหรับความเป็นกันเอง คำสัมภาษณ์ อันเป็นประโยชน์ในทุกคำพูดของผู้สัมภาษณ์ทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระครูสุนทรกิจจานุโยค รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด ที่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นอันทรงคุณค่าของชุมชนและให้ความช่วยเหลือทั้งข้อมูล ที่พัก และอาหารแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

และท้ายที่สุดต้องขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมที่ใช้งบประมาณสนับสนุนการทำงานวิจัยชิ้นนี้จนสำเร็จลงได้

คำนำ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ เป็นรายงานการวิจัยเรื่อง “ประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง” ภายในรายงานประกอบด้วยเนื้อหา รวม ๔ บท ซึ่งเป็นความพยายามของผู้วิจัยที่ได้นำเสนอให้เห็นภาพของประเพณี ๒ ศาสนา โดยมีการนำเสนอส่วนที่เป็นบริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมดในบทที่ ๒ และส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ๒ ศาสนา ในบทที่ ๓ เนื้อหาส่วนมากได้สังเคราะห์จากคำบอกเล่าและการเข้าไปมีส่วนร่วมในงานประเพณีนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๕ เป็นต้นมา แม้นิรายงานอาจยังไม่ให้ภาพที่ชัดเจนมากนักเกี่ยวกับประเพณีที่สื่อถึงความสัมพันธ์ของคนที่มีนบถือศาสนาที่แตกต่างกัน แต่ในความเป็นจริงของคนในตะโหมดแล้ว พบว่าบรรยากาศของชุมชนที่ผู้คนนับถือศาสนาต่างกัน เป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยความสมานฉันท์ และน่าจะเป็นตัวแบบให้ชุมชนอื่น ๆ ได้ใช้เป็นแนวทางการสร้างชุมชนของตนเองในกระแสสังคมที่กำลังสับสนวุ่นวายนี้

มานะ ขุนวิช่วย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
บทที่ ๑ บทนำ	
๑. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	๑
๒. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๒
๓. วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๑๑
๔. คำถามหลักในการวิจัย	๑๒
๕. ระเบียบวิธีวิจัย	๑๒
๖. ขอบเขตการวิจัย	๑๒
๗. วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๘. สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล	๑๓
๙. อุปกรณ์การวิจัย	๑๓
๑๐. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
๑๑. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ บริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง	
๑. สภาพทั่วไปของชุมชนตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง	๑๖
๒. ระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ ของชุมชนตะโหมด	๔๒
บทที่ ๓ ประเพณี ๒ ศาสนา : การสร้างตัวตนของคนตะโหมด	
๑. การก่อเกิดของประเพณี ๒ ศาสนา	๖๒
๒. การคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา	๖๔
๓. ขั้นตอนการจัดงาน	๖๗
๔. คุณค่าและความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา	๗๐
บทที่ ๔ บทสรุป	๘๒
บรรณานุกรม	๘๕
ภาคผนวก	๘๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

การนำพาประเทศเข้าสู่ความทันสมัยในการปฏิรูปประเทศของรัชการที่ ๕ ในทศวรรษ ๒๔๓๐ เป็นต้นมาได้เริ่มต้นพาประเทศเข้าสู่ประชาคมโลก กระทั่งการปฏิวัติเขียว หรือการเกษตรแผนใหม่ หรือการเกษตรเชิงเดี่ยว ที่มุ่งการผลิตเพื่อจำหน่าย ทำให้กระแสการปลูกพืชเพียงอย่างเดียว ทำนองเดียว ทำสวนยางพาราอย่างเดียวนั้นมีมากขึ้น กระทั่งกระแสนี้ถูกโหมกระหน่ำด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๔ สังคมไทยทุกหย่อมหญ้าก็ให้ความสำคัญกับการเพิ่มศักยภาพในการผลิต ให้ความสำคัญกับมูลค่า กระแสนิยมเงินเข้าไปจับเกาะอยู่ในจิตใจของผู้คนทุกระดับ ทุกคนพยายามไขว่คว้าหาเงินอย่างไม่มีสิ้นสุด เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่บันดาลทุกสิ่งทุกอย่างได้ สังคมไทยเริ่มก้าวกระโดด จากเดิมเป็นวิถีการผลิตแบบพอเพียง ผลิตเพื่อการบริโภคที่เหลือก็จำหน่ายจ่ายแจกและทำบุญ มีวัฒนธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ในระบบคิดแบบใหม่นี้มุ่งที่การผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก ความเอื้ออาทรที่เคยมีของผู้คนลดลงตามลำดับ การแบ่งปันกลายเป็นการซื้อขาย พิธีกรรมความเชื่อที่เคยร่ายอยู่คู่กับการผลิตเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระแม่โพสพ พระแม่ธรณี พระแม่คงคา ผีป่า นางไม้ ถูกตีค่าเป็นเรื่องงมงายไร้สาระ เป็นเรื่องของคนไม่มีการศึกษา ทั้งที่สิ่งเหล่านี้คือเครื่องมือล้ำค่าของสังคมไทยให้อยู่รอดและยืนอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีนับเวลาเป็นพันปี

แนวทางการพัฒนาประเทศที่ยึดถือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถูกนำมาใช้ในลักษณะนี้จนถึงแผน ๗ รัฐบาลจึงเริ่มตระหนักถึงปัญหาของประเทศและสังคม ความสุขไม่ได้เกิดขึ้นเพราะมีเงินจำนวนมาก ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ไข้แก้ไขด้วยการสร้างโรงพยาบาล ตระหนักดังกล่าวก่อเกิดขึ้นเมื่อปัญหาของประเทศตามแนวทางการพัฒนาแบบเดิมถึงทางตัน และนับวันปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นอย่างทบทวี การพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำลายรากฐานของประเทศ โดยเฉพาะฐานวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นลงอย่างยับเยิน ผู้คนในท้องถิ่นเริ่มไม่รู้จักชีวิตแบบเดิม ลูกหลานที่ถูกส่งไปรับเรียนในเมืองใหญ่ไม่รู้จักชุมชนตัวเอง ลืมรากเหง้าของตัวเอง เพราะแม้แต่เรียนรู้ถึงเรื่องราวประเทศของเรา - เพื่อนบ้านของเรา - โลกของเรา ความรู้ที่ได้ไปรับเรียนก็มักถูกนำพาเข้าสู่ตลาดแรงงานที่รับใช้ระบบทุน

อย่างไรก็ตามเมื่อเริ่มต้นการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ ๘ ๙ และ ๑๐ (ที่กำลังจะถึง) และการได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ กระแสของการพัฒนา ก็ได้เบนเข็มออกจากวิถีเดิม ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์และให้นั้นการพัฒนาคนมากยิ่งขึ้น ให้ความสำคัญกับคุณค่ามากกว่ามูลค่า ให้ความสำคัญคุ้มครองมนุษย์และสิทธิของชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้อย่างชัดเจน ภาวะการณ์เช่นนี้การ

ศึกษาวิจัยวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะประเพณีที่ยังคงมีคุณค่าต่อชุมชนและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันเป็นก้าวสำคัญที่จะทำความเข้าใจชุมชนของเราเอง

ประเพณีอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าด้านจิตใจต่อผู้คนใน ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง จากปากคำของผู้คนในชุมชนเท่าที่ผู้วิจัยมีโอกาสไปสัมผัสพบว่า ประเพณีนี้เป็นสิ่งที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ส่งผลต่อความสัมพันธ์อันดีของคนที่น่าถือศาสนาต่างกัน คนไทยพุทธ - ไทยมุสลิม นั่นคือ ประเพณี ๒ ศาสนา

ประเพณี ๒ ศาสนา เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวชุมชนตะโหมคปฏิบัติร่วมกันมาทุกปี และเป็นประเพณีที่มีลักษณะพิเศษ นั่นคือการทำบุญร่วมกันให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วทั้งศาสนาพุทธและอิสลาม โดยใช้สถานที่เดียวกันคือ เนินควนไต่ละหมาด^๑ หรือศูนย์รวมน้ำใจไทยพุทธ-ไทยมุสลิม ที่ซึ่งฝังศพบรรพบุรุษของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปี จะมีการจัดพิธีในวันดังกล่าว ลูกหลานที่อยู่ในพื้นที่อื่น ๆ จะกลับมาทำบุญร่วมงานประเพณี ๒ ศาสนา การทำบุญดังกล่าวชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะนำอาหารที่ปราศจากเนื้อหมู ซึ่งเป็นอาหารต้องห้ามของศาสนาอิสลามมาทำบุญ โดยจะแบ่งอาหารให้ไต่ละหมาดประกอบพิธีหรือตามหลักศาสนาอิสลาม ขณะที่ชาวมุสลิมจะแบ่งอาหารถวายพระสงฆ์ หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จสิ้นชาวบ้านทั้งไทยพุทธและมุสลิมจะรับประทานอาหารร่วมกัน นอกจากนี้จะมีการแลกเปลี่ยนเทศนาธรรมระหว่างสองศาสนาด้วย นับว่าเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนตะโหมค แฝงไว้ด้วยการกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

๒. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Review Literature)

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย

๑. วัฒนธรรม : ความหมายและลักษณะสำคัญ
๒. ชุมชน : พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชนในสังคมไทย
๓. วัฒนธรรมชุมชน : แนวคิดและความสำคัญ
๔. แนวคิดการศึกษาชุมชนแบบองค์รวม

^๑ เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ศูนย์รวมน้ำใจไทยพุทธ – มุสลิม เป็นสถานที่ฝังศพบรรพบุรุษของชาวบ้านตะโหมคทั้งที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ตั้งอยู่บนเนินควนเส้นทางเข้าออกชุมชน ในหมู่ที่ ๑ ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง.

๑. วัฒนธรรม : ความหมายและลักษณะสำคัญ

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมา เป็นหนึ่งในบรรดาสรรพสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พึงสร้าง วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นเชิงรูปธรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอยและวัฒนธรรมเชิงนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ ระเบียบกฎเกณฑ์ กติกา ธรรมเนียม ประเพณี พิธีการ แบบแผนความประพฤติและการปฏิบัติ ซึ่งชุมชนได้สร้าง สะสมและสืบทอด (ผลิตซ้ำ) มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน อันเป็นการยืนยันหรือพิสูจน์ได้ว่าเป็นประโยชน์ใช้สอยสำหรับ ชุมชน^๑

วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม (holistic) และเป็นพลวัต (dynamic) นั่นคือ วัฒนธรรมในแต่ละมิติแต่ละส่วนจะเชื่อมโยงภายในและระบบภายนอกเป็นเนื้อเดียวกันอย่างแยกไม่ออก และมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตามบริบทและเวลา^๒ แต่ทั้งนี้ผู้คนส่วนใหญ่ มักจะเข้าใจวัฒนธรรมในความหมาย “ศิลปวัฒนธรรม” นั่นคือมองวัฒนธรรมว่า เป็นเพียงรูปแบบของศิลปและประเพณี โดยผู้คนส่วนหนึ่งจะมองอย่างชื่นชมในความงามและเก่าแก่ จนถึงกับพยายามผลักดันให้อนุรักษ์ไว้ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่บางครั้งก็จะกลายเป็นเหยื่อของผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งที่พยายามจะแสวงหาประโยชน์จากการขายศิลปวัฒนธรรมเหล่านั้น ปัญหาสำคัญของการให้ความหมายของวัฒนธรรม ทำนองนี้ก็คือ ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่ง ล่องลอย และไร้ชีวิตชีวา เพราะขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมนั้น ซึ่งมักมีพัฒนาการที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ^๓

ดังนั้นในความพยายามที่จะสื่อความหมายของวัฒนธรรม ในลักษณะที่เคลื่อนไหวและมีพลัง ศรีสักร วัลลิโภคม เสนอว่า น่าจะหันมามองวัฒนธรรมในอีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า *สังคมวัฒนธรรม* หรือ *ชีวิตวัฒนธรรม* เพราะการมองวัฒนธรรมในลักษณะนี้ จะกระตุ้นให้เกิดความสนใจวิเคราะห์สังคมและชีวิตของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ไปพร้อม ๆ กับการทำความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรม ที่ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ เพราะไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ต้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนหลายระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

^๑อานันท์ กาญจนพันธ์. ๒๕๔๓. “หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโต้แย้งทางความคิด”, ใน *วิถีสังคมไทย* สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์. หน้า ๑๒๕ - ๑๖๘. จรัญ โฆษณานนท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.

^๒สุรวุฒิ บัดไซสง. ๒๕๔๕. “วัฒนธรรมชุมชน : เงื่อนไขความเข้มแข็งชุมชน/หมู่บ้าน”, *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*. ๘.๑ (กันยายน ๒๕๔๕), ๑๑ - ๒๐.

^๓ศรีศักร วัลลิโภคม. ๒๕๓๗. “ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย.” ใน *มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย ชุมทางความคิด ชุมมองอนาคต*. หน้า ๑ - ๔๘. เอกวิทย์ ณ ถลาง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๑๔ - ๑๕.

หากพิจารณาความหมายของวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมน่าจะถือได้ว่าเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมา เพื่อที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ตามนัยนี้วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ซึ่งจะมีความหลากหลายและซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็มีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อม^๕

๒. ชุมชน : พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชุมชนในสังคมไทย

ในปัจจุบันคำว่า “ชุมชน” มีความหมายในลักษณะต่าง ๆ มากมาย ทั้งในด้านการปกครอง การพัฒนา ด้านวัฒนธรรมและด้านวิชาการ ตั้งแต่ความหมายที่เป็นรูปแบบของหน่วยทางสังคมและสถาบันการปกครอง เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมืองและชุมชนแออัด ตลอดไปจนถึงลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ กระบวนการและแนวความคิดที่หลากหลาย เช่น องค์กรชุมชน ป่าชุมชน ผู้นำชุมชน พัฒนาชุมชน วัฒนธรรมชุมชน สิทธิชุมชนและอำนาจชุมชน คำว่า “ชุมชน” รัฐบาลได้ใช้คำนี้หลังจากที่ตื่นตัวในการพัฒนาหมู่บ้าน ในระยะแรกชุมชนจึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “บ้าน” หรือ “หมู่บ้าน” ในฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตแน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ^๖

จากการที่คำว่า *ชุมชน* เริ่มเกิดขึ้นมาในวงวิชาการและวงการของการปกครองซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาเปลี่ยนแปลง และขยายอิทธิพลออกไปในชนบท ทำให้ความคิดและภาพของชุมชน มักจะสะท้อนแนวความคิดทางทฤษฎีที่เหมาะสมกับเป้าหมาย มากกว่าการชี้ลักษณะที่เป็นจริงของชุมชน^๗ ภาพชีวิตของชุมชนชนบทไทยในสายตานิวกาการและนักพัฒนาในภาครัฐบาลจึงมีลักษณะ “โง่ จน เจ็บ” มีความยากจน ขาดความรู้ และเกิดปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้ง่าย ด้วยเหตุนี้เอง ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมาได้มีนักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการกลุ่มหนึ่งออกมาต่อต้านการล่มสลายของชุมชน เพราะคิดว่าความเป็นชุมชนเป็นระบบคุณค่าที่ชาวบ้านเคยมีและกำลังถูกทำลาย

^๕ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๒ “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์” เอกสารประกอบการสัมมนาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๔.

^๖ อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๔. มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๑๐๘ - ๑๑๑.

^๗ เรื่องเดียวกัน, ๑๑๑.

โดยรัฐและระบบทุนนิยม จึงวิพากษ์นโยบายการพัฒนาของรัฐว่านำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางสังคม และเสนอให้การพัฒนาเริ่มขึ้นมาจากชุมชน^๕

ต่อมามีนักวิชาการอีกหลายท่าน ที่พยายามค้นหาความหมายของความเป็นชุมชนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น เพราะอาจมีนัยครอบคลุมความสัมพันธ์ในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับย่อย ๆ ที่เป็นชุมชนท้องถิ่น เช่น หมู่บ้าน หรือกลุ่มเคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน ที่มีเครือข่ายครอบคลุมหลายหมู่บ้าน ไปจนถึงชุมชนในระดับชาติ ในทัศนะเกี่ยวกับความเป็นชุมชนของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ พบว่า การศึกษาชุมชนนั้นไม่อาจยึดถือแต่เพียงมุมมองจากภายนอกเท่านั้น แต่จะต้องให้ความสำคัญกับมิติของมุมมองจากภายใน โดยเฉพาะวิถีคิดของชาวบ้านเอง ซึ่งช่วยให้เข้าใจนัยของความเป็นชุมชนว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของมิติความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเคลื่อนไหว เพราะเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตซ้ำและการผลิตใหม่ของอุดมการณ์ อำนาจ ระบบคุณค่าและภูมิปัญญา ในความพยายามต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ส่วนรวมร่วมกัน ทั้งพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางสัญลักษณ์ ผ่านทั้งทางพิธีกรรม ประเพณี และการปฏิบัติการทางสังคมอื่น ๆ เช่น ในรูปของการจัดการทรัพยากร ด้วยการจัดตั้งองค์กร กลไก และเครือข่ายของความสัมพันธ์ขึ้นมาปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับทั้งภายในและภายนอกชุมชนเอง ภายใต้บริบทและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป ชุมชน จึงหมายถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคน ครอบคลุมความสัมพันธ์หลายมิติด้วยกัน มีทั้งความกลมกลืน ความขัดแย้ง ความซับซ้อน เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงได้ และไม่ใช่ว่าหน่วยของพื้นที่ที่มีขอบเขตอย่างตายตัว แต่ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ รวมถึงขอบเขตของชุมชนในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีลักษณะความเป็นชุมชนแตกต่างกันออกไป

๓. วัฒนธรรมชุมชน : แนวคิดและความสำคัญ

๓.๑ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

ผลจากการพัฒนาประเทศไปสู่อุตสาหกรรมทำให้ชนบทที่เคยมีรายได้หลักจากการทำการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งพารายได้จากอาชีพนอกภาคการเกษตร มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ในชุมชน ในกระบวนการดังกล่าวได้เกิดการก่อตัวของ

^๕อานันท์ กาญจนพันธุ์. ๒๕๔๓. “หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโต้แย้งทางความคิด”, ใน วิถีสังคมไทย สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์. หน้า ๓๒๕ - ๓๖๘. จริญ โฆษณานนท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก, ๓๓๑.

กระแสดวงคิดที่เป็นการทวนกระแสการพัฒนาของรัฐ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนามของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยกลุ่มแนวคิดดังกล่าวได้เสนอความคิดในการพัฒนาที่เน้นการเชื่อมั่นและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และนำเสนอแนวทางการพัฒนาสังคมที่เน้นความเท่าเทียมกันในการควบคุมและจัดการทรัพยากร

การก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัยทั้งภายนอกและภายในประเทศ กล่าวคือ ปัจจัยภายนอกประเทศเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์ (พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๐๘) และการเพิ่มความช่วยเหลือระหว่างประเทศผ่านทางองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเน้นปรัชญาของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวระหว่างองค์กรกับประชาชน เข้าถึงความต้องการและความรู้สึกของประชาชน และดำเนินการสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและทรัพยากรแห่งท้องถิ่น^๕ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัฒนธรรมในระดับสากล โดยการประกาศทศวรรษโลก ว่าด้วยการพัฒนาวัฒนธรรมขององค์การยูเนสโก^๖ ส่วนปัจจัยภายในประเทศเกิดจากการคุกคามของระบบทุนนิยมต่อชุมชน ทำให้ปัญญาชนและนักพัฒนาเกิดแนวคิดที่จะรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม และในระหว่างนั้นการตื่นตัวของปัญญาชนที่ผ่านการต่อสู้ในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้ร่วมฟื้นฟูประชาธิปไตยและกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม สร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้สภาพและปัญหาของประชาชน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเริ่มปรากฏชัดเป็นระบบมากขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยมีการประชุมสัมมนาของสมาคมคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ที่สวนควนิวาส เรื่อง “วัฒนธรรมไทยกับงานพัฒนาชนบท”^๗ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นทั้งในแวดวงของนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการที่เข้าร่วมนำเสนอแนวคิด ซึ่งสามารถสร้างความเป็นระบบและความชัดเจนให้กับพัฒนาการของแนวคิดในระยะต่อมา ทำให้เกิดเป็นกระแสดวงคิดที่ตื่นตัวต่อพลังของชุมชน และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

^๕ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ๒๕๓๔. “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน”, ใน วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า ๑๗๑ - ๒๑๖. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๘๓ - ๑๙๐.

^๖กาญจนา แก้วเทพ. ๒๕๓๘. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

^๗สาระสำคัญของการประชุม สัมมนาครั้งนั้นได้แก่ ๑. การชี้ให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมต่อการพัฒนาชนบท ๒. การนำเสนอประสบการณ์ของการพัฒนาชนบท โดยอาศัยวัฒนธรรมของชาวชนบทเองเป็นเครื่องมือที่สำคัญจากประสบการณ์ของนักพัฒนาเอกชน ที่น่าสนใจ คือ นอกเหนือจากการสัมมนาดังกล่าวจะช่วยให้นักพัฒนาเห็นว่าด้วยการรื้อฟื้นและพัฒนาวัฒนธรรมชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท ได้เป็นที่ถกเถียง แลกเปลี่ยนเพื่อนำไปสู่พัฒนาการที่ทำให้มีความชัดเจน เป็นระบบมากขึ้นในระยะต่อมาแล้ว การสัมมนาดังกล่าวยังชี้ให้เห็นว่าแนวทางดังกล่าวมิได้เป็นเรื่องเพ้อฝัน แต่เป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ ทว่าต้องอาศัยความชำนาญ การเรียนรู้และประสบการณ์ที่ยาวนานของนักพัฒนาชาวบ้าน

ทั้งในแง่ของจุดเน้น แนวทางในการวิเคราะห์ หรือแม้แต่ข้อเสนอต่อการพัฒนาชนบท^๒ รวมทั้งเป็นอีกกระแสหนึ่งของการศึกษาหมู่บ้านไทยในเชิงคุณค่า

นอกจากนี้ นักรทพิชญ์ นาถสุภา ได้สรุปสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนออกเป็น ๔ แนวคิด ได้แก่ *แนวคิดแรก* ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืน และวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะใช้ประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตน *แนวคิดที่สอง* การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสองกระแส คือ วัฒนธรรมชาวบ้านและวัฒนธรรมทุนนิยม โดยวัฒนธรรมของชาวบ้านมีความเป็นอิสระ เนื่องจากผูกพันอยู่กับความเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นรูปแบบสังคมที่มีความคงทนยืนนาน จึงเสนอให้เปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาไปเป็นการพึ่งตนเองอย่างในอดีต และเสนอบทบาทของชนชั้นกลางในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวบ้าน นำทรัพยากรจากสังคมเมืองไปให้กับชนบทมากขึ้นและคัดค้านการบีบบังคับของรัฐต่อหมู่บ้าน *แนวคิดที่สาม* เน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นอิสระ และยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบันในสถาบันหมู่บ้าน มากกว่าการเสนอให้ต่อต้านวัฒนธรรมของรัฐและระบบทุนนิยม การพัฒนาคือการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงามและการพึ่งตนเองที่เคยมีมาแต่ในอดีตแต่กำลังสูญหายไป *แนวคิดที่สี่* เน้นการต่อต้านกระแสการพัฒนาของรัฐและส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานศาสนธรรม

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอีกประเด็นหนึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในแง่ของวิธีคิดที่เน้นการมองความต่อเนื่องและความคงทนของต้นแบบทางวัฒนธรรมว่าสืบทอดมาจากลักษณะดั้งเดิมเป็นวิธีคิดที่ทำให้มองมิติวัฒนธรรมอย่างหยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหว ในขณะที่วิธีคิดในการศึกษาวัฒนธรรมปัจจุบันเน้นการศึกษาวัฒนธรรมในมิติของความเคลื่อนไหวให้มากที่สุด กล่าวคือ มองวัฒนธรรมในแง่กระบวนการคิด เพราะมีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เนื่องจากสังคมต่าง ๆ รวมทั้งสังคมไทยเองมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น

การก่อเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นแนวทางหลักของการพัฒนาที่ทวนกระแสการพัฒนากระบวนทุนนิยม ไม่เพียงแต่นักพัฒนาหรือนักวิชาการที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาเท่านั้น แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่นักวิชาการใช้เป็นตัวแบบในการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทวีความเข้มข้นขึ้นในทุกกระดับ ซึ่งมักถูกมองว่าส่วนหนึ่งมาจากความล้มเหลวของภาครัฐในการบริหารและจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้นแนวคิดวัฒนธรรม

^๒ยุทธิ มุกดาวิจิตร. ๒๕๓๘. “การเขียนวัฒนธรรมชุมชน : บทวิพากษ์กระแสต้านโลกาภิวัตน์/ภวัตน์”, *วารสารธรรมศาสตร์* ๓,๔๐ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘), ๓๕ - ๔๐.

ชุมชน จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการทรัพยากรที่ยึดเอาชุมชนเป็นฐานหลัก (community-based resource management) เกิดกระบวนการสร้างวาทกรรมป่าชุมชนขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในวงวิชาการ การวิจัย การประชุมสัมมนา องค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการประชาชน^{๓๓}

การให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนจะต้องดำเนินการควบคู่กับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรคน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน อันรวมกันหมายถึงระบบวัฒนธรรมชุมชน พร้อมกับการค่อย ๆ ให้อิโกลาสชุมชนได้จัดตั้งตนเองในรูปองค์กรชุมชนที่หลากหลายต่อเงื่อนไขภายในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยไม่ใช่เป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมหรือการหวนกลับไปสู่อดีต แต่เป็นการผสมผสานความเชื่อแบบเก่าที่เชื่อว่าเป็นพลังตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ซึ่งชุมชนมิใช่เป็นฝ่ายตั้งรับเพียงอย่างเดียว และเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัต ดังจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมชุมชนไม่ได้มีเพียงความหมายเดียวหรือยึดติดกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่ชุมชนมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง มีความซับซ้อนและการขยายไปสู่ชุมชนระดับเครือข่าย ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่กว้างกว่าบนพื้นฐานของพันธะทางสังคมแบบสมัยใหม่ที่คนทั่วไปให้ความหมายกัน

๓.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน

ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน คือ ทำให้เกิดการรวมพลังของประชาชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำไปสู่ความสำเร็จในการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมของชุมชน ก่อให้เกิดประสบการณ์ร่วม สร้างความรัก ความภาคภูมิใจและห่วงแหนในประเพณี วัฒนธรรมของตน ทำให้คนในสังคมเห็นความสำคัญทางด้านคุณค่าจิตใจและความรู้สึกของคน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับสิ่งสูงสุดทางศาสนา นอกจากนี้ ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนนำไปสู่แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองแบบพึ่งตนเอง และก่อให้เกิดระบอบประชาธิปไตยแบบกระจายอำนาจ อีกทั้งก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการดูแลรักษาธรรมชาติ เพื่อคงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างสมดุล เพราะธรรมชาติจะช่วยคงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนไว้ได้^{๓๔} ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนข้างต้น ทำให้ขบวนการ

^{๓๓}ชูศักดิ์ วิทยาภัก. ๒๕๔๓. “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ”, ใน พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๖. อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๑๕๘.

^{๓๔} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ๒๕๓๔. “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน”, ใน วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า ๑๓๑ - ๒๑๖. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๑๓๒ - ๑๕๕.

วัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยปัจจุบันเชื่อมั่นว่าจะเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาแบบที่ไม่ทำลายล้างสถาบันชุมชนหมู่บ้านไทย แต่ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และทำให้เห็นว่าข้อเรียกร้องของคนเป็นข้อเรียกร้องที่มีเหตุผลและมีความเป็นไปได้สูง เพราะเป็นข้อเรียกร้องที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยเราเอง

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ปรับเปลี่ยนมุมมองให้ผู้คนในสังคม จากเดิมที่มองชุมชนผูกติดอยู่กับหน่วยของพื้นที่เป็นหลัก ต่อมาได้เล็งเห็นความสำคัญของชุมชนในแง่ความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยมิติต่าง ๆ หลายด้าน เริ่มจากมิติในด้านของระบบคุณค่า และด้านทุนทางสังคม ซึ่งถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของความเป็นชุมชน มิติต่าง ๆ เหล่านี้ก็ไม่ได้หยุดนิ่ง แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมด้วย ถึงแม้ชุมชนจะมีกฎเกณฑ์อยู่แล้วในการจัดการทรัพยากร แต่กฎเกณฑ์ดังกล่าวก็จะปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะที่นักวิชาการหลายท่าน เรียกว่า “การผลิตใหม่” กล่าวคือ มีการนำออกมาปรับใช้ในลักษณะใหม่ หรือในความหมายใหม่ ยกตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านได้ปรับใช้พิธีกรรมของการบวชป่ามาใช้ใหม่ ซึ่งจากเดิมการบวชป่าเป็นเพียงการกำหนดให้ป่าเป็นเขตอภัยทานอย่างเดียว แต่ปัจจุบัน การบวชป่าดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความพยายามระดมหรือสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในชุมชนหรือในสังคม เพื่อแสวงหาความชอบธรรมให้กับกฎเกณฑ์ของการจัดการทรัพยากรในชุมชนนั้น ๆ รวมไปถึงการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเฉพาะของท้องถิ่น หากแต่ได้กลายเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อดึงความสนใจของสาธารณชนให้เพิ่มมากขึ้นในทุกโอกาส นอกจากนี้พลังและความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนยังเป็นแรงผลักดันให้นักวิชาการ นักพัฒนา ปัญญาชน รวมถึงคนในชุมชนได้ให้ความสำคัญของมิติทางวัฒนธรรมในด้านการจัดการทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น เช่น งานวิจัยป่าชุมชนในประเทศไทย โดยฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันจิตา กาญจนพันธุ์^{๕๕} ได้เสนอแนวคิดในการศึกษาป่าชุมชนจะต้องคำนึงถึงมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของการศึกษาป่าชุมชน

ความสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบันนอกจากจะส่งผลในระดับชุมชนแล้ว ยังมีความสำคัญส่งผลสะท้อนต่อแนวคิดในระดับกว้าง (ระดับประเทศ) โดยเฉพาะได้ส่งผลสะท้อนที่สำคัญต่อวงวิชาการไทย ๒ ประการด้วยกัน ประการแรก ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนส่งผลสะท้อนโดยตรงต่อวงการไทยศึกษา เพราะเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับชุมชน หมู่บ้านและชาวบ้านในวาทกรรมเกี่ยวกับไทยศึกษา ซึ่งในอดีตที่ผ่านมามีแต่เรื่องของราชสำนักและราชการเป็นสำคัญ เป็นการศึกษาที่มีรัฐเป็นแกนกลาง ทำให้ละเลยเรื่องของชาวบ้านและท้องถิ่นไป ในเอกสารต่าง ๆ จะเลือกบันทึกหรือพูดถึงหมู่บ้านเฉพาะใน ๒ ประเด็นหลัก ๆ เท่านั้น คือ เรื่องของการ

^{๕๕}ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันจิตา กาญจนพันธุ์. ๒๕๓๖. “ป่าชุมชนภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน”, ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒, เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ปราบปรามโจรผู้ร้ายในชนบท และการเก็บภาษีจากหมู่บ้าน ไม่สนใจเรื่องของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวบ้านเลย

ประการที่สอง ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนจุดประกายเรื่องการให้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการพัฒนาไม่ใช่สังคมตะวันตก พร้อมเสนอความเป็นไปได้ของรูปแบบการพัฒนาที่ไม่ทำลายหรือสลายความเป็นชุมชนของหมู่บ้านไทยลง ด้วยการหันกลับไปฟื้นฟูและชูคุณค่าและศักดิ์ศรีของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนหมู่บ้านไทย และถือว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีความสำคัญและแหลมคมยิ่ง เพราะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนฐานขององค์ความรู้ว่าด้วยสังคมไทย จากเดิมที่ใช้ฐานของผู้ปกครอง นักวิชาการ ปัญญาชนในเมืองและนักวิชาการตะวันตก ผู้การให้ชาวบ้าน วัฒนธรรมชาวบ้านและภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นฐานหรือแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกต้องและชอบธรรมของสังคมไทย^{๑๖}

๔. แนวคิดการศึกษาชุมชนแบบองค์รวม

เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของยุทธร ชูแวนและประมวล มณีโรจน์^{๑๗} ซึ่งเรียกแนวทางการศึกษานี้ว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบองค์รวม” ซึ่งถือเป็นแนวคิดใหม่ในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นในสังคมไทย โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจาก สำนักคิด Annales^{๑๘} และนักวิชาการคนสำคัญในสังคมไทย เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศรีศักร วัลลิโภดม ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อานันท์ กาญจนพันธ์ ฯลฯ เป็นการศึกษาที่โยกระบบต่าง ๆ ของชุมชนหนึ่ง ๆ เข้าหากันอย่างสอดคล้องกลมกลืน เพราะยุทธรและประมวล เชื่อว่าเนื้อหาหรือกิจกรรมในแต่ละด้านของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ ล้วนมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น แม้ว่าอาจศึกษาเจาะลึกไปยังเนื้อหาด้านหนึ่งด้านใดเพียงด้านเดียว เช่น กรณีประเพณี ๒ ศาสนานี้ แต่ผู้ศึกษาควรสำนึกเสมอว่าเนื้อหาที่ศึกษานั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ หากเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทของกิจกรรมด้านอื่น ๆ ตลอดเวลา นอกจากจะศึกษาเนื้อหาในลักษณะดังกล่าวแล้ว ก็ยังต้องศึกษาความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ใน ชุมชน กับ ชุมชนอื่นและกับศูนย์กลางอำนาจรัฐอีกด้วย ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม การเมือง ฯลฯ

^{๑๖}ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. ๒๕๔๕. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะและความ เป็นอื่น. กรุงเทพฯ : วิทยา, ๑๔๕ - ๑๔๗.

^{๑๗}ยุทธร ชูแวนและประมวล มณีโรจน์, บทสังเคราะห์เศรษฐกิจหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในมิติประวัติศาสตร์, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ทะเลสาบในกระแสความเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและกระบวนการพัฒนา ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ๑๕ - ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๖.

^{๑๘} สำนักคิดของฝรั่งเศส ที่มุ่งเปิดพรมแดนของการศึกษาประวัติศาสตร์ไปสู่ด้านเศรษฐกิจและสังคม.

ของชุมชนหนึ่ง ๆ ต้องพึ่งพาชุมชนอื่น ๆ อยู่เสมอ ความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจมีในลักษณะเท่าเทียมกัน มีอิทธิพลต่อกัน หรือเป็นอิสระจากกันก็ได้

การศึกษาชุมชนแบบองค์รวม เน้นศึกษาความเปลี่ยนแปลงและผลของความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนหนึ่ง ๆ อย่างรอบด้าน อันที่จริงในการศึกษาเนื้อหาต่าง ๆ และประเด็นความสัมพันธ์ย่อมหมายถึงรวมถึงการศึกษาความเปลี่ยนแปลงอยู่ด้วยแล้ว เช่น การศึกษาระบบเศรษฐกิจของชุมชนย่อมจะต้องแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ ของชุมชนด้วย การศึกษาเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม จำเป็นต้องมองด้านอื่น ๆ เช่นกัน การศึกษาในลักษณะนี้ย่อมทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน มองเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง กระทั่งสามารถคาดการณ์เหตุการณ์ข้างหน้าได้ในระดับหนึ่ง

แนวคิดการศึกษาชุมชนแบบองค์รวม นับเป็นความพยายามที่จะผสานเอาวิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์เข้ามาศึกษาชุมชนท้องถิ่นของไทย โดยการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นศึกษาตลอดมา รวมทั้งพิจารณารับเอาข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าจากนักวิชาการหลายสาขา นำมาสังเคราะห์ประมวลเป็นแนวคิดและวิธีการที่ละเอียดอ่อน จนสามารถสร้างองค์ความรู้ที่มองเห็นความเคลื่อนไหวของสังคมได้ซับซ้อนขึ้น โดยเน้นใช้ข้อมูลอย่างรอบด้านแบบสหสาขาวิชา กับการพิจารณาแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์อย่างเหมาะสมเช่นนี้ จึงน่าจะเป็นแนวทางให้การศึกษารื่องราวของชุมชนตะโหมดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถตรวจสอบความแม่นยำในการสร้างองค์ความรู้ได้มากยิ่งขึ้น

ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดการศึกษาชุมชนแบบองค์รวม ที่อธิบายมานี้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นกรอบเพื่อศึกษาเรื่อง ประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามว่าประเพณี ๒ ศาสนาที่ดำรงอยู่ในชุมชนตะโหมดนั้น ดำรงและสืบทอดอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขอะไรบ้าง มีความเป็นเฉพาะและบ่งบอกถึงความเป็นตะโหมดหรือไม่ รวมถึงประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนในลักษณะที่ว่านี้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนและความสมานฉันท์ของคนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามหรือไม่ และหากส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนแล้วนั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงคุณค่าบางอย่างของประเพณี ๒ ศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะต้องวิเคราะห์ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน

๓. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๓.๑ เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

๓.๒ เพื่อศึกษาระบบความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ที่อาศัยอยู่ในชุมชนตะโหมด จังหวัดพัทลุง

๓.๓ เพื่อศึกษาการก่อเกิด การดำรงอยู่ คุณค่า ความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา ที่มีอยู่ในชุมชนตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง

๔. คำถามหลักในการวิจัย

๔.๑ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของชุมชนตะโหนดจังหวัดพัทลุงมีความเป็นมาอย่างไร พัฒนาการของคนไทยพุทธ ไทยมุสลิม ในชุมชนตะโหนดมีความเป็นมาอย่างไร การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ ได้อย่างไร

๔.๒ ประเพณี ๒ ศาสนา มีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนตะโหนด มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนตะโหนดอย่างไร และด้วยปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อชุมชนตะโหนดและประเพณี ๒ ศาสนา

๕. ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุป และนำเสนอผลโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์เพื่อให้ได้คำตอบตามจุดประสงค์ที่วางไว้ โดยเฉพาะคุณค่าของประเพณีนี้ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนตะโหนด จังหวัดพัทลุง และสามารถใช้เป็นแนวทางสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

๖. ขอบเขตการวิจัย

๖.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในเขตพื้นที่ ตำบลตะโหนดและตำบลใกล้เคียง อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ครอบคลุมหมู่บ้านที่มีการร่วมในพิธี ๒ ศาสนา

๖.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษา ประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง จะศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

๖.๒.๑ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของชุมชนตะโหนด ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง อันเป็นบริบทพื้นฐานของชุมชนที่สำคัญที่จะนำไปสู่การศึกษาเกี่ยวกับประเพณี ๒ ศาสนาต่อไป

๖.๒.๒ ความเป็นมา รูปแบบ วิธีการ รายละเอียดของประเพณี ๒ ศาสนา

๖.๒.๓ คุณค่า ความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตะโหนด จังหวัดพัทลุง และทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งได้รับการยอมรับจากภายนอกอย่างกว้างขวาง

๗. วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลได้ครบถ้วนที่สุดทั้งในส่วนของ การสร้างองค์ความรู้และการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๗.๑ การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของประชาชนในพื้นที่ตำบลตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผู้คนในชุมชนตะโหมด โดยการศึกษาจากเอกสารและสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางสังคม การเมือง ระบบการผลิตและวัฒนธรรมของชุมชนตะโหมด

๗.๒ การสนทนากลุ่ม (focus group)

ผู้วิจัยจะใช้การสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชน พัฒนาการของมุสลิมและพุทธที่อยู่ในชุมชนตะโหมด จังหวัดพัทลุง รวมทั้งเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา รูปแบบ รายละเอียดของประเพณี ๒ ศาสนา เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงคุณค่าและความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา

๘. สถานที่ทำการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

ตำบลตะโหมด และตำบลใกล้เคียง อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ที่เข้าร่วมและมีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับประเพณี ๒ ศาสนา

๙. อุปกรณ์การวิจัย

- ๑๑.๑ การสังเกต
- ๑๑.๒ การสัมภาษณ์เชิงลึก
- ๑๑.๓ การสนทนากลุ่ม (focus group)
- ๑๑.๔ การศึกษาเอกสาร

๑๐. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑๐.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของชุมชนตะโหมดทางด้านต่าง ๆ ทั้งการเมือง สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

๑๐.๒ ได้ทราบถึงรูปแบบ วิธีการ รายละเอียด คุณค่า ความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา ที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนตะโหมด รวมถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ที่อาศัยอยู่ในชุมชนตะโหมด จังหวัดพัทลุง

๑๑. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้องค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนตะโหนดทางด้านต่าง ๆ ทั้งการเมือง สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทราบถึงรูปแบบ วิธีการ รายละเอียด คุณค่า ความสำคัญของ ประเพณี ๒ ศาสนา รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ที่อาศัยอยู่ในชุมชนตะโหนด จังหวัดพัทลุง

บทที่ ๒

บริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงสภาพทั่วไปของชุมชนตะโหมดและระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ ของชุมชนตะโหมด ว่าเป็นอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญก่อนที่จะได้ศึกษาถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของประเพณี ๒ ศาสนาต่อไป เพราะข้อมูลเหล่านี้จะทำให้ทราบถึงบริบทโดยรวมของชุมชนและบริบทนี้เองที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดประเพณีสองศาสนา

๑. สภาพทั่วไปของชุมชนตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

สภาพทั่วไปของชุมชนตะโหมด เป็นการศึกษาในประเด็น สภาพภูมิศาสตร์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชน สภาพทางการเมือง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ สภาพภูมิศาสตร์

ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนตะโหมดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของเชิงเขาบรรทัด (เทือกเขานครศรีธรรมราช) อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพัทลุงไปทางทิศใต้ตามเส้นทางถนนสายเพชรเกษม หมายเลข ๔ พัทลุง-หาดใหญ่ ระยะทาง ๗๕ กิโลเมตร ห่างจากที่ว่าการอำเภอตะโหมดประมาณ ๘ กิโลเมตร ตามถนนสายแม่จริ - ตะโหมด มีพื้นที่ทั้งตำบลประมาณ ๑๑๐, ๔๐๕.๒๕ ไร่^๑ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ (ดูภาพประกอบ) ดังต่อไปนี้

^๑สถานานวัดตะโหมด. ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้,๑.

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน และตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา
ทิศใต้	ติดกับตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหมด และเทือกเขาบรรทัด
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลแม่ขี้ ตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหมด
ทิศตะวันตก	ติดกับเทือกเขาบรรทัด ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง

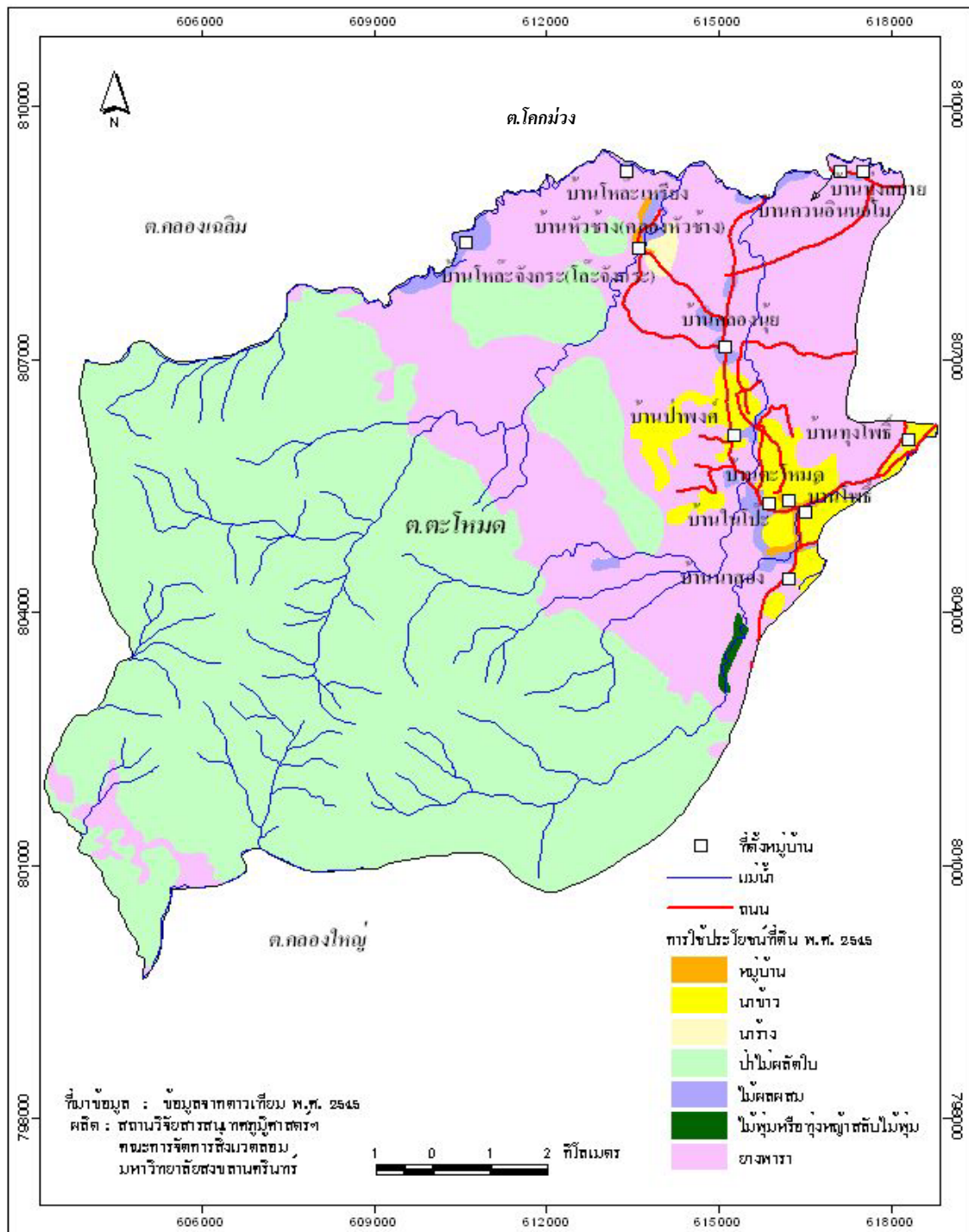
ลักษณะภูมิประเทศ

เนื่องจากชุมชนตะโหมดตั้งอยู่เชิงเขาบรรทัด ซึ่งเป็นเทือกเขาที่ทอดเป็นแนวยาวจากทิศเหนือลงมาทางทิศใต้ ทำให้พื้นที่ในชุมชนตะโหมดมีลักษณะเป็นเนินเขาและลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก สลับกับเนินเขาเดี่ยว ๆ และพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตร พื้นที่แถบนี้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และแหล่งน้ำ มีน้ำตกอยู่ในชุมชนตะโหมด ๓ แห่งด้วยกัน คือ น้ำตกลานหม่อมจ้อย ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑๑ ตำบลตะโหมด บริเวณน้ำตกลานหม่อมจ้อยนี้ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักงานที่ทำการหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าบ้านตะโหมด สังกัดกรมป่าไม้ น้ำตกแห่งที่ ๒ คือ น้ำตกท่าช้าง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๕ ตำบลตะโหมด น้ำตกแห่งที่ ๓ คือ น้ำตกหินลาด ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่า หมู่ที่ ๖ ตำบลตะโหมด ผืนป่าและน้ำตกทั้ง ๓ แห่งดังกล่าว เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารก่อให้เกิดลำคลองที่สำคัญ ๔ สาย คือ คลองตะโหมด (จากน้ำตกลานหม่อมจ้อย) คลองกง (จากน้ำตกท่าช้าง) คลองหัวช้าง และคลองโหละจังกระ (จากน้ำตกหินลาด) ส่วนทางทิศตะวันตกของชุมชนตะโหมด มีเขาหัวช้าง เขาตีนป่าและเขาหลักไก่อ ซึ่งมีลักษณะเป็นภูเขาหินปูน

สภาพภูมิอากาศ

เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มี ๒ ฤดู คือ ฤดูร้อน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนกรกฎาคม และฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม – เดือนมกราคม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ๑,๕๒๓.๓ มิลลิเมตรต่อปี โดยทั่วไปอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยประมาณ ๒๗ - ๒๘ องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด ๒๑ - ๒๕ องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย ๗๕% ต่อปี^๒

^๒องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, แผนพัฒนาตำบลตะโหมด. ๒๕๔๘ , ๓.

ภาพประกอบ แผนที่แสดงอาณาเขต ที่ตั้ง และลักษณะการใช้ที่ดินของตำบลตะโหนด
 ที่มา : ศูนย์เฝ้าระวังและสารสนเทศภูมิศาสตร์ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (พ.ศ.
 ๒๕๔๘)

๑.๒ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนตะโหมด

ชุมชนตะโหมด จัดเป็นชุมชนที่เก่าแก่มาชุมชนหนึ่งในลุ่มทะเลสาบสงขลา มีประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งจากตำนานที่เล่ากันมาของผู้เฒ่าผู้แก่และจากหลักฐานวัตถุโบราณที่ค้นพบ จากตำนานที่เล่ากันมาได้กล่าวถึงเส้นทางการค้าขายของชาวอินเดียที่เดินทางมาจากฝั่งทะเลอันดามันในมหาสมุทรอินเดีย (บริเวณอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญของฝั่งทะเลอันดามัน ข้ามเทือกเขาบรรทัดทางช่องเขาตระ ผ่านชุมชนตะโหมดบริเวณบ้านเขาหัวช้าง มีลำคลองหัวช้าง ซึ่งคลองสายนี้ไหลไปรวมกับสายอื่นอีกหลายสายเป็นคลองท่ามะเดื่อไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาบริเวณอำเภอบางแก้ว เชื่อมกับเส้นทางน้ำในทะเลสาบสงขลาที่ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือที่สำคัญไปขึ้นที่เมืองสทิงพระ หรือสทิงพารณสี ซึ่งเป็นอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน จากการเดินทางด้วยเส้นทางดังกล่าว (นักวิชาการทางประวัติศาสตร์บางคนเรียกว่าเส้นทางข้ามคาบสมุทร) จึงเกิดเป็นชุมชนเล็ก ๆ ขึ้น และพัฒนาการเป็นชุมชนตะโหมดในปัจจุบัน โดยมีร่องรอยทางโบราณคดี ปรากฏหลงเหลืออยู่หลายอย่างทั้งที่เป็นวัด เครื่องมือเครื่องใช้และพระพุทธรูปโบราณ นอกจากนี้มีชื่อทำวัด เป็นชื่อทำน้ำของบ้านหัวช้างและถ้ำพระอยู่บริเวณเขาหัวช้าง ซึ่งเป็นทางผ่านของเส้นทางเดินนี้ ซึ่งเส้นทางสายนี้ยังเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางเดินป่าล่าสัตว์และหาของป่าจากตะโหมดไปยังฝั่งตะวันตกของเทือกเขาบรรทัดอยู่จนถึงปัจจุบันนี้^๑

หลักฐานจากวัตถุโบราณชิ้นสำคัญที่ค้นพบในชุมชนตะโหมด เชื่อว่าบ้านตะโหมดเป็นชุมชนเก่าแก่มามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่น พบพระพุทธรูปตำริดปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๐ เซนติเมตร เป็นศิลปะอู่ทอง ขุดพบภายในสระน้ำของวัดเหนือ (ร้าง) ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ทางทิศใต้ของวัดตะโหมดห่างกันไม่มากนัก และมีวัดถ้ำพระเป็นวัดร้างตั้งอยู่ที่เขาพระ บริเวณบ้านหัวช้าง ตำบลตะโหมด ซึ่งติดกับเขาหลักไก่อและเขาตีนป่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานในบันทึกของเพลาวัดเขียนบางแก้วว่าเป็นวัดหนึ่ง ขึ้นกับคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง บริเวณวัดมีถ้ำแห่งหนึ่งเรียกว่า ถ้ำหัวช้าง ปากถ้ำหันไปทางทิศใต้ เดิมภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปั้นปางไสยาสน์หนึ่งองค์ขนาดยาวประมาณ ๑๔ เมตร ฐานพระมีรูปช้างปูนปั้น โผล่แบกฐานเจ็ดเศือก อีกทั้งยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย และพระพุทธรูปไม้จำหลักอีกหลายองค์ แต่เป็นที่น่าเสียดายพระพุทธรูปเหล่านี้ได้ถูกทำลายไปเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๘๔ นอกจากนี้ได้มีการพบขวานหินขัดหรือขวานหินทุบเปลือกไม้เพื่อนำมาทอผ้า โดยพบที่โหล๊ะจันกระ ตำบลตะโหมด^๒

^๑สกาลานวัดตะโหมด. ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักฐานท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๕.

^๒ชัยวุฒิ พิชะกุล, ตะโหมด, กิ่งอำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๒๕ เล่ม ๓ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ : ๑๒๔๒.

ส่วนคำว่า “ตะโหมด” มีข้อสันนิษฐานหลายกรณี คือ มาจากคำว่า “ตระ” ตระเป็นชื่อของช่องเขา ซึ่งเป็นเส้นทางโบราณที่ใช้เดินทางจากอำเภอปะเหลียนข้ามเทือกเขาบรรทัดโดยผ่านช่องเขาซึ่งเรียกว่า ช่องเขาตระ^๕ และออกสู่ช่องเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด จึงมีการสันนิษฐานว่า คำว่า “ตะโหมด” น่าจะมาจากคำที่เรียกช่องเขา “ตระ” รวมกับคำว่า “โหมด” ตามที่เรียกกันมาในอดีต จึงรวมกันเป็น “ตะโหมด” อีกกรณีหนึ่ง มาจากคำว่า “โตะหมุด” โดยคำบอกเล่าของผู้เฒ่าในชุมชนว่า ผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในครั้งแรกสันนิษฐานว่าเป็นชาวไทยมุสลิม เพราะปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชื่อของชาวไทยมุสลิม เช่น นาปะเจ๊ะ (ที่ตั้งของโรงเรียนวัดตะโหมดในปัจจุบัน) นาโคกแขกเจ๊ย หนองโตะอ่อน หนองโตะโล่ง ห้วยโตะเต็ม และห้วยทุ่งแขก และคำว่า “ตะโหมด” ก็เรียกเพี้ยนมาจาก “โตะหมุด” ซึ่งเป็นผู้นำชาวไทยมุสลิมคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนตะโหมดบริเวณวัดตะโหมดในปัจจุบัน^๖ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ และศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชุมชนตะโหมด ในอดีตเรียกว่า “โคกสุเหว่า” ซึ่งเป็นสุสานของคนในสมัยนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมได้สืบทอดกันเป็นเวลาอันยาวนานจนถึงปัจจุบัน ชุมชนตะโหมดมีทั้งไทยพุทธและมุสลิมอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน แต่บริเวณที่เป็นชุมชนมุสลิมจะอยู่รอบนอกออกไปจากบ้านตะโหมดและบ้านโพธิ์^๗

อย่างไรก็ตาม พวง บุษรารัตน์^๘ ได้กล่าวถึงเทพสารบรรพ ๕ ซึ่งบันทึกไว้ว่ามีเมืองเล็ก ๆ ๒ เมืองตั้งอยู่ติดกัน คือ เมืองตระนครอยู่ทางตะวันตก และเมืองโมขพันครอยู่ทางตะวันออก ต่อมา ๒ เมืองนี้รวมกัน เรียกชื่อใหม่ว่า “ตระโมขพ” กาลผ่านมาชื่อลึ้นไหลมาเป็น “ตะโหมด” คำว่าตะโหมดมิได้เป็นภาษามลายู เพราะมีชื่อเรียกอยู่ก่อนนานปี พวกแขกอิสลามเพิ่งเข้ามาอาศัยภายหลัง อันเนื่องจากกองทัพพม่าหลวงสมัยปลัดจ้อยผู้ช่วยว่าการเมืองพัทลุงรบชนะนายโจรสลัดแขกชื่อหวันมาลีอพยพพวกแขกผ่านเส้นทางนี้ ปล่อยให้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยจนถึงปัจจุบัน

^๕ในปัจจุบันบนที่ราบของช่องเขานี้เป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านตระ (บ้านในตระ) ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งในเขตรอยต่อของสามจังหวัดคือ ตรัง พัทลุง และสตูล ที่นั่นมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบคือ ถ้วยชามของพ่อค้าชาวจีน (ผู้วิจัยเคยขึ้นไปสัมภาษณ์และได้ทราบข้อมูลเรื่องนี้แต่ยังไม่พบหลักฐานจริง ๆ) นอกจากนี้ยังมีกุโบร์เก่าของชาวมุสลิมอีกด้วย

^๖สภากาชาดวัดตะโหมด, ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๖.

^๗สัมภาษณ์วรรณ ขุนจันทร์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^๘พวง บุษรารัตน์, ๒๕๔๒. ตะโหมด. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๔๒ เล่ม ๖ หน้า ๒๔๖๕. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.

๑.๓ พัฒนาการทางการเมืองและการปกครอง

ชุมชนตะโหมดในช่วงก่อนที่ทางรัฐส่วนกลางจะมีการกำหนดการปกครองส่วนภูมิภาค คนในหมู่บ้านจะปกครองกันเอง โดยผู้ที่อาวุโสและได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้ปกครองดูแลความเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเรียกผู้นั้นว่า “หัวเมือง” เทียบเท่ากับผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน ส่วนชุมชนที่มีลักษณะใหญ่กว่าครอบคลุมหลายหมู่บ้านย่อย จะมีผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพและแต่งตั้งให้เป็นผู้นำชุมชน ซึ่งมีฐานะทางการเมืองเหนือกว่าหัวเมือง ชาวบ้านจะเรียกกันว่า “จอม” เทียบได้กับกำนันในปัจจุบัน^๕

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น เมืองพัทลุงได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๓ อำเภอ หรือ ๓ แขวง คือ อำเภอกลางเมือง อำเภออุดร และอำเภอทักษิณ และชุมชนตะโหมดได้มีฐานะเป็นตำบลเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๐ ขึ้นกับอำเภอทักษิณ และในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ อำเภอทักษิณได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอปากพะยูน ตำบลตะโหมดจึงไปขึ้นกับอำเภอปากพะยูนตามการเปลี่ยนชื่อของอำเภอด้วย ต่อมาปี พ.ศ.๒๔๕๖ กิ่งอำเภอเขาชัยสนได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอเขาชัยสน ตำบลตะโหมดได้โอนมาขึ้นกับอำเภอเขาชัยสน แต่เนื่องจากว่าตำบลตะโหมดอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอมาก ไม่สะดวกต่อการติดต่อราชการ ประชากรมีจำนวนมากขึ้น บ้านเมืองก็เจริญขึ้น ทางจังหวัดจึงได้เสนอเรื่องขอตั้งกิ่งอำเภอตะโหมดต่อกระทรวงมหาดไทย โดยแยกตำบลตะโหมดออกเป็น ๓ ตำบล คือ ตำบลตะโหมด ตำบลแม่จริ และตำบลคลองใหญ่ ทางคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๐^๖ ในระหว่างการเริ่มแบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคดังกล่าว ภายในชุมชนได้มีการแต่งตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการ ชุมชนตะโหมดมีกำนันจนถึงปัจจุบันรวมทั้งหมด ๕ คน ดังนี้^๗

กำนันหนูดำ (ขุนนะ)

กำนันคอน (ขุนตะโหมด)

กำนันภู

กำนันล้อม ชนะสิทธิ์ (ขุนประณามตะโหมดภัย)

กำนันสวิง ชนะสิทธิ์

กำนันสมพร ชนะสิทธิ์

กำนันเฉลียว ชนินทยุทธวงศ์ (ชนะสิทธิ์)

^๕ สัมภาษณ์สาวาท ทองรักษ์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^๖ ชัยวุฒิ พิชะกุล, ตะโหมด, กิ่งอำเภอ, สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๒๕ เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ : ๑๒๔๒.

^๗ สภากาลานวัดตะโหมด, ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด, พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๖ - ๗.

กำนันชอบ เพชรหนู

กำนันสม อักษรพันธ์

ส่วนพื้นที่การปกครองของตำบลตะโหมดในปัจจุบันประกอบด้วย ๑๒ หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งโพธิ์

หมู่ที่ ๒ บ้านหัวช้าง

หมู่ที่ ๓ บ้านตะโหมด

หมู่ที่ ๔ บ้านโพธิ์

หมู่ที่ ๕ บ้านคลองนุ้ย

หมู่ที่ ๖ บ้านโหล๊ะจังกระ

หมู่ที่ ๗ บ้านควนอินนอโม

หมู่ที่ ๘ บ้านโหล๊ะเหรียญ

หมู่ที่ ๙ บ้านป่าพงค์

หมู่ที่ ๑๐ บ้านทุ่งสบาย

หมู่ที่ ๑๑ บ้านนาส้อง

หมู่ที่ ๑๒ บ้านโนโป๊ะ

นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ ๒ ลักษณะในเขตตำบลตะโหมด คือ เทศบาลตำบล ๑ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล ๑ แห่ง ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองทั้งหมดจำนวน ๗ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๑ ๒ ๕ ๖ ๗ ๘ และหมู่ที่ ๑๐ ส่วนอีก ๕ หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ ๓ ๔ ๙ ๑๑ และหมู่ที่ ๑๒ มีพื้นที่เพียงบางส่วนเท่านั้นที่อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด โดยพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลตะโหมด

๑.๔ สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ชุมชนตะโหมดมีพัฒนาการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง สถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน ได้สร้างแบบแผนของการดำเนินชีวิต ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนตะโหมด มีรายละเอียดดังนี้

- ประชากร

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ชุมชนตะโหมด มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ๑,๗๐๐ ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด ๘,๕๗๐ คน แยกเป็นผู้ชาย ๔,๔๔๕ คน ผู้หญิง ๔,๕๒๕ คน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนขยาย และมีบางครัวเรือนนิยมสร้างบ้านในบริเวณเดียวกันกับบ้านของพ่อแม่^{๑๒}

- ศาสนา

ชาวตะโหมดส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ ๖๐ ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด รองลงมา คือ ศาสนาอิสลาม คิดเป็นร้อยละ ๔๐ ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด มีวัดจำนวน ๒ แห่ง คือ วัดตะโหมด และวัดโหล๊ะจันกระ มีมัสยิดจำนวน ๕ แห่ง คือ มัสยิดควอนอินนอโม มัสยิดบ้านหัวช้าง มัสยิดหมู่ทรนสุคา มัสยิดสมบูรณศาสน์ และมัสยิดบ้านหัวหาร^{๑๓}

- การศึกษา

ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษามาตั้งแต่อดีต จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคที่ดินและร่วมกันสร้างโรงเรียนประชาบาล ซึ่ง เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาขึ้น นอกจากนี้แต่ละครัวเรือนมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรหลานได้ศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้นไปอย่างเต็มความสามารถ เมื่อจบการศึกษาแล้วส่วนใหญ่จะกลับมาประกอบอาชีพที่บ้าน บางส่วนก็ไปประกอบอาชีพอยู่ในถิ่นอื่น ปัจจุบันนี้มีสถานศึกษาซึ่งประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน ๒ แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน ๓ แห่ง โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ๑ แห่ง และมีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาอีก ๑ แห่ง^{๑๔} นอกจากนี้แล้ววัดตะโหมดยังจัดให้เยาวชนในชุมชนได้มีการศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการเรียนการสอน และการสอบธรรมศึกษาเป็นประจำทุกปี ส่วนชาวมุสลิมได้มีการจัดการเรียนการสอนให้ลูกหลานได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามด้วย ชาวบ้านตะโหมดส่วนใหญ่จึงได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันตลอดมา

- โครงสร้างพื้นฐาน

การคมนาคม การเดินทางสมัยก่อนต้องเดินเท้าเป็นระยะทางหลายกิโลเมตร และหากเดินทางไปพัทลุงจะต้องเดินทางไปขึ้นรถไฟที่สถานีบางแก้ว พักค้างคืนที่บางแก้ว ๑ คืน รุ่งเช้าจึงขึ้นรถไฟไปพัทลุง ลักษณะการเดินทางต้องเดินผ่านท้องทุ่งและต้องเอาข้าวห่อไปกินในระหว่างทาง เพราะไม่มีร้านค้า ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ บางแก้วเป็นตลาดหลักในการขายสินค้า การขนส่งสินค้าจะใช้ควายลากเกวียน หรือใช้คนแบก หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการตัดถนนสาย

^{๑๒} สภากาชาดวัดตะโหมด. ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๒.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, ๓.

พัทลุง – หาดใหญ่ เรียกว่า ถนนยุทธศาสตร์ (ปัจจุบันคือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๔ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าถนนเอเชีย) ตลาดแม่ขริ ขณะนั้นเป็นท้องทุ่งมีบ้านเรือนไม่กี่หลัง แต่เนื่องจากแม่ขริ ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างตะโหมดและบางแก้ว และติดกับถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ จึงได้พัฒนา กลายเป็นตลาดหลัก ในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๕๕ ท่านพระครูอุทิสกิจจาทรและกำนันสวิง ชนะ สิทธิ ซึ่งเป็นกำนันตะโหมดในสมัยนั้น ร่วมกับพี่น้องชาวตะโหมดได้เริ่มทำถนน^{๕๕} จากตะโหมดสู่ แม่ขริ ถนนบางจุดที่เคยใช้เป็นเส้นทางที่ใช้ควายลากจูงเกวียนมีการเปลี่ยนจากเส้นทางเดิมเป็น เส้นทางใหม่ ฉะนั้นการเดินทางในการส่งสินค้าออกสู่ตลาดหรือการติดต่อคมนาคมด้านต่าง ๆ จึง สะดวกสบายขึ้น โดยในช่วงแรกเป็นถนนดิน มีรถจักรยานยนต์รับจ้าง ต่อมาได้ปรับปรุงเป็นถนน ลูกรังจึงมีรถยนต์วิ่ง แต่มีอุปสรรคในการเดินทางในช่วงฤดูฝน คือ รถไม่สามารถวิ่งได้ ส่วนฤดูแล้ง จะมีฝุ่นละอองมาก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ มีการลาดยางทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น^{๕๖} ปัจจุบัน เส้นทางคมนาคมที่สำคัญในตำบลตะโหมดมีดังนี้^{๕๗}

- ถนนสายแม่ขริ – ตะโหมด เป็นถนนลาดยางระยะทาง ๑๒ กิโลเมตร
- ถนนสายแม่ขริ – โห๊ะจังกระ เป็นถนนลาดยางระยะทาง ๑๘ กิโลเมตร
- ถนนสายป่าบอน – กงหรา เป็นถนนลาดยางระยะทาง ๑๐ กิโลเมตร
- ถนนสายตะโหมด – น้ำตกหม่อมขุย เป็นถนนลาดยางคอนกรีตและดินลูกรัง ระยะทาง ๔ กิโลเมตร
- ถนนสายคลองขุย – ควนอินนอ โม เป็นถนนดินระยะทาง ๒ กิโลเมตร
- ถนนสายหัวช้าง – โห๊ะเหรียญ เป็นถนนคอนกรีตและดินลูกรังระยะทาง ๒.๕ กิโลเมตร

ประปา ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดมีน้ำประปาใช้ทุกหมู่บ้าน แต่มีใช้ไม่ครบทุกครัวเรือน น้ำประปาส่วนใหญ่เป็นน้ำประปาภูเขา โดยมีต้นน้ำจากน้ำตกหม่อมขุย เริ่มใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓

ไฟฟ้า เริ่มมีการใช้ไฟฟ้าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยชาวบ้านได้ร่วมสมทบเงินส่วนหนึ่งสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ จนกระทั่งในปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน แต่ไม่ครบทุกครัวเรือน คิดเป็น ๒ % ของครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้^{๕๘} บางครัวเรือนที่อยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด จะใช้แผงโซลาร์เซลล์ในการผลิตไฟฟ้า

^{๕๕} การทำถนนในช่วงนั้นใช้แรงงานจากคนทั้งหมด เครื่องมือก็เป็นพวกจอบและเสียม.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, ๓.

^{๕๗} องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, แผนพัฒนาตำบลตะโหมด. ๒๕๔๘, ๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์วรรณ ขุนจันทร์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

- โบราณสถานและโบราณวัตถุ

จากการสัมภาษณ์และศึกษาจากเอกสาร แหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ มีดังนี้

วัดตะโหมด ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ประมาณ ๒๑ ไร่ พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบต่ำกลางชุมชน มีคลองตะโหมดไหลผ่านกลางบริเวณวัด โดยในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ หลวงพ่อเปียมาจากวัดคอนคัน จังหวัดสงขลา ได้มาพักอยู่ในที่ซึ่งเดิมเป็นป่าช้ามาก่อน ต่อมาประชาชนได้ใช้สถานที่แห่งนี้สร้างขึ้นเป็นวัด ตั้งแต่วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยมีพระอธิการช่วย อินทสโรเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ในด้านการศึกษาทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ นอกจากนี้ยังจัดให้มีโรงเรียนประถมศึกษาเปิดสอน พ.ศ. ๒๔๖๔ ระยะเวลาแรกอาศัยศาลาการเปรียญเป็นที่ทำการสอน และทางวัดโดยพระครูอุทิศกิจจาทรเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ยังได้คิดจัดสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยจัดหาที่ดินได้ ๑๘ ไร่ จัดสร้างอาคารเรียนเป็นที่เรียบร้อยและทางวัดยังให้การอุปการะตลอดมา ที่ผ่านมามีเจ้าอาวาสแล้ว ๓ รูป คือ รูปที่ ๑ พระอธิการช่วย อินทสโร พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๘๑ รูปที่ ๒ พระครูหมุน ธรรมปาโล พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๕๑๐ รูปที่ ๓ พระครูอุทิศกิจจาทร (จ้วน อุตตมโน) ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมา^{๑๕}

วัดโหล๊ะจันกระ ตั้งอยู่ที่บ้านโหล๊ะจันกระ หมู่ที่ ๖ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๓๖ ไร่ พื้นที่ตั้งวัดเป็นเนินสูง ประชาชนได้ร่วมใจกันสร้างขึ้นเป็นวัดตั้งแต่วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓ วัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕ และมีโรงเรียนประถมศึกษาตั้งอยู่ในวัดนี้ ๑ โรงเรียน วัดโหล๊ะจันกระ มีเจ้าอาวาสมาแล้ว ๗ รูป คือ รูปที่ ๑ พระขุน พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๔๗๕ รูปที่ ๒ พระหมี พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๕ รูปที่ ๓ พระทิ่ง พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๕๐๑ รูปที่ ๔ พระคำ พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๘ รูปที่ ๕ พระใบฎีกาพร้อม รูปที่ ๖ พระเศียร รูปที่ ๗ พระอธิการปลื้ม ภูทาทูโช ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นต้นมา

วัดลำหัวช้าง เป็นวัดร้างตั้งอยู่ที่เขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐานในเพลาวัดเขียนบางแก้ว ว่าเป็นวัดหนึ่งขึ้นกับคณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง บริเวณวัดมีถ้ำแห่งหนึ่งเรียกว่าถ้ำหัวช้าง ปากถ้ำหันไปทางทิศใต้ เดิมภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปั้นปางไสยาสน์หนึ่งองค์ขนาดยาวประมาณ ๑๔ เมตร ฐานพระมีรูปช้าง

^{๑๕} คำนวณ นवलสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับช้างของชาวบ้าน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒), ๑๒. และสัมภาษณ์วรรณ ขุนจันทร์, แกนนำนชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

ปูนปั้นโผล่แบกฐานเจ็ดเศือก และมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย พระพุทธรูปไม้จำหลักอีกหลายองค์ แต่เป็นที่น่าเสียดายพระพุทธรูปเหล่านี้ได้ถูกทำลายไปประมาณ พ.ศ.๒๔๘๔^{๒๐}

เนินควนไต่ละหมาด หรือเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ศูนย์รวมน้ำใจไทยพุทธ-มุสลิม เป็นสถานที่ฝังศพบรรพบุรุษของชาวบ้านตะโหนดทั้งที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ตั้งอยู่บนเนินควนเส้นทางเข้าออกหมู่บ้าน ในหมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปี ชาวบ้านที่นับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามจะร่วมกันทำบุญระลึกถึงบรรพบุรุษและอุทิศส่วนกุศลเป็นประจำทุกปี ในเนินควนไต่ละหมาดมีความสัมพันธ์กับการประเพณีสองศาสนาซึ่งผู้วิจัยจะได้นำกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

พระพุทธรูปสำริดศิลปะพม่า ชาวบ้านจะเรียกกันว่า “พระหมัด” เป็นพระพุทธรูปที่อดีตเจ้าอาวาสวัดตะโหนด พระอธิการช่วย อินทสโร เป็นผู้นำพระพุทธรูปมาจากประเทศพม่า ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๐ เซนติเมตร ที่ฐานพระพุทธรูปมีคำจารึกว่า “พระคุณจรสร้างรูปพระปฏิมากรศักราชล่วง ๒๔๔๓ ปี” ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ศาลาการเปรียญ วัดตะโหนด พระพุทธรูปองค์นี้เป็นที่นับถือของประชาชนในตำบลตะโหนดเป็นอย่างมาก ใครเดือดเนื้อร้อนใจเรื่องอันใดก็ไปบนบาน เชื่อว่าจะได้รับการช่วยเหลือ แต่ผู้ที่ร้องขอก็จะต้องเป็นผู้ที่ประกอบกรรมดี มีศีลธรรม และมีการแก้บนด้วยขนมโค^{๒๑}

พระประธานในพระอุโบสถวัดตะโหนด เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหล่อด้วยสำริด ขนาดหน้าตัก ๖๗ เซนติเมตร สูง ๑๐๘ เซนติเมตร พระสมุห์ปาน พร้อมด้วยอุบาสก อุบาสิกาสร้างขึ้น ที่ฐานพระพุทธรูปมีคำจารึกว่า “พระสมุห์ปาน พร้อมด้วยอุบาสก อุบาสิกาสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑” ซึ่งพระสมุห์ปานนั้นเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง และอดีตเจ้าคณะตำบลท่ามะเค็ด ตำบลตะโหนด และตำบลเขาชัยสน ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูภาติกา (ปาน ธรรมทิน โน) ช่วงพ.ศ. ๒๔๖๓-๒๕๐๓ พระประธานองค์นี้ยังเป็นที่เคารพบูชาของชาวตะโหนดตลอดมา^{๒๒}

พระพุทธรูปสำริดศิลปะอุทอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๐ เซนติเมตร ขุดพบภายในสระน้ำของวัดเหนือ (ร้าง) ซึ่งอยู่ห่างจากวัดตะโหนดไปทางทิศใต้

^{๒๐} ชัยวุฒิ พิยะกุล, ตะโหนด, กิ่งอำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๒๕ เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ : ๑๒๔๒.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, และ สัมภาษณ์สาวาท ทองรักษ์, แกนนำนุมนครตะโหนด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^{๒๒} คำนำฉนวน นวลสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับฝั้งของชาวบ้าน ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒), ๓๓.

ประมาณ ๑,๕๐๐ เมตร พระพุทธรูปองค์นี้นับว่าเก่าแก่ที่สุดที่พบในตำบลตะโหมด ประดิษฐานอยู่ที่
กุฏิเจ้าอาวาส พระครูอุทิศกิจจาทร^{๒๓}

- **ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม**

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่เก่าแก่มีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนาน ประเพณีและ
ความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ ของคนในชุมชน สามารถสะท้อนเรื่องราวภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี
ประเพณีและความเชื่อที่คนรุ่นปัจจุบันยังคงปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้ ได้แก่

ประเพณีสองศาสนา เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวชุมชนตะโหมดปฏิบัติร่วมกันมาทุก
ปี และเป็นประเพณีที่มีลักษณะพิเศษ นั่นคือการทำบุญร่วมกันให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วทั้ง
ศาสนาพุทธและอิสลาม โดยใช้สถานที่เดียวกันนั่นคือ เนินควนไต่ละหมาด หรือศูนย์รวมน้ำใจ
ไทยพุทธ-มุสลิม เป็นสถานที่ฝังศพบรรพบุรุษของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม
โดยในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปี จะมีการจัดพิธีในวันดังกล่าว ลูกหลานที่อยู่ในพื้นที่อื่น ๆ จะ
กลับมาทำบุญร่วมงานประเพณีสองศาสนา การทำบุญดังกล่าวชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะนำ
อาหารที่ปราศจากเนื้อหมู ซึ่งเป็นอาหารต้องห้ามของศาสนาอิสลามมาทำบุญ โดยจะแบ่งอาหารให้
ไต่ละหมาดประกอบพิธีนุหรี^{๒๔} ตามหลักศาสนาอิสลาม ขณะที่ชาวมุสลิมจะแบ่งอาหารถวาย
พระสงฆ์ หลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จสิ้นชาวบ้านทั้งไทยพุทธและมุสลิมจะรับประทานอาหาร
ร่วมกัน นอกจากนี้จะมีการแลกเปลี่ยนเทศนาธรรมระหว่างสองศาสนาด้วย นับว่าเป็นประเพณีที่มี
เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนตะโหมด แฝงไว้ด้วยการกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้
แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รายละเอียดต่าง ๆ ของประเพณีสองศาสนานี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

^{๒๓} สภากาชาดวัดตะโหมด, ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงาน
ป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๑๔.

^{๒๔} พิธีนุหรี หรือคูหรี เป็นพิธีการทำบุญในวันระต่าง ๆ ของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในภาคใต้ โดย
ประกอบด้วย การสวดมนต์ หรือ “อ่านคูอา” ให้เหมาะสมกับวาระนั้น ๆ แล้วเลี้ยงอาหารแก่ผู้เข้าร่วม คำว่า “นุหรี”
หรือ “คูหรี” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากภาษามลายูว่า “คอนคูรี”

ประเพณีสองศาสนาที่จัดขึ้น ณ ควนศพทวดโตะละหมาด วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๕๐

ประเพณีย้อนยุค เป็นประเพณีที่ชาวตะโหมดจัดขึ้นในคืนวันที่ ๑๓-๑๔ เมษายน ของทุกปี (จัดก่อนวันประเพณีสองศาสนาและมีกิจกรรมตอนกลางคืนด้วย) จัดมาแล้วประมาณ ๗ ครั้ง นับว่าเป็นประเพณีหรือกิจกรรมที่เป็นประติมากรรมใหม่ที่ทางชุมชนจัดให้มีขึ้นควบคู่กับ ประเพณีสงกรานต์ โดยกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนได้ร่วมกันแสดงวิถีชีวิตในอดีตให้ลูกหลานได้เรียนรู้ และเห็นสภาพความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษ ทำให้รู้จักชุมชนของตนเองมากขึ้น เช่น การทำได การทำน้ำมันยาง การตำข้าว การไถนาด้วยวัว เป็นต้น

บรรยากาศประเพณีย้อนยุค คืนวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๐

ความเชื่อเรื่อง “ทวด” เป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ โดยให้ความเคารพนับถือต่อ บรรพบุรุษ เช่น ความเชื่อเรื่องทวดหัวช้าง ชาวบ้านเชื่อว่าทวดหัวช้างมีความศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชน จึงมาบนบานศาลกล่าว ให้ทวดหัวช้างได้ช่วยเหลือและคุ้มครอง ใครที่ประพฤติตนไม่ดีไม่เหมาะสม หากกล่าวถึงทวดหัวช้างให้ลงโทษ ผู้นั้นจะต้องปรับปรุงพฤติกรรมให้ถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้ เพราะมีความเกรงกลัวและเคารพทวดหัวช้าง กล่าวจะมีอันเป็นไป ลักษณะของความเชื่อดังกล่าวนับเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมชุมชนตะโหมด ที่สามารถควบคุมและส่งเสริมให้ชุมชน มีความสงบสุข เป็นสิ่งหรือเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชนให้มีความสุขสบายใจ และเป็นกรอบให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง

นอกจากนี้ยังมีตำนานเขาหัวช้าง ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีลักษณะคล้ายนิทานเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน ตำนานเขาหัวช้างนี้ได้ถูกเล่าขานในรูปของบทกลอน ดังนี้

เขาเหลิมเป็นริมน้ำข้าง

เขาหัวช้างเอายามาใส่

เขาหลักไก่อยกลูกสาวให้

เขาตีนปามาขวางหน้าไว้

เขาหัวช้างกลั่นใจตายกลายเป็นศิลา^{๒๕}

ตามตำนานเล่ากันว่า เขาเหลิม (ตั้งอยู่ในตำบลคลองเหลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง) เป็นหญิงสาวได้ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง (งูสวัด) ที่ศีรษะ เขาหลักไก่อ ซึ่งเป็นแม่ของเขาเหลิมประกาศว่าถ้าใครรักษาให้หายได้ จะยกลูกสาวให้ เขาหัวช้างจึงนำยามารักษาจนหาย แต่เขาตีนปามาขวาง เขาหัวช้างเสียใจมากจึงกลั่นใจตาย กลายเป็นภูเขาหินจนปัจจุบัน

ความเชื่อต่อ “พ่อท่านช่วย” พ่อท่านช่วย คือ พระอธิการช่วย อินทโร เป็นพระที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสรูปแรกระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๓ – ๒๔๘๑ ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลที่เป็นที่เคารพบูชาของชาวตะโหมดและชาวต่างถิ่นในกิตติศัพท์อันศักดิ์สิทธิ์ของท่าน ไม่ว่าจะใครผู้ใดที่เกิดความเดือดเนื้อร้อนใจ เช่น ของหาย หรือยามต้องการปรารถนาอยากได้สิ่งหนึ่งประการใด ก็บนบานขอพรพ่อท่านช่วยให้ช่วยเหลือ ผู้ที่บนบานมักได้สมปรารถนาแล้วจะมาแก้บนด้วยการปิดทองห่มผ้าสี และทำขนมโคถวาย ที่รูปเหมือนของพ่อท่านช่วย ซึ่งประดิษฐานในวิหารพ่อท่านช่วย ณ วัดตะโหมด^{๒๖}

ตำนานเรื่อง “ดินลุม” ที่เล่าสืบต่อกันมาได้กล่าวไว้ว่า “อดีตกาลนานมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ผู้คนขาดศีลธรรมอันดี เอาแต่ทำบาปกรรม ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ประพฤติแต่กรรมชั่ว ไม่ใส่ใจในคำสอนของพระผู้เป็นเจ้า กระทำผิดศีลผิดป้า ละเลยในกฎของป้า กฎบ้าน ทำอะไรตามใจตนเอง จนเกิดความวุ่นวายโกลาหลทั้งหมู่บ้าน ไม่อาจหาความสงบได้ มีใครตักเตือนก็หาได้เชื่อไม่ พระผู้เป็นเจ้าจึงบันดาลให้หมู่บ้านนี้ยุบต่ำลง จนทำให้คนตายหมดทั้งหมู่บ้าน พื้นที่บริเวณนั้นจึงมีการเรียกติดปากมาจนถึงปัจจุบันว่า ดินลุม”^{๒๗} ดินลุมที่เกิดขึ้นถือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เกิดจากการที่ผิวดินยุบตัวลงจากระดับผิวดินเดิม มีขนาดกว้างบ้างเล็กบ้าง ความลึกประมาณ ๒-๓ เมตร มีอยู่ ๓ หลุม ตั้งอยู่ที่ บ้านโหล๊ะหนูน หมู่ ๒ ตำบลตะโหมด ดินลุมนี้ชาวบ้านตะโหมดสมัยผู้

^{๒๕} สัมภาษณ์พระครูสุนทรกิจจานุโยค, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

^{๒๖} สภากาชาดวัดตะโหมด, ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๔๔.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, ๒๕.

เล่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังจนทำให้มีการเล่าต่อ ๆ กันมาว่า เมื่อก่อนสถานที่แห่งนี้เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ แต่ได้ถูกภัยธรรมชาติ หรือการเคลื่อนตัวระดับใต้ผิวดิน ทำให้ผืนดินส่วนนี้ยุบตัวลงไปพร้อมทั้งกลืนหมู่บ้านนี้ไม่น้อยกว่า ๖ หลังคาเรือนไปด้วย^{๒๔} ตำนานเรื่องดินลุมดั่งกล่าวได้สะท้อนความเชื่อของชาวบ้านให้ปฏิบัติตนเป็นคนดีมีศีลธรรม ไม่กระทำแต่กรรมชั่ว ความเชื่อดังกล่าวมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ให้ปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมและกฎกติกาของสังคม

● กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน

จากลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแบบเครือญาติ ส่งผลให้ชุมชนตะโหมดมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ อย่างหลากหลายทั้งกลุ่มที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันเองและกลุ่มที่ทางหน่วยงานของรัฐจัดตั้ง ซึ่งกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านอาชีพ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรชุมชนที่สำคัญของชุมชนตะโหมด ได้แก่ สถานานวัดตะโหมด กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด กลุ่มป่าชุมชนเขาหัวช้าง กลุ่มลำเนาไพร ชมรมผลไม้ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สหกรณ์กองทุนสวนยาง กลุ่มส่งเสริมอาชีพ กลุ่มระบบวนเกษตรและกลุ่มออมทรัพย์ โดยสถานานวัดทำหน้าที่เป็นจุดศูนย์กลางในการทำกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน รายละเอียดของสถานานวัดตะโหมด มีดังนี้

สืบเนื่องมาจากวัดตะโหมดเป็นศูนย์รวมพลังศรัทธาของชาวชุมชนตะโหมดมาอย่างยาวนาน อีกทั้งท่านพระครูอุทิตกิจจาทร ได้ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงใช้วัดเป็นจุดศูนย์กลางในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นศูนย์รวมการระดมทุนต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาชุมชน และวัดตะโหมดยังคงเคยเป็นสถานที่ใกล้เคียงข้อพิพาทหลายคู่กรณี กิจกรรมต่าง ๆ ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีรูปแบบและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยได้จัดตั้งเป็น “สถานานวัดตะโหมด” ขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๕๓๘^{๒๕} เพื่อให้สถานานวัดตะโหมดมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงได้มีการประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร โดยมีปรัชญาและวัตถุประสงค์ของสถานานวัดตะโหมด คือ “สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน”

วัตถุประสงค์ของการตั้งสถานานวัดตะโหมดมีดังต่อไปนี้

- ๑.) เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนในการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในทุก ๆ ด้านให้ดียิ่งขึ้น
- ๒.) เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, ๔๑.

^{๒๕} อุคม พงศ์ศรีวัฒน์ และคณะ. ๒๕๔๔. กรณีศึกษา องค์กรชุมชนสถานานวัดตะโหมดกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. สงขลา : สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา, ๔๐ – ๔๓.

๓.) เพื่อรักษาและส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น

๔.) เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่บ้านให้ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อหมู่บ้านและชุมชน

๕.) เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สถานาวัดตะโหมดได้แบ่งโครงสร้างการดำเนินงานออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑.) ส่วนของสมาชิกสถานาวัด ซึ่งในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ ๑๕๐ คน ประกอบด้วยสมาชิกที่นับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม

๒.) ส่วนของคณะกรรมการบริหารสถานาวัด โดยมีการคัดเลือกจากสมาชิกทั้งหมดจำนวน ๑๘ คน ดำรงตำแหน่งวาระละ ๒ ปี โดยทำหน้าที่กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องในด้านต่าง ๆ ตามลักษณะโครงสร้างทั้ง ๔ ฝ่าย คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว

๓.) ส่วนของคณะกรรมการที่ปรึกษาสถานาวัด โดยมีท่านพระครูอุทิศกิจจาทร ดำรงตำแหน่งประธานคณะที่ปรึกษา ส่วนคณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย นายอำเภอตะโหมด รองผู้กำกับการตำรวจภูธรอำเภอตะโหมด ศึกษาธิการอำเภอตะโหมด และเกษตรอำเภอตะโหมด^{๓๐}

สำหรับกิจกรรมและการดำเนินงานของสถานาวัดตะโหมดได้จัดแบ่งเป็น ๔ ฝ่าย ดังนี้

๑.) ฝ่ายเศรษฐกิจ มีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพที่เป็นไปตามฤดูกาล มีศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน มีการรวมกลุ่มเพื่อออมทรัพย์และระดมทุน และมีธุรกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด กลุ่มแม่บ้านตะโหมด กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้านต่าง ๆ และชมรมไม้ผลบ้านตะโหมด

๒.) ฝ่ายสังคม ส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดี สามารถเข้าถึงบริการของรัฐบาลได้มากขึ้น ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีน้ำสะอาดเพื่อใช้อุปโภค-บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี เยาวชนมีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและปลอดภัยจากยาเสพติดทุกประเภท โดยเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้วย และมีการประกาศเกียรติคุณบุคคลและครอบครัวตัวอย่างทุกปี ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนและดำเนินการ ได้แก่ เทศบาลตำบลตะโหมด องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการชุมชน ตำรวจชุมชนบ้านตะโหมด กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนบ้านตะโหมด

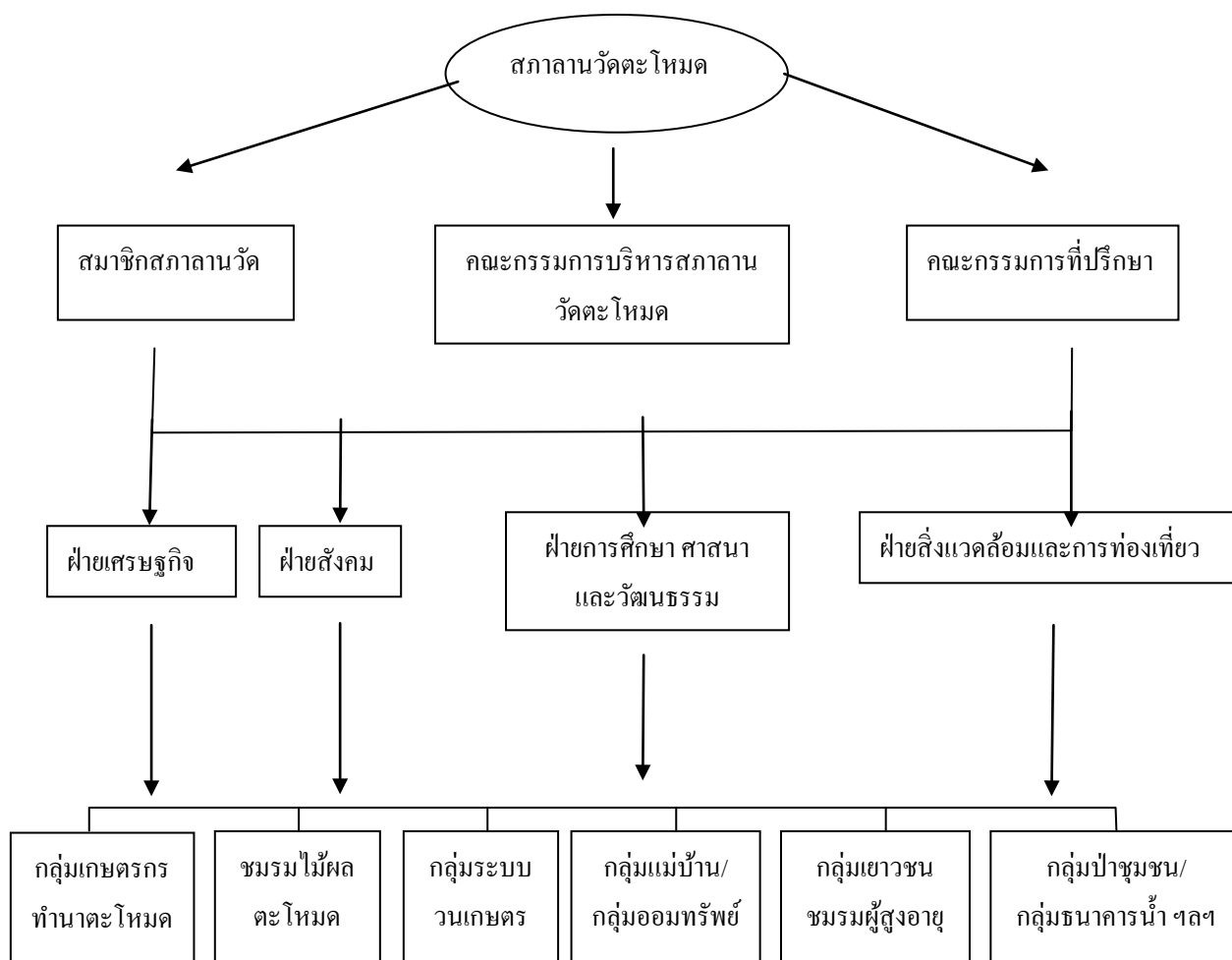
^{๓๐}เรื่องเดียวกัน, ๔๓.

๑.) ฝ่ายการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรม เอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเสริมสร้างความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยมุ่งหวังจะพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม และจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนา และประเพณีไทย หน่วยงานและกลุ่มที่ดำเนินการ ได้แก่ วัดตะโหมด โรงเรียนประชาบำรุง โรงเรียนวัดตะโหมด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านตะโหมด มัสยิด และกลุ่มพุทธบุตร

๔.) ฝ่ายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว ส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึกให้ ชุมชนรู้คุณค่าและรักทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จัดภูมิทัศน์ของชุมชนให้สวยงาม โดยเริ่มจาก การดูแลบ้านของตนให้ถูกสุขลักษณะ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดโครงการคืนต้นไม้สู่ป่า เสนอภาครัฐเพื่อจัดทำทะเบียนต้นไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จัดทำโครงการป่าชุมชนเขาหัวช้าง และธนาคารน้ำ หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องและสนับสนุน ได้แก่ หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบ้านตะโหมด ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวิทยาศาสตร์ชุมชนที่ ๑๕ ป่าชุมชนเขาหัวช้าง และสถานีอนามัยบ้านตะโหมด^{๓๑}

แต่ละฝ่ายจะมีการคัดเลือกสมาชิกสภาตำบลเข้าไปปฏิบัติงานในรูปของ คณะกรรมการ และจะมีการแบ่งกลุ่มกันทำงานในแต่ละประเด็นแยกย่อยออกไปอีก เพื่อให้เกิดการ แก้ปัญหาได้อย่างหลากหลายและครอบคลุมให้ครบทุกประเด็น ซึ่งโครงสร้างของสภาตำบลตะโหมดสรุปได้ตามภาพประกอบ ๕ ดังนี้

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, ๔๑.

ภาพประกอบ โครงสร้างของสภาลานวัดตะโหมด

๑.๕ สภาพทางเศรษฐกิจ

● การประกอบอาชีพ

ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนตะโหมดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก คิดเป็นร้อยละ ๘๐ อาชีพเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ทำนา ทำสวนผลไม้ ทำสวนยางพาราและทำไร่ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีทั้งที่เป็นที่ราบเชิงเขาและควน มีการทำนาเพื่อพอกินในครอบครัว การทำนาเพื่อขายมีบ้างแต่เพียงส่วนน้อย มีการทำสวนผลไม้เกือบทุกครัวเรือน ไม้ผลที่นิยมปลูก ได้แก่ ทุเรียน ลองกอง ลางสาด มังคุด ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพค้าขายของชำและขายของในตลาดนัดและรับราชการ คิดเป็นร้อยละ ๑๕ และอาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ ๕ บางครอบครัวมี

การเลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้เป็นอาหารและขายบ้างเล็กน้อย สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ วัว หมู เป็ด ไก่และปลา เป็นต้น^{๑๒}

- **การใช้ประโยชน์ที่ดิน**

พัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยการผลิตและความเป็นมาของอาชีพที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยสามารถแบ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงที่ ๑ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ถึง ก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๓) และช่วงที่ ๒ การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๔) ถึงปัจจุบัน ซึ่งรายละเอียดแต่ละช่วงเวลามีดังนี้

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหมคระหว่างปี ๒๔๖๐ - ก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๓)

ชุมชนตะโหมคจัดเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้ และสายน้ำ มากกว่าชุมชนอื่น ๆ คนตะโหมคในปัจจุบันจึงชื่นชมบรรพบุรุษในสมัยนั้นว่าเป็นผู้มีวิสัยทัศน์อันยาวไกลจึงได้เลือกเอาชุมชนตะโหมคแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัย เพราะทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้ และสายน้ำในบริเวณนี้เหมาะและเอื้อต่อการประกอบอาชีพ ทั้งการทำนา การทำสวน และการทำไร่ มีแหล่งน้ำ ห้วย คลอง หนอง บึง ที่เป็นที่อยู่อาศัยของ กุ้ง หอย ปู และปลา สามารถจะจัดหาปัจจัยในการดำรงชีพพื้นฐานได้โดยไม่ขาดแคลน

จากคำบอกเล่าของแกนนำชาวบ้าน^{๑๓} ที่ได้รับการเล่าต่อ ๆ กันมาจากผู้เฒ่าในอดีต คือ ในยุคช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๗๐ คราวเรือนในชุมชนตะโหมคมีไม่มาก ประมาณไม่เกิน ๒๐๐ คราวเรือน คนในยุคนั้นมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย การยังชีพอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลัก ยกเว้นข้าว ได้จากการทำนาและปลูกข้าวไร่ การทำนาส่วนมากทำเพื่อบริโภคในครัวเรือน ที่นาเหล่านี้มักจะอยู่ในที่ราบลุ่ม สมัยก่อนที่ยังไม่มีการปลูกยางพารา พื้นที่ป่าโดยเฉพาะป่าในที่ราบจะถูกโค่นลงเพื่อทำไร่ ปลูกข้าว และปลูกพืชผักต่าง ๆ เช่น พริก แตงกวา พักทอง มันเทศ ถั่วลิสง เป็นต้น เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะปล่อยพื้นที่ให้ว่างเปล่าเพื่อให้ดินมีสภาพสมบูรณ์ แล้วไปหาพื้นที่ทำไร่ใหม่ต่อไปอีก บางคราวจะทิ้งไว้ ๒-๓ ปี ก็จะกลับมาทำไร่ในที่เดิมอีกหรืออาจจะทิ้งไปเลย ปล่อยให้เป็นที่ว่างใครจะเข้าไปทำก็ได้^{๑๔} ต่อมาการปลูกข้าวไร่เริ่มลดลง ชาวบ้านหันมาทำนาในที่ราบลุ่มกันมากขึ้น การทำนาในสมัยนั้นตอนบุกเบิกพื้นที่จะใช้แรงงานคนเป็นหลัก อุปกรณ์

^{๑๒} สกาลานวัดตะโหมค. ๒๕๔๓. ตะโหมคศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมค. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์สวาท ทองรักษ์, แกนนำชุมชนตะโหมค, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^{๑๔} บรรเทิง ศิริมุสิกะ. ๒๕๔๕. ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช จนถึงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๓). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๔๐.

ในการบุกเบิกพื้นที่นาที่ใช้เป็นประจำ ได้แก่ จอบและพรวน ส่วนการเตรียมดินหรือไถนา ใช้เครื่องไถที่ทำด้วยไม้ และใช้แรงงานวัวหรือควาย

นอกจากนี้ชาวบ้านยังพึ่งพาผลผลิตที่ได้จากป่า เช่น น้ำมันยาง น้ำผึ้งรวง หวาย สมุนไพร ยารักษาโรค สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งผลผลิตดังกล่าวนับว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของครัวเรือน บางครัวเรือนเลือกอาชีพการพึ่งพาผลผลิตจากป่าเพียงอย่างเดียว โดยมีได้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรม แม้ในสมัยนั้นยังมีพื้นที่ว่างให้จับจองได้สะดวกก็ตาม แต่ชาวบ้านเหล่านั้นก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เนื่องจากผลผลิตที่ได้จากป่ามีอยู่จำนวนมาก เพราะทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านสามารถเก็บหาได้อย่างอิสระเสรี ชาวบ้านจึงดำรงชีพอย่างพอเพียงอยู่กับแบบเครือญาติ ในขณะที่นั้นเมื่อจะดำเนินการใด ๆ ที่เกินกำลังความสามารถของครัวเรือนไม่จำเป็นต้องจ้างแรงงาน ใช้การออกปาก ลงแขกจากเพื่อนบ้านให้มาช่วยลงแรงทำงานโดยไม่คิดค่าแรงและไม่มีเงื่อนไขว่าจะต้องใช้แรงงานคืน มีแต่เลี้ยงอาหารเท่านั้น

การที่ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดอาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพ จึงเป็นช่วงที่คนกับป่ายังอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านจึงให้ความเคารพป่า มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำนึกในบุญคุณและยำเกรงต่อป่า เช่น เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่เป็นที่สถิตของเจ้าป่าเจ้าเขา ชาวบ้านจึงไม่ตัดไม้ใหญ่ และจะขออนุญาตเข้าป่าก่อนทุกครั้งที่จะล่าสัตว์เป็นอาหาร การหักล้างทางพงจะทำเฉพาะในป่าบนที่ราบเพื่อตั้งบ้านเรือนและทำเป็นที่ดินทำกินเท่าที่จำเป็นเท่านั้น โดยใช้วิธีบุกเบิกด้วยการใช้แรงงานคนเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมีไม่มากนัก และความขัดแย้งของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแทบจะไม่ปรากฏ

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๔^{๓๕} คนในชุมชนตะโหมดเริ่มนำยางพารามาปลูกเป็นครั้งแรก โดยผู้ที่นำยางพารามาปลูกในระยะเริ่มแรกนี้มี นายมิ่ง ชนะสิทธิ์ ได้นำเมล็ดยางพารามาจากตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในช่วงแรกนำมาปลูกไม่กี่ต้นปรากฏว่าเจริญงอกงามดี เป็นที่สนใจของคนตะโหมดพอสมควร แต่คนตะโหมดในสมัยนั้นยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับยางพารา จึงเกิดคำถามขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขั้นตอนที่จะเอาน้ำยางออกจากต้นยาง การทำแผ่น และตลาดที่จะซื้อยาง ทำให้การปลูกยางของคนในชุมชนในสมัยนั้นมีเพียงไม่กี่ราย กล่าวคือ ประมาณ ๑๐ ราย และแต่ละรายก็จะปลูกไม่เกิน ๕ ไร่ โดยผู้ปลูกเหล่านี้จำกัดอยู่ในเฉพาะผู้นำท้องถิ่นและผู้ที่มีหัวคิดก้าวหน้าเท่านั้น

การปลูกยางของชุมชนตะโหมดในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ยังไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากนัก พื้นที่ปลูกยางในขณะนั้นมีไม่มาก และพื้นที่ปลูกส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่ราบใกล้บ้านเรือน ยังไม่มีการปลูกในพื้นที่ป่าต้นน้ำ คนส่วนมากในสมัยนั้นได้บอกลูกหลานว่า พื้นที่ป่าที่อยู่ทางด้านหลังเขาหัวช้างหรือบริเวณเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นป่าที่มีความ

^{๓๕} สัมภาษณ์สาวาท ทองรักย์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

อุดมสมบูรณ์และเป็นต้นน้ำลำธารเป็นป่าที่รัฐหวงห้าม บริเวณดังกล่าวยังไม่มีชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรม มีแต่เพียงชาวบ้านเข้าไปเก็บผลผลิตที่ได้จากป่าอย่างต่อเนื่อง

เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือที่เรียกว่า สงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๙) ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนไม่น้อยทั้งในระหว่างสงครามและหลังสงครามสงบ เป็นยุคข้าวยากหมากแพง ชาวบ้านมีแต่ความหวาดระแวง ไม่กล้าจุดตะเกียงตอนกลางคืนเพราะกลัวระเบิด ช่วงระยะเวลาดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย เมื่อญี่ปุ่นได้ตัดถนนขึ้นหนึ่งสาย เรียกว่าถนนยุทธศาสตร์ (สายพัทลุง-หาดใหญ่) โดยใช้แรงงานของเชลยศึก แต่คนไทยก็ทำเป็นแรงงานจ้างกรุยทางถาง โคนบนเนินเขาควนตลอดแนว แล้วเอาไม้ต้นเล็กปูพื้นถนน ไม้ต้นใหญ่สร้างที่พัก มีชาวบ้านแถบริมทะเลสาบสงขลามารับจ้างญี่ปุ่นจำนวนมาก เมื่อสงครามสงบ ชาวบ้านรอบ ๆ พื้นที่อพยพเข้ามาสร้างบ้านเรือน เพื่อบุกเบิกป่าปลูกยางพาราและพืชอื่น ๆ

สำหรับการได้มาซึ่งที่ดินที่ถือครองของชุมชนในสมัยนั้น แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้ราษฎรสามารถจับจองที่ดินได้ตามกำลังความสามารถและสติปัญญา แต่การบุกเบิกพื้นที่ของชุมชนอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากเหตุผลหลายประการ^{๓๖} กล่าวคือ ในสมัยนั้นประชากรยังมีน้อย การบุกเบิกต้องอาศัยกำลังคน ซึ่งทำให้บุกเบิกได้ในขอบเขตจำกัด ประกอบกับในสมัยนั้นกระแสการผลิตเพื่อการขายยังไม่รุนแรง ส่วนใหญ่จะทำเพียงพอมีพอกิน เพราะถ้าทำมากการเอาไปขายก็ยังสามารถไม่สะดวก นอกจากนี้ การบุกเบิกป่าของชุมชนในขณะนั้นยังไม่บุกกรุกไปถึงป่าใหญ่เพราะป่าในที่ราบป่าละเมาะยังมีให้บุกเบิกไม่ขาดแคลน ประกอบกับการเข้าไปบุกเบิกป่าที่บใหญ่ขึ้นเป็นการเสี่ยงและทำได้ยากมาก มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายนานาชนิดคอยทำร้าย และที่สำคัญ ในยุคนั้นมีไข้ป่า (มาลาเรีย) ชุกชุม ผู้คนที่เข้าป่าและกลับออกมาแล้วมีชีวิตถือว่าเป็นผู้โชคดี ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การจับจองที่ดินของราษฎร โดยเฉพาะราษฎรรายย่อยอยู่ในขอบเขตจำกัดเป็นเพราะชาวบ้านที่เข้าจับจองพื้นที่แล้วจะต้องเข้าแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ และทางเจ้าหน้าที่จะออก "ใบจอง" มาให้ก่อนหลังจากที่เจ้าหน้าที่เข้าตรวจพื้นที่และพิจารณาเห็นสมควรก็จะออกเป็นใบเหยียบย่ำให้แต่ในขณะนั้นพื้นที่ชุมชนตะโหนดสังกัดอำเภอปากพะยูนและอยู่ห่างไกลจากอำเภอปากพะยูนเป็นอย่างมาก การคมนาคมไม่สะดวก ทำให้เจ้าหน้าที่เข้ามาในพื้นที่ลำบาก รัฐจึงได้มอบอำนาจให้กับผู้นำท้องถิ่นคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรับแจ้งการครอบครองสิทธิในที่ดิน จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีอิทธิพลมากและมักมีที่ดินที่ถือครองมากกว่ากลุ่มชาวบ้านอื่น ๆ และผู้เฒ่ายังเล่าอีกว่า ชาวบ้านที่ไม่ให้ความสำคัญกับใบเหยียบย่ำในสมัยนั้นก็มียาก ขอเพียงแต่ให้ตนเองมีที่ไต่ทำกินก็เพียงพอแล้ว ส่วนชาวบ้านที่ไปยื่นขอใบจองและใบเหยียบย่ำส่วนมากเป็นผู้ที่ค่อนข้างจะมีมุมมองที่คาดการณ์อนาคตได้และเห็นการณ์ไกล

^{๓๖} สัมภาษณ์สาวาท ทองรักย์, แกนนำนชุมชนตะโหนด, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๐.

เมื่อกล่าวโดยรวมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหนดในช่วงนี้ สามารถสรุปได้ว่า ยังเป็นยุคที่คนและป่ายังอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ชุมชนตะโหนดอาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพ ชาวบ้านในยุคนี้จึงให้ความสำคัญต่อพื้นที่ป่าสูงมาก การบุกเบิกที่ดินในยุคนี้ใช้แรงงานคนเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจึงมีไม่มากนัก เนื่องจากปัจจัยที่กระตุ้นและผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินยังไม่รุนแรงเท่ากับในยุคหลัง โดยเฉพาะหลังจากประเทศไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระตุ้นให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเร่งให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มากขึ้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหนดในช่วงการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๔) – ปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหนดเกิดขึ้นอย่างมากในยุคนี้ เป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนยางพาราและไม้ผลเป็นหลัก ส่วนการทำนาเป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้น เพราะในชุมชนตะโหนดมีพื้นที่ถือครองทำนาค่อนข้างน้อย การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงนี้ที่สำคัญคือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางพารา ซึ่งในช่วงแรกของยุคนี้ยังคงเป็นการบุกเบิกในที่ราบ ยังไม่มีการบุกรุกป่าต้นน้ำลำธาร จนกระทั่งรัฐบาลได้เปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนเข้าไปสัมปทานไม้ที่โค่นล้มด้วยในช่วงเกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในปี ๒๕๐๕ การสัมปทานครั้งนี้มีการขนย้ายไม้ซุงออกจากป่าหลายปีจึงจะหมด และต่อจากนั้นประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๑๓ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๒ รัฐบาลได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านการผลิตและการส่งออกมากขึ้น และได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเขตพื้นที่บ้านตะโหนด^{๓๓} จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๗ รัฐบาลได้ประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณะ มีการออกเอกสารสิทธิทำกินและช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ยางพาราราคาดี ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนจำนวนมากและขยายอาณาเขตการบุกรุกเข้าไปถึงป่าที่เป็นต้นน้ำลำธารมากขึ้น สำหรับการเริ่มทำสวนไม้ผลในชุมชนจริง ๆ แล้วเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่มีเพียง ๑-๒ รายเท่านั้น โดยมองเห็นว่าไม้ผลจะสร้างรายได้ต่อพื้นที่สูงกว่ายางพารามาก จนทำให้ชุมชนตะโหนดมีไม้ผลเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญและมีชื่อเสียงพื้นที่หนึ่งในบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา

พื้นที่ของตำบลตะโหนดมีทั้งหมดประมาณ ๕๖,๓๑๕ ไร่ มีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรประมาณ ๔๔,๕๘๖ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๕ ของพื้นที่ทั้งตำบลตะโหนด ที่เหลือเป็น

^{๓๓} สภากาชาดวัดตะโหนด. ๒๕๔๓. ตะโหนดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหนด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๑๔.

ที่ดินซึ่งยังเป็นป่าต้นน้ำ ชาวบ้านใช้ที่ดินในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยคิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งตำบลตะโหมด ดังนี้^{๓๘}

- สวนยางพารา	๓๕.๑๘ %
- ไม้ผล	๖.๘๒ %
- นาข้าว	๓.๐๕ %
- พืชไร่	๐.๘๒ %
- ไม้ยืนต้น	๐.๓๓ %
- พืชผัก	๐.๒๘ %

๑.๖ สภาพทรัพยากรธรรมชาติ

● ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมด

ชุมชนตะโหมดมีพื้นที่ป่าอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของชุมชน พื้นที่ป่าไม้ในชุมชนแบ่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเทือกเขาบรรทัดและป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีหน่วยงานราชการเป็นผู้กำกับดูแล สำหรับพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ได้แก่ พื้นที่ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตินป่า ป่าเขาหลักไก่อและป่าเขาพระ

สภาพป่าไม้ของชุมชนตะโหมด^{๓๙} โดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นป่าเขตร้อนชนิดป่าดิบชื้น ซึ่งเป็นป่าที่เกิดขึ้นในบริเวณที่มีฝนตกหนักตลอดปี เป็นพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นสูงมาก เนื่องจากมีลำห้วยจำนวนมาก ต้นไม้มีขนาดใหญ่และมักจะมีพุ่มพองช่วยก้ำลำต้นไว้ บริเวณส่วนของลำต้นจะมีกล้วยไม้และเฟิร์นเกาะติดอยู่ พื้นป่ารกทึบด้วยไม้ชั้นล่างทั้งหวาย หมากรูด ป่าล้มและเถาวัลย์ พันธุ์ไม้ที่พบโดยทั่วไปในพื้นที่ป่าแถบนี้^{๔๐} เช่น ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้หลุมพอง ไม้ไผ่เขียว ไม้ตะเคียนหิน ไม้กะบาก ไม้พะยอม ไม้ยูง ไม้เกาลัด เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นไม้เศรษฐกิจที่สำคัญและในป่าต้นน้ำลำธารนี้ก็เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลากหลายชนิดเช่นกัน เช่น เสือ แมวลายหินอ่อน สมเสร็จ เลียงผา หมู กิ้ง กวาง ชะนี ค่าง และปลาน้ำจืดนานาชนิด

พื้นที่ป่าต้นน้ำดังกล่าวมีความหลากหลายทั้งพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารหลายสาย รวมไปถึงน้ำตก และลำคลองสายต่าง ๆ เป็นต้น สำหรับน้ำตก

^{๓๘} สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด, ๒๕๔๕. แผนพัฒนาการเกษตรชุมชน ปี ๒๕๔๕. พัทลุง : สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด, ๑๐ - ๑๖.

^{๓๙} สถานีวิจัยตะโหมด, ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๑๕ - ๑๖.

^{๔๐} สัมภาษณ์เสิน เพชรทอง, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

ในพื้นที่ตำบลตะโหมด มีอยู่ ๒ แห่ง ได้แก่ น้ำตกลานหม่อมจู้ยและน้ำตกท่าช้าง^{๔๐}

น้ำตกลานหม่อมจู้ย ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๑๑ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ภายในบริเวณลานน้ำตกหม่อมจู้ย เป็นสำนักงานที่ทำการของหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด น้ำตกลานหม่อมจู้ยเกิดจากราน้ำและลำห้วยต่าง ๆ จากภูเขาในแนวเทือกเขาบรรทัด ลักษณะของน้ำตกลานหม่อมจู้ยเป็นธารน้ำที่ไหลผ่าน โกรกหินเป็นชั้นเตี้ย ๆ หลายชั้น บางชั้นบางช่วงลาดชัน แต่บางช่วงเป็นแอ่งน้ำ น้ำที่ไหลจากน้ำตกลานหม่อมจู้ยจะไหลผ่านชุมชนตะโหมด ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า คลองตะโหมด

น้ำตกท่าช้าง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๘ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สภาพโดยทั่วไปของน้ำตกท่าช้างจะคล้ายกับน้ำตกลานหม่อมจู้ย คือ เป็นธารน้ำที่ไหลผ่านชั้นหินระดับเตี้ย ๆ ไม่เป็นชั้นน้ำตกที่สูงมากนัก แต่เป็นแนวยาวคดโค้งไปตามแนวเขา บางช่วงแคบแต่บางช่วงเป็นแอ่งน้ำกว้างและลึก บางช่วงธารน้ำแยกเป็นสองสายแล้วไหลมาบรรจบกันอีกครั้งหนึ่งที่เบื้องล่างของน้ำตก น้ำตกท่าช้างมีสภาพป่าที่สมบูรณ์มากกว่าน้ำตกลานหม่อมจู้ย เนื่องจากนักท่องเที่ยวไม่นิยมเที่ยวกันมากนัก ถนนที่เป็นทางเข้าไปยังน้ำตกเป็นถนนลูกรัง ผ่านไปตามสวนยางพาราและสวนผลไม้ของชาวบ้าน ธารน้ำตกท่าช้างไหลมารวมกับน้ำตกห้วยญวน แล้วไหลผ่านหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกกันว่า คลองกง

ส่วนลำคลองสายต่าง ๆ ที่ไหลมาจากพื้นที่ป่าต้นน้ำลงสู่ทะเลสาบสงขลา หากไหลผ่านหมู่บ้านใดจะเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป ลำคลองส่วนใหญ่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรเป็นสำคัญ ลำคลองของชุมชนตะโหมดมี ๔ สายได้แก่

๑.) คลองตะโหมด เกิดจากลำห้วยต่าง ๆ และน้ำตกลานหม่อมจู้ยในแนวเทือกเขาบรรทัดด้านทิศใต้ของบ้านตะโหมด ไหลมารวมกันเกิดเป็นลำคลองตะโหมด เส้นทางที่ลำคลองตะโหมดไหลผ่าน ได้แก่ บ้านไร่ตง บ้านโพธิ์ บ้านโน วัดตะโหมด บ้านออกและบ้านทุ่งโพธิ์ หลังจากนั้นจะไหลไปยังตำบลแม่ขีร์ไปรวมกับคลองอื่น ๆ

๒.) คลองกง เกิดจากน้ำตกท่าช้างและลำห้วยต่าง ๆ เช่น ห้วยญวน ห้วยถ้ำยอด ห้วยลำตรน ไหลรวมกันเป็นคลองกง ไหลผ่านบ้านคลองกง บ้านโน โป๊ะ บ้านป่าพง บ้านนาและบ้านคลองนุ้ย และไหลต่อไปรวมกับคลองในตำบลแม่ขีร์

๓.) คลองหัวช้าง เกิดจากลำห้วยต่าง ๆ คือ ห้วยสุ่ม ห้วยไทร ห้วยสม ห้วยพงส์ และห้วยนาง ในพื้นที่ป่าเทือกเขาบรรทัดทางด้านทิศเหนือของชุมชนตะโหมด ไหลผ่านพื้นที่บ้านโหล๊ะหนูนและบ้านหัวช้าง จากนั้นได้ไหลผ่านตำบลแม่ขีร์รวมกับคลองสายอื่น ๆ

^{๔๐}สถานวัดตะโหมด. ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๑๘ - ๒๐.

๔.) คลองโหล๊ะจันกระเกิดจากลำห้วยต่าง ๆ ไหลผ่านบ้านโหล๊ะจันกระ บ้านโหล๊ะเหียง บ้านควนอินนอโม บ้านควนลอน บ้านด่านโลดและบ้านแม่ขริ แล้วไหลรวมกับคลองสายอื่น ๆ

● สภาพการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดได้อาศัยผลผลิตที่ได้จากป่าเพื่อการดำรงชีพมาตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานในครั้งแรก ทำให้ชาวบ้านกับป่ามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านในยุคการก่อตั้งบ้านเรือนจึงให้ความเคารพและนอบน้อมต่อผืนป่าสูงมาก จึงเกิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำนักในบุญคุณและยำเกรงต่อผืนป่า การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการใช้ประโยชน์ในช่วงแรกเริ่มการตั้งถิ่นฐานจึงมีไม่มากนัก อีกทั้งทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่ามีจำนวนมาก ประกอบกับจำนวนประชากรมีไม่กี่ครัวเรือน จึงไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรอย่างชัดเจน

เมื่อมีการสร้างทางรถไฟ ซึ่งเริ่มเปิดใช้ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕^{๔๒} ซึ่งรถไฟในสมัยนั้นใช้ระบบไอน้ำ ต้องใช้เชื้อเพลิงไม้ฟืนเป็นพลังงาน รัฐจะซื้อไม้ฟืนเพื่อใช้กับการรถไฟ จึงกระตุ้นให้มีการตัดไม้บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อหาไม้ขายให้รัฐ แต่การตัดไม้ในสมัยนั้นยังคงทำในป่าที่ราบ เมื่อตัดไม้ออกแล้วก็ปรับพื้นที่เพื่อปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ ไว้บริโภคนและขาย ได้ประโยชน์จากการใช้ที่ดินหลายต่อ เมื่อชาวบ้านเริ่มเห็นประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นเห็นลู่ทางการใช้ประโยชน์มากขึ้น ทำให้ทั้งไม้ต้นใหญ่และต้นเล็กเริ่มถูกทำลายทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ โดยอาศัยรัฐวิสาหกิจที่เอื้ออำนวยผลประโยชน์ และชาวบ้านมักอ้างว่าทำงานหลวง ทำไม้ให้หลวง ในช่วงนั้นชาวบ้านที่ตะโหมดที่ทำไม้ขายให้หลวงหรือการรถไฟ จะขนไม้โดยใช้เกวียนและใช้ควายลาก การตัดไม้ขายในขณะนั้นจึงทำได้ในขอบเขตที่จำกัดมาก

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ รัฐบาลได้ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ ๖๕ ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช ๒๔๘๑ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ และมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช ๒๔๘๑ ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.๒๕๔๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรออกกฎกระทรวงไว้ว่า ให้ป่าเทือกเขาบรรทัดแปลงที่ ๑ ตอน ๓ ในท้องที่ตำบลลงหระ ตำบลชะรัด อำเภอเมืองพัทลุง ตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน และตำบลป่าบอน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ภายในแนวเขตตามแผนที่ท้ายกฎกระทรวงนี้เป็นป่าสงวน เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๒ โดยมีพลเอกสุรจิต จารุเศรณี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี เหตุผลในการประกาศใช้กฎกระทรวงฉบับนี้ เนื่องจากป่าไม้แห่งนี้มีไม้ชนิดดีมีค่าเป็นปริมาณมาก เช่น ไม้ยาง ยุง สยา ตะเคียน มีเนื้อที่ประมาณ ๒๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร เหมาะสม

^{๔๒}ดูรายละเอียดใน สงบ ส่งเมือง. ๒๕๒๘. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๕. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง.

ที่จะสงวนไว้เพื่อให้มีไม้ไว้ใช้ตลอดไป อันจะเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้นกว่าที่จะแผ้วถางลงเป็นที่เพาะปลูก หรือเพื่อกิจการอย่างอื่นจึงสมควรจัดการสงวนป่าแห่งนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แห่งรัฐและประชาชน การประกาศออกกฎกระทรวงฉบับนี้ นับเป็นครั้งแรกที่พื้นที่ป่าในเขตตำบลตะโหมดได้รับการประกาศเป็นป่าสงวน^{๔๓}

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๑๓ ได้มีเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ คือ ปี ๒๕๐๕ เป็นช่วงที่เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ เป็นพายุลูกเดียวกันที่ถล่มแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนตะโหมดได้รับความเสียหาย ต้นไม้ใหญ่ล้มระเนระนาด หลังจากนั้นไม่นานรัฐบาลได้เปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนเข้าไปสัมปทานไม้ที่โค่นล้มเนื่องจากวาทภัย การสัมปทานครั้งนี้มีการขนย้ายไม้ซุงออกจากป่าหลายปีทั้งหมด และต่อจากนั้นประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๔ รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ สารสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ รัฐได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านการผลิตและการส่งออกมากขึ้น ในช่วงนี้เองที่รัฐบาลได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าในเขตพื้นที่ชุมชนตะโหมดอีกครั้งหนึ่ง นับว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุดที่ต้นไม้ถูกโค่นและถูกขนย้ายออกจากป่า ต่อจากนั้นไม่มีการสัมปทานป่าในพื้นที่ชุมชนตะโหมดอีก^{๔๔}

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๘ รัฐได้ออกประกาศให้บริเวณป่าเทือกเขาบรรทัดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามกฎหมายฉบับนี้เป็นการห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด ในระยะต่อมากกรมป่าไม้จึงได้จัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมดขึ้นที่บริเวณน้ำตกลานหม่อมจ้อย ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง การพึ่งพิงป่าของชาวบ้านในชุมชนตะโหมดจึงมีน้อยลง เนื่องจากผลผลิตที่ได้จากป่าลดลงไปมาก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีก สามารถพึ่งพาผลผลิตจากป่าได้เพียงเป็นอาชีพเสริม การหาผลผลิตจากป่าที่ยังคงมีถึงปัจจุบัน เช่น น้ำผึ้ง สะตอป่า ลูกเหรี๋ย ลูกกอก ลูกทองบั้ง และเห็ด สำหรับสัตว์ป่าก็ยังมีถูกล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะได้มีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่าการลดลงของสัตว์ป่าเริ่มเห็นชัดเจนมาก เมื่อคนในชุมชนเริ่มมีมากขึ้นคือ ช่วงหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา สัตว์ป่าที่ยังพบเห็นมีการล่ากันบ่อยมากคือ หมูป่า และกระซัง^{๔๕} ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ทางกรมป่าไม้ได้ทำการขีดเส้นแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตป่าถาวรใหม่โดยยึดแผนที่ระยะ ๑: ๕๐,๐๐๐ ตาราง

^{๔๓}พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า, ๒๕๐๓ อ้างถึงใน คำนวน นวลสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับฝิ่งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒), ๒๖ - ๒๗.

^{๔๔}คำนวน นวลสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับฝิ่งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒), ๒๕ - ๒๘.

^{๔๕}สัมภาษณ์สาวท ทองรักษ์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

กิโลเมตร เป็นหลักในการกำหนดแนวเขต จึงทำให้เกิดปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติทับที่ทำกินขึ้น เพราะแนวเขตพิคัดทางแผนที่กับพื้นที่จริงเกิดความคลาดเคลื่อนกันมาก เพราะชุมชนชี้แจงว่าเจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง เพียงแต่เอาภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลหลักในการขีดเส้น ทั้งที่พื้นที่จริงเป็นพื้นที่นา สวนยางพาราและที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนได้มาก่อนมี พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติและในการแบ่งโซนเมื่อปี ๒๕๐๗ ก็ไม่มีการปักเขตป่าให้ราษฎรทราบ ถือเป็นความขัดแย้งครั้งใหญ่ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ ปัญหานี้ได้ยืดเยื้อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชาวบ้านในชุมชนตะโหมคได้ต่อสู้เรียกร้องสิทธิความชอบธรรมและความถูกต้องมาโดยตลอด และต้องหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยได้ยื่นเรื่องเสนอต่อนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ทางกรมป่าไม้จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบไปพบผู้นำท้องถิ่นเพื่อหาข้อยุติ โดยทั้ง ๒ ฝ่ายได้ตกลงทำบันทึกเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการ ลงไปตรวจสอบพื้นที่จริงและให้ยึดแนวเขตการสำรวจครั้งแรก ซึ่งผลการเจรจาเป็นที่ยอมรับได้ แต่เรื่องก็เงียบหายไปอีก จนกระทั่งเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น ได้เดินทางมาตรวจสอบปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวรทับที่ดินทำกินในพื้นที่จริง^{๔๖}

ซึ่งในปัจจุบันการแก้ไขปัญหานี้ค่อย ๆ คืบหน้า โดยในสมัยนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้สั่งการมาทางป่าไม้เขตจังหวัดสงขลา ให้ตรวจสอบแนวเขตใหม่ และให้ชาวบ้านนำหลักฐาน สก.๑ ที่มีอยู่เดิมมายืนยัน ถ้าชาวบ้านไม่มีแสดงว่าที่ดินเป็นของป่าสงวนแห่งชาติ ปรากฏว่าสำนักงานป่าไม้เขตสงขลาชี้แจงว่า การตรวจสอบแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติใหม่อีกครั้งนั้นคงทำได้ยาก เนื่องจากไม่มีงบประมาณจ้างเจ้าหน้าที่ให้เดินสำรวจพิคัดแนวเขต ฝ่ายของชาวบ้านโดยสภาตำบลตะโหมคจึงแก้ปัญหาด้วยการให้งบประมาณจำนวน ๕๐,๐๐๐ บาทในการจ้างเจ้าหน้าที่ดังกล่าวเพื่อแก้ปัญหา

ต่อมาได้เกิดปัญหาใหม่ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน นั่นคือ ปัญหาจากโครงการของรัฐที่กำหนดให้พื้นที่บริเวณป่าชุมชนเขาหัวช้าง เป็นพื้นที่ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเขาหัวช้าง ซึ่งวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตรแก่เกษตรกรและแก้ปัญหาคูทกภัยในพื้นที่อำเภอตะโหมค อำเภอเขาชัยสนและอำเภอบางแก้ว เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำและการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามชาวบ้านโดยส่วนใหญ่มีความกังวลว่าหากมีการก่อสร้างโครงการดังกล่าวจริง จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และชาวบ้านจะต้องสูญเสียที่ดินทำกินจากการเวนคืน ที่ดินบางส่วนของชาวบ้านคาดว่าจะถูกน้ำท่วม อีกทั้งชาวบ้านเป็นกังวลเกี่ยวกับความไม่โปร่งใสของตัวโครงการที่มีกลุ่มนายทุนและบุคคลจากภายนอกเข้ามามุ่งหาผลประโยชน์ในพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง ในปัจจุบันโครงการนี้ยังคงดำเนินการต่อไป

^{๔๖} สัมภาษณ์สาวาท ทองรักษ์, แกนนำชุมชนตะโหมค, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

จะเห็นได้ว่า สาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนส่งผลให้ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนตะโหมคมีปริมาณลดลงและอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ย่อมส่งผล กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนตะโหมคอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

๒. ระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ ของชุมชนตะ โหมค

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ ระบบคุณค่า ศาสนาและ ความเชื่อ ของชุมชนตะโหมค เพราะทั้งสามระบบนี้คือเงื่อนไขสำคัญต่อการเกิดขึ้นและคงอยู่ ของ ประเพณีสองศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ระบบการผลิต

ระบบการผลิตของชุมชนตะโหมคระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๐ – ก่อนการประกาศใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๓)

ระบบการผลิตเดิมของชุมชนตะโหมค ในช่วงเวลานี้เป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อ อยู่เพื่อกิน อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลัก ยกเว้นข้าวได้จากการทำนาและปลูกข้าวไร่ การปลูกข้าว ของชาวบ้านส่วนมากจะทำเพื่อให้เพียงพอที่จะบริโภคในครัวเรือน และบริโภคได้ไปจนถึงฤดูเก็บ เกี่ยวในปีหน้า ส่วน “กับข้าว” สามารถหาได้ตลอดฤดูกาลตามท้องทุ่ง ห้วยหนองคลองบึงและป่า เขา การเข้าไปหาอาหารในป่าของชาวบ้าน จึงคล้ายกับการไปจ่ายตลาดแบบหนึ่ง เพียงแต่ไม่ต้องใช้ เงินตรา

ผลผลิตที่ได้จากป่า นับเป็นที่มาของปัจจัย ๔ อันเป็นปัจจัยจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ในครัวเรือน ยารักษาโรค รวมไปถึงแหล่งอาหาร ที่สำคัญของครัวเรือน นอกจากนี้ผลผลิตจากป่าบางชนิด สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ได้แก่ น้ำมันยาง น้ำผึ้งรวงและหวาย โดยเฉพาะน้ำมันยางถือว่าเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงินแหล่งหลัก ของชาวบ้าน การจัดแบ่งทรัพยากรต้นยางซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำมันจึงเป็นเรื่องสำคัญ ต้นยางเป็น ไม้ยืนต้นขึ้นอยู่ตามภูเขาและที่ราบเชิงเขา ในสมัยนั้นคนที่ทำน้ำมันยางมักจะแบ่งพื้นที่การหา น้ำมันยางกันเองไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งแต่อย่างใด คนหนึ่งจะทำยางประมาณ ๑๐๐ ต้น ต้นยางที่ ชูดเจาะน้ำมันได้ต้องมีลำต้นขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่น้อยกว่า ๑๕ -๑๐๐ เซนติเมตร การชูดเจาะใช้ ขวานเจาะลำต้นที่ตำแหน่งสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร หลุมที่ชูดเจาะลึกประมาณ ๘ นิ้ว กว้าง ประมาณ ๑ ฟุต การตักน้ำมันยางใช้ตักอาทิตย์ละ ๒ ครั้ง จะเห็นได้ว่าในช่วงที่ทรัพยากรธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ และความต้องการยังมีไม่มาก ชาวบ้านสามารถจัดการกับทรัพยากรที่เป็นของ ส่วนรวมได้โดยไม่เกิดปัญหา เพราะเป็นการจัดสรรทรัพยากรโดยใช้หลักคุณธรรมและความเท่า เทียมในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ปัจจัยการผลิต ปัจจัยสำคัญที่สุดของการเพาะปลูกคือ “ที่ดิน” แต่ละครั้วเรือนจะครอบครองที่ดินให้เพียงพอต่อการผลิตของครัวเรือน นอกจากนี้ “น้ำ” เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของชาวบ้าน การเลือกทำเลในการตั้งบ้านเรือนและการเพาะปลูกจึงต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำ จึงก่อให้เกิดรูปแบบในการจัดการน้ำของชุมชน เช่น การทำทำนบน้ำห้วยนาหรือการทำเหมืองใส่ไก่อ

การจัดสรรผลผลิต ระบบการผลิตภายในชุมชนตะโหมด เป็นระบบที่วางพื้นฐานอยู่บนการพึ่งตนเองในระดับสูง มีการจัดสรรผลผลิต กล่าวคือ ส่วนหนึ่งไว้เป็นอาหารในครัวเรือน ส่วนหนึ่งใช้ทำบุญ ส่วนหนึ่งไว้ทำพันธุ์ ส่วนหนึ่งสำรองไว้เพื่อยามขาดแคลน และส่วนหนึ่งใช้เสียภาษีให้กับรัฐ นอกจากนี้ระบบการผลิตดังกล่าวยังไม่ทำลายระบบนิเวศเพราะเป็นระบบเกษตรธรรมชาติที่ไม่ใช้สารเคมี และเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ แต่เน้นการใช้แรงงานคนและสัตว์กับเครื่องมือขนาดเล็กที่ผลิตเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่พบในท้องที่อื่น ๆ ของไทย งานใดที่คนเดียวหรือครอบครัวเดียวไม่สามารถทำได้ทันกับฤดูกาล เช่น การดำนาและการเก็บเกี่ยว ก็มีการระดมหลาย ๆ ครอบครัวมาลงแขก ออกปากกินวานกัน ระบบการผลิตชนิดนี้จึงไม่ต้องจ้างแรงงาน ไม่ต้องลงทุนในรูปตัวเงิน

การแลกเปลี่ยนผลผลิตภายในชุมชนและระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อความพอเพียง ผลผลิตจากป่าเหล่านี้มักจะนำไปขายให้กับชุมชนที่อยู่ริมทะเลสาบ โดยการสัญจรทางน้ำ ในขณะที่ลำคลองถือได้ว่าเป็นเส้นทางสายหลักของคนตะโหมดไปสู่ทะเลสาบ ชาวบ้านที่ต้องการนำของป่าไปขายจะต่อแพไม้ไผ่ล่องไปตามลำคลองสู่ทะเลสาบ ในระหว่างการเดินทางก็จับปลาในลำคลองเป็นอาหารซึ่งในขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก เมื่อขายของป่าได้เงินก็จะซื้อของกินของใช้ที่ชุมชนจำเป็นต้องใช้แต่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้กลับมา เช่น กะปิ เกลือ น้ำตาลเหลว น้ำตาลแวน หม้อดิน และหลังจากมีทางรถไฟสายใต้ ซึ่งเริ่มเปิดใช้ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการค้าขายมากขึ้นและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากขึ้น เป็นลำดับ ตลาดหลักของผลผลิตจากชุมชนตะโหมดก็คือตลาดหารเทา และตลาดบางแก้ว ซึ่งตลาดทั้งสองอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟ หลังจากนั้นไม่นานการเอาของไปขายที่ตลาดใช้วิธีเดินเท้าเปล่า หาบข้างทูนข้างใช้เวลาสองวันเต็มๆ แต่หากคนใดมีของมากๆ จะว่าจ้างพาหนะได้แก่ หนว่น เกวียนลากด้วยควาย บางครั้งจะเอาขางพาราไปขายที่ตลาดหาดใหญ่ เงินจากการขายขางก็ซื้อของที่จำเป็นซึ่งไม่มีในท้องถิ่นเอามาขายในชุมชน เช่น ผ้าลาย กางเกง เสื้อสำเร็จรูป และอื่น ๆ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ถนนสายยุทธศาสตร์ พัทลุง-หาดใหญ่ ได้ถูกสร้างขึ้น ในขณะนั้นบ้านแม่ขริยังเป็นทุ่งนาและต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนไม่กี่หลังคาเรือน แต่เนื่องจากแม่ขริซึ่งตั้งอยู่จุดศูนย์กลางระหว่างตะโหมดกับบางแก้วและติดกับถนนสายยุทธศาสตร์ จึงได้เปิดตลาดนัดขึ้นเพื่อรองรับผลผลิตจากชุมชนตะโหมดทั้งผลผลิตจากป่า ขางพาราและพืชผักผลไม้ นับว่าเป็นผลผลิตที่สำคัญของชุมชนตะโหมดในยุคนั้น ได้มาซื้อขายกันนับแต่นั้นเป็นต้นมา ตลาดแม่ขริเริ่มคึกคักขึ้น ในขณะเดียวกันตลาดบางแก้วก็เริ่มซบเซาลง เพราะกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย

หลักหันมาใช้บริการตลาดแม่จรีแทน ถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ได้เปิดให้รถประจำทางวิ่ง การเดินทางไปพัทลุงหรือหาดใหญ่ ก็ไม่จำเป็นต้องไปขึ้นรถไฟที่บางแก้วอีก

ระบบการผลิตของชุมชนตะโหนดในช่วงการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๕๐๔) - ปัจจุบัน

หลังจากประเทศไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มุ่งให้เกิดนโยบายด้านการทำเกษตรที่มุ่งผลิตเพื่อขาย เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญ ๆ เพียงสองถึงสามชนิดและเน้นผลผลิตต่อพื้นที่สูงด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้พันธุ์พืชส่งเสริมของรัฐและพึ่งตลาดภายนอก สร้างแรงกดดันต่อชุมชนโดยผ่านทางกลไกราคา การผลิตเพื่อขายและส่งออก รวมทั้งการแย่งชิง ทำลายฐานการผลิตของชุมชนจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงเพิ่มมากขึ้น

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนกับชุมชนในสายตาของคนทั่วไปจะเข้าใจว่าชุมชนต่าง ๆ ถูกเชื่อมโยงเข้าสู่โครงข่ายและกลายเป็นระบบย่อยระบบหนึ่ง ภายใต้โครงสร้างของระบบทุนนิยมโลกไปแล้วอย่างเบ็ดเสร็จ รัฐและทุน โดยเฉพาะตำราเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวาทกรรมดังกล่าว รัฐไม่เคยมองว่าชุมชนยังมีตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเองอยู่อย่างมั่นคง แท้จริงแล้วชุมชนต่าง ๆ จะมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระแสทุนนิยมที่ถ่วงถ่วงเข้าสู่ชุมชนค่อนข้างจะหลากหลายตามอัตลักษณ์ของแต่ละหมู่บ้าน แต่สามารถจำแนกได้สามลักษณะใหญ่ ๆ คือต่อต้าน ออมชอม และยอมรับ แต่เนื่องจากชุมชนเคยเป็นแองต์วัฒนธรรมใหญ่ของชาติ และสามารถดำรงรักษาความเป็นชนชาติและวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ดังนั้นเมื่อถูกกดดันจากกระแสทุนนิยมไม่ว่าจะผ่านทางกลไกราคา การผลิตเพื่อขาย การใช้ปุ๋ยเคมี เครื่องจักร เครื่องทุนแรงสมัยใหม่ ก็จะมีการใช้ทุนทางสังคม โดยเฉพาะวัฒนธรรมชุมชนผลิตซ้ำสร้างภูมิปัญญาขึ้นมาใหม่ต่อต้าน หรือพิจารณาสิ่งใหม่ ๆ ที่ถ่วงถ่วงเข้าไปด้วยภูมิปัญญาของตนว่าสามารถรับได้เพียงใดแค่ไหนด้วยความลังเล และถ้าขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิมก็จะต่อต้านไม่ยอมรับ โดยเฉพาะในชุมชนที่พึ่งพิงการเกษตรสูง^{๔๗}

ในปัจจุบันระบบการผลิตในแต่ละชุมชนของประเทศไทยจึงมีรูปแบบการผลิต ๔ รูปแบบด้วยกัน^{๔๘} คือ ระบบการผลิตแบบยังชีพ ระบบการผลิตแบบกึ่งยังชีพ ระบบการผลิตเพื่อขาย และระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งแต่ละชุมชนชนบทไทยเข้าสู่ระบบการผลิตแต่ละแบบไม่พร้อมกัน หรือบางชุมชนมีระบบการผลิตหลายแบบผสมกันไป

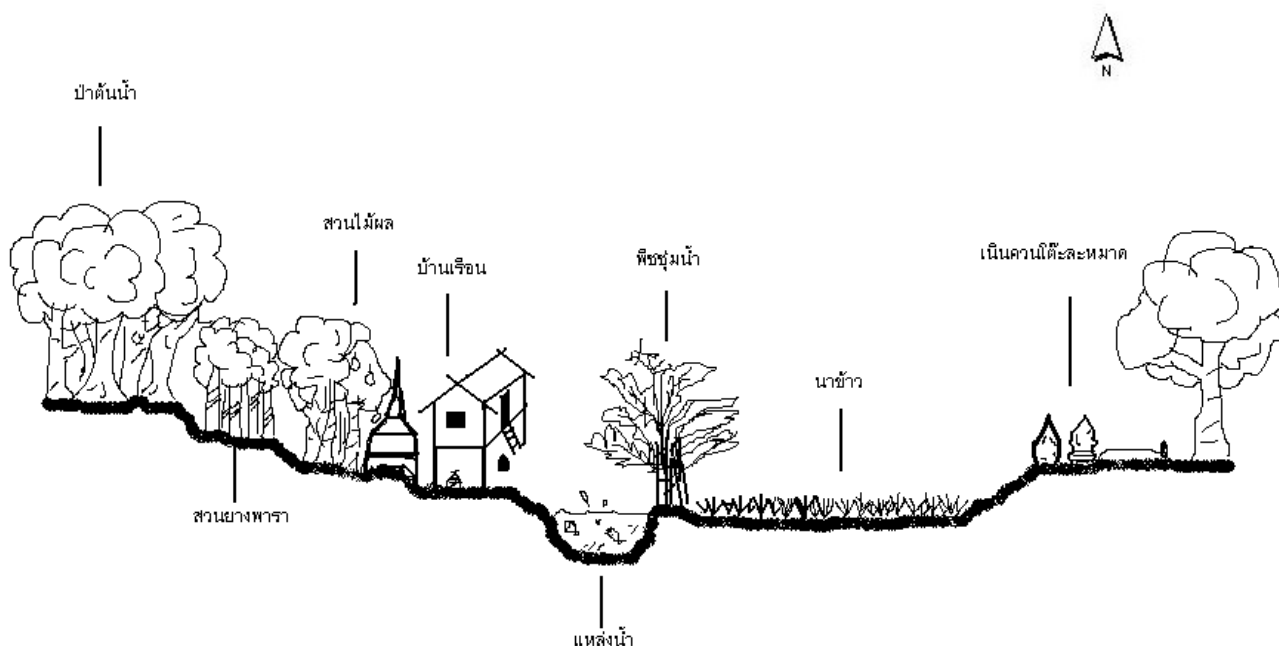
^{๔๗}สงบ ส้งเมือง. ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยทรศน์. ๓๘๔ - ๓๘๕.

^{๔๘}สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. ๒๕๓๓. ฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ๕๖ - ๕๘.

สำหรับชุมชนในภาคใต้โดยทั่วไปมีระบบการผลิตที่ไม่ใช่ระบบทุนนิยมทั้งหมด แต่ยังคงไว้ซึ่งลักษณะการผลิตแบบยังชีพ ซึ่งในงานวิจัยของ สงบ ส่องเมือง (๒๕๔๖) เรื่อง เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้มีลักษณะของระบบเศรษฐกิจชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น ครอบครัวและชุมชนเป็นหน่วยการผลิต มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการดำรงอยู่ เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน หรือไว้ขายเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่น และเนื่องด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้ ซึ่งมีฝนตกชุกและแผ่นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ค่อนข้างมากกว่าพื้นที่ภาคอื่น ๆ ระบบเศรษฐกิจชุมชนของภาคใต้ใหญ่กว่าระบบทุนและบางชุมชนพัฒนาเป็นระบบธนาคาร โดยระบบเศรษฐกิจชุมชนภาคใต้เป็นระบบที่ส่งผ่านทางสายญาติมิตร สังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนเพื่อความพอเพียง ซึ่งตรงข้ามกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่มุ่งแข่งขันและเอารัดเอาเปรียบกัน

ในกรณีของระบบการผลิตของชุมชนตะโหนดในปัจจุบัน ภายในชุมชนตะโหนดเองมิได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเพื่อขายหรือการผลิตแบบอุตสาหกรรมตามกระแสการพัฒนาของรัฐทั้งหมด ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนโดยยึดรากฐานความเป็นชุมชนที่มีระบบการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ชาวบ้านในชุมชนตะโหนดเกือบทุกครัวเรือนจะครอบครองที่ดินในการทำนาเพื่อการยังชีพเท่านั้น แต่ละครอบครัวจะครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรประมาณ ๓๐ ไร่ เฉลี่ยพื้นที่ทำนาประมาณ ๕ ไร่ต่อครอบครัว^{๔๕} และพื้นที่ที่เหลือจะจัดสรรสำหรับทำสวนยางพาราสลับกับการทำสวนผลไม้ เมื่อถึงฤดูกาลทำนาจะเปลี่ยนไปทำนา (คูภาพประกอบ) ดังนั้นในแต่ละครัวเรือนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเหล่านี้ตลอดทั้งปี บางครัวเรือนจะยึดอาชีพทำสวนยางพาราเป็นหลัก และทำสวนผลไม้กับทำนาเป็นอาชีพเสริม ระบบการผลิตของชุมชนตะโหนดโดยภาพรวมจึงเป็นแบบกึ่งยังชีพ แม้ระบบการผลิตเพื่อขายที่เกิดขึ้นในชุมชนตะโหนด เป็นเพียงเพื่อขายนำเงินมาซื้อสินค้าในครัวเรือนเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ มากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โต หรือให้มีกำไรสูงสุดจนร่ำรวยมั่งคั่ง

^{๔๕} สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด. ๒๕๔๕. แผนพัฒนาการเกษตรชุมชน ปี ๒๕๔๕. พัทลุง : สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด, ๑๐ – ๑๖.

ภาพประกอบ ภาพตัดขวางแสดงการตั้งบ้านเรือนและระบบการผลิตของชุมชนตะโหมดในปัจจุบัน

ที่มา : นฤมล สุขพันธ์. (๒๕๔๕.) วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 72.

คนในชุมชนตะโหมดได้ให้ความสำคัญต่อการทำเกษตรผสมผสานหรือเกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากกระแสที่ได้รับการกดดันส่งเสริมจากภาครัฐและทุนที่เน้นการผลิตเพื่อขายและส่งออกเกือบสิ้นเชิง มาสู่การผลิตที่หลากหลายเพื่อความพอเพียงเป็นอันดับแรก เหลือจากกินก็นำไปขาย และผลิตแทบทุกอย่างที่กินได้ ตามลักษณะความเหมาะสมของพื้นที่และรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนด้วย จะเห็นได้จากการที่แกนนำชุมชนในสภาลานวัดตะโหมดได้ร่วมกันรณรงค์ให้คนในชุมชนหันมาปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในสวนเดียวกัน หรือเรียกการทำสวนในลักษณะนี้ว่า “สวนสมรม” ซึ่งชาวบ้านบางส่วนได้ทำสวนสมรมมานานแล้ว นอกจากนี้ในสวนยางพารามีการปลูกพืชอื่นเสริมด้วย พืชที่ปลูกส่วนใหญ่มีเป้าหมายเพื่อเอาไว้บริโภคเองในครัวเรือน จึงมีทั้งผลไม้ พืชผักสมุนไพร พืชกินใบพืชกินหัวนานาชนิด เช่น สะตอ ลูกเนียง ละมุด ลางสาด ลองกอง จำปาอะ มังคุด ขนุน ทูเรียน ฯลฯ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านที่ทำสวนลด ละเลิกใช้ปุ๋ยและสารพิษ หันไปใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ ใช้สมุนไพรกำจัดศัตรูพืชและใช้การถางกำจัดวัชพืช ลดการใช้ยาฉีดพ่น และยังส่งเสริมให้ปลูกไม้ยืนต้นเพิ่มเติมในสวนยางพาราและสวนผลไม้ ปลูกพืชมั้่นน้ำเพิ่มตามริมห้วย ลำคลอง หนอง บึง เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านถือเอากระบวนกรและกลไกตามธรรมชาติเป็นครูหรือแบบอย่างในการทำ

การเกษตร เพราะเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเฉพาะไม่มีของเสียต้องกำจัดอย่าง เกษตรกรรมกระแสหลัก และเป็นการรักษาให้ระบบธรรมชาติมีความยั่งยืน ช่วยลดภัยธรรมชาติได้ โดยเฉพาะภัยแล้งและน้ำท่วม

นโยบายส่งเสริมการทำสวนยางของภาครัฐในอดีต มักมุ่งเน้นให้เกษตรกรปลูกยางแบบเชิงเดี่ยว เพื่อให้สามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างเต็มที่ แต่ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นก่อนนโยบายดังกล่าว กลับทำให้ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพลดลง แต่สำหรับเหตุผลในการปลูกยางพาราของ ชาวบ้านเกิดจากความจำเป็นเพื่อปกป้องวิถีชีวิตแบบพอเพียงด้วยเหตุผลสองประการ^{๕๐} คือ ประการแรก เพื่อเสริมเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้มแข็งขึ้นในยุคที่ต้องพึ่งพาเงินตรามากขึ้น ประกอบกับ ยางพาราเป็นพืชที่ปลูก ดูแล รักษาง่ายไม่ยุ่งยาก จะมีปัญหาที่เฉพาะคนกรีดยางเท่านั้น ประการที่สอง เพื่อหารายได้เป็นค่าใช้จ่ายประจำ เพราะไม้ผลที่ปลูกร่วมกับยางพาราส่วนใหญ่จะผลิตรายผลและสุกตามฤดูกาล เมื่อขายผลไม้อีกจะได้เงินก้อนไว้สำหรับเป็นเงินเก็บหรือเงินออม

สำหรับการส่งเสริมให้ปลูกยางพาราของกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ปัจจุบันเริ่มปรับเปลี่ยนนโยบายใหม่ จากเดิมมีเงื่อนไขว่า การได้รับเงินสนับสนุนจากราชการจะต้องโค่นทิ้งพืชเก่าทั้งหมด ซึ่งเป็นการทำลายระบบธรรมชาติ ทางกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเริ่มรับทราบถึงปัญหาระบบนิเวศที่เกิดขึ้น จึงเริ่มให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ การขอกู้เงินจากกองทุน ฯ จึงไม่จำเป็นต้องโค่นไม้อื่น สามารถเว้นไว้เพื่อความหลากหลายและในกรณีของสวนยางที่ขอเงินกองทุนไว้แล้ว สามารถปลูกพืชชนิดอื่น ๆ เสริมได้ตามความเหมาะสม จะเห็นได้ว่าภาครัฐเริ่มเห็นความสำคัญต่อการทำเกษตรผสมผสานของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต

ปัจจัยการผลิต ในส่วนของการจัดสรรน้ำของชุมชนตะโหมดถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ในอดีตชาวบ้านจะให้ความสำคัญต่อการเลือกทำเลในการตั้งบ้านเรือนและการเพาะปลูกที่ต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำ และการใช้ภูมิปัญญาในการนำน้ำมาใช้ประโยชน์ แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรป่าต้นน้ำเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ปัญหาวิกฤติน้ำจึงเกิดขึ้นกับชุมชนตะโหมด แม้จะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำก็ตาม โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงหน้าแล้งและปัญหาน้ำท่วมในช่วงหน้าฝน ชาวบ้านจึงเริ่มเห็นความสำคัญของทรัพยากรน้ำต่างมองว่าควรให้ความสำคัญต่อการจัดการน้ำ และต้องมีแบบแผนหรือการจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤติน้ำและป้องกันการเพิ่มทุนเกี่ยวกับน้ำซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่

^{๕๐} สงบ ต่งเมือง, ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจิตรศิลป์, ๒๖๓.

สำคัญ ปัจจุบันชาวบ้านจึงให้ความสำคัญกับระบบการจัดการน้ำเพื่อเพิ่มปริมาณและระยะเวลาในการกักเก็บน้ำให้มากที่สุด เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและทั่วถึงกัน^{๕๐}

ความสัมพันธ์ทางการผลิต ภายในชุมชนตะโหมดได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบในการต่อรองจากภาคทุน โดยการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในรูปของกลุ่ม ชมรม ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองราคาสินค้า ในกรณีของชุมชนตะโหมด ได้มีแกนนำชุมชนเริ่มจัดตั้งกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น เพื่อกระตุ้นให้ชาวสวนยางผลิตยางแผ่นชั้นดี และรวมกันขายสามารถต่อรองราคากับพ่อค้า ต่อมาได้ขยายไปสู่การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด ได้ผนวกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับยางเข้าไว้ในกลุ่มนี้ด้วย เช่น การปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นดิบ การรวบรวมกันขายยางแผ่น การบริการขายปัจจัยการผลิตในราคาที่สมาชิกไม่เสียเปรียบ และการให้สินเชื่อแก่สมาชิก ด้วยความมุ่งมั่นของผู้นำกลุ่มและความร่วมมือของสมาชิก ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดนี้ ได้รับรางวัลกลุ่มเกษตรกรดีเด่นระดับประเทศถึง ๓ ครั้ง นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งชมรมไม้ผลตะโหมด เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกที่มีอาชีพทำสวนไม้ผลในด้านวิชาการ ด้านตลาดและสร้างเสริมประสบการณ์การทำสวนไม้ผล โดยทางกลุ่มร่วมกับสถานีวิจัยตะโหมดรวบรวมผลผลิตของเกษตรกรและจัดจำหน่ายให้ในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด แต่ทั้งนี้จะให้สมาชิกบริหารจัดการกันเอง เพื่อให้สมาชิกได้รับประสบการณ์ในการจัดการด้านตลาดและนำไปพัฒนาการตลาดของชมรมต่อไป ส่วนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของแม่บ้านที่ต้องการหารายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยการผลิตน้ำพริกใบตำมัง และขนมชนิดต่าง ๆ จนสามารถขยายตลาดมียอดสั่งซื้อเพิ่มขึ้นทุกเดือน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนตะโหมด ซึ่งมีหลายกลุ่มทั้งกลุ่มที่รัฐจัดตั้งให้และกลุ่มที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันจัดตั้งกันเอง กลุ่มออมทรัพย์ที่ชาวบ้านร่วมกันบริหารจัดการกันเอง มีเงินหมุนเวียนจำนวนไม่น้อย เช่น กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านประชาบำรุง มีสมาชิกกว่า ๒๐๐ คน การสร้างกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าว เป็นการสร้างสถาบันทางการเงินที่เป็นของชุมชน นอกจากจะเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชนแล้วยังได้สร้างพลังของชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สามารถพึ่งพาตนเอง โดยลดการพึ่งพาจากรัฐ และระบบทุนภายนอกได้เป็นอย่างดี

การแลกเปลี่ยนผลผลิต ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนผลผลิตได้ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเงินตราในรูปของ “ตลาดนัด” ทำให้มีผลผลิตมาแลกเปลี่ยนมากขึ้น และสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของเครือข่ายหมู่บ้านในช่วงสมัยปัจจุบัน แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อความพอเพียง และมี

^{๕๐}โปรดดูรายละเอียดใน นฤมล สุขพันธ์. (๒๕๔๕). วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ลักษณะความเป็นตลาด “น้ำใจ”^{๔๒} เป็นตลาดในระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน ภายในชุมชน ตะโหมคเอง จะมีตลาดนัดบริเวณใกล้กับวัดตะโหมคในช่วงเย็นของทุกวัน ซึ่งจะมีชาวบ้านในชุมชนนำผลผลิตมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเอง และจะมีพ่อค้าแม่ค้าจากชุมชนละแวกใกล้เคียงนำสินค้าหรือผลผลิตที่ชุมชนตะโหมคไม่มีมาวางขาย เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องใช้ อุปกรณ์ต่าง ๆ และสินค้าอื่น ๆ ชาวบ้านสามารถเลือกซื้อสินค้าได้อย่างอิสระและสามารถต่อรองราคาได้ตามปฏิสัมพันธ์และอรรถศาสตร์ของคู่ค้า ซึ่งเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่เดิม รอบชุมชนตะโหมคมีตลาดนัดชุมชนเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ มีกันทุกตำบล บางตำบลมีหลายแห่งกระจายไปตามหมู่บ้านและมีนัดหลายวันในรอบหนึ่งสัปดาห์ ตลาดนัดที่เกิดขึ้นจึงแสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนระบบการผลิตของชุมชนในปัจจุบัน ได้เป็นอย่างดี

จะเห็นได้ว่าระบบการผลิตภายในชุมชนตะโหมคเป็นระบบการผลิตแบบกึ่งยังชีพ ชุมชนยังคงพื้นฐานการผลิตโดยอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติทั้งป่า ดินและน้ำ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของชุมชนตะโหมค น้ำซึ่งเป็นแหล่งต้นทุนสำคัญที่ชุมชนมีมาตั้งแต่อดีต และได้อาศัยน้ำเพื่อการผลิตมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตามปัญหาวิกฤติน้ำได้เกิดขึ้นเกือบทุกพื้นที่ไม่ละเว้นแม้แต่พื้นที่ป่าต้นน้ำ หากชุมชนไม่มีแบบแผนหรือการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ อาจนำมาซึ่งปัญหาการขาดแคลนน้ำ หรือต้องลงทุนสูงเพื่อให้ได้น้ำซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คนในชุมชนตะโหมคจึงต้องเรียนรู้และปรับใช้ฐานวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามรูปแบบการผลิตของชุมชนตะโหมคมิได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตตามกระแสทุนทั้งหมด เพราะต้องคำนึงถึงศักยภาพของชุมชนและฐานทรัพยากร โดยเฉพาะน้ำเป็นสำคัญ แต่ภายในชุมชนเองมีการนำรูปแบบการผลิตจากนโยบายของรัฐมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรูปแบบการผลิตเดิมของชุมชนได้อย่างลงตัว ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

๒.๒ ระบบความสัมพันธ์

ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ สืบเนื่องมาจากระบบครอบครัวในชุมชนตะโหมคเป็นระบบครอบครัวขยาย ลูกที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วจะยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่ ส่วนลูกคนอื่น ๆ ที่แยกครอบครัวไปก็มักจะสร้างบ้านหลังใหม่อยู่ในบริเวณเดียวกัน จนกลายเป็นกลุ่มบ้านหรือที่เรียกกันว่า “หย่อมบ้าน” และชาวบ้านจะมีชื่อเรียกหย่อมบ้านนี้ตามลักษณะของสภาพแวดล้อมในสถานที่นั้น ๆ เช่น บ้านทุ่งโพธิ์ บ้านในโป๊ะ บ้านป่าพงค์ เป็นต้น เกือบทุกคนในแต่ละหย่อมบ้านจะเป็นญาติกัน โดยสายเลือด นอกจากนี้สังเกตได้ว่า

^{๔๒} สงบ ส่งเมือง. ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิถิตรรศน์, ๑๓.

ชุมชนตะโหมคมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน ดังหลักฐานที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ภายในชุมชนตะโหมคจึงมีกลุ่มตระกูลหลักอยู่ประมาณ ๓ กลุ่ม^{๕๗} คือ

๑.) กลุ่มนามสกุล “ชนะสิทธิ์” เป็นกลุ่มนามสกุลที่สืบทอดต่อกันมาในการเป็นผู้นำชุมชน มีการรับช่วงการเป็นกำนันตำบลตะโหมคถึง ๔ รุ่น

๒.) กลุ่มนามสกุล “เขียวจิ้น” เป็นกลุ่มนามสกุลของพระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมค

๓.) กลุ่มนามสกุล “ขุนจันทร์” เป็นกลุ่มนามสกุลของนายวรรณ ขุนจันทร์ ผู้นำอาวุโสของสถานาวัดตะโหมค

กลุ่มตระกูลทั้ง ๓ กลุ่มนี้ เป็นตระกูลหลักที่มีส่วนสำคัญทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนตะโหมคมาอย่างยาวนาน ลูกหลานของแต่ละตระกูลมีการแต่งงานกันจนตั้งหมู่บ้านเป็นเครือญาติที่ใกล้ชิดกันมากขึ้น ทำให้การประสานงานภายในครอบครัว รวมทั้งการประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น มีการช่วยเหลือพึ่งพาศักยภาพบนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ

ความเป็นสังคมเครือญาติทำให้สมาชิกแต่ละคนในชุมชนสนใจและห่วงใยในความเป็นไปในชีวิตของสมาชิกคนอื่น การเกิด การแก่ การเจ็บและการตายจึงเป็นเรื่องสำคัญของชุมชน ไม่ใช่เรื่องของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเท่านั้น ไม่เพียงแต่ความเป็นไปของคนอื่น ในเรื่องของความเป็นมา คนในชุมชนตะโหมคยังให้ความสนใจใ้ถามคนบ้านอื่นที่ได้พบกัน ว่าอยู่บ้านไหนเป็นลูกเต้าเหล่าใคร เป็นลูกเป็นหลานของคนที่เขารู้จักหรือเปล่า หากพอรู้จักอยู่บ้างจะก่อให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิดในทันที เสมือนเป็นญาติคนหนึ่งของตน

การจัดระบบงานภายในครัวเรือน ในแต่ละครอบครัวมีการจัดระบบงานและความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกของครอบครัวแต่ละคน เช่น ผู้ชายต้องทำงานใช้แรงงานหนักและเลี้ยงภรรยาสูง ในขณะที่ผู้หญิงจะทำงานบ้านและร่วมใช้แรงงานในนาและสวนบางอย่าง ส่วนลูก ๆ จะช่วยงานพ่อแม่ในส่วนที่พอมีกำลังทำได้ เช่น ช่วยตักน้ำ เลี้ยงสัตว์ เก็บยางและงานบ้านอื่น ๆ คนเฒ่าคนแก่หรือปู่ย่าตายาย มีหน้าที่ให้คำปรึกษา ช่วยเลี้ยงดู อบรม สั่งสอนทางจริยธรรมและถ่ายทอดคุณค่า รวมทั้งวิชาความรู้ของชุมชนที่สืบทอดกันมาให้กับเด็กรุ่นใหม่ พ่อแม่และญาติพี่น้องมีฐานะเป็นครูของลูกหลานไปในตัว โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้แบบนำไปปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ และสิ่งที่เรียนรู้ก็คือวิชาต่าง ๆ ที่จำเป็นในการทำมาหากิน ในการอยู่ร่วมสัมพันธ์กับผู้อื่นรวมทั้งกับธรรมชาติ สถานที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ของชุมชนจึงเป็นที่บ้าน ตามท้องไร่ท้องนา ตามป่าเขา ห้วยหนองคลองบึง

^{๕๗}ชยุต อินพรหม. ๒๕๔๗. ทูตทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษาสถานาวัดตะโหมค ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยมหาวิทาลัยธรรมศาสตร์. และ สัมภาษณ์วรรณ ขุนจันทร์, แกนนำชุมชนตะโหมค, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

แต่การศึกษาในระบบที่ผ่านมามักแยกผู้เรียนออกจากชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยมุ่งเน้นให้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวที่ไกลไปจากชุมชนของตน ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และรู้จักชุมชนของตนน้อยลง เมื่อผ่านระบบการศึกษามาแล้วกลับถูกดึงเข้าสู่ระบบทุน ดึงปัญญาชนออกไปจากชุมชน เพราะความรู้ที่ได้เรียนรู้ไม่เหมาะสมกับบริบทในชุมชนของตน แต่เหมาะสมกับบริบทของภาคเมืองมากกว่า ปัจจุบันการจัดการศึกษาเริ่มปรับเปลี่ยนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองและท้องถิ่น ทำให้รู้จักท้องถิ่น เกิดความรักและความภาคภูมิใจ การจัดระบบการศึกษาในปัจจุบันจึงมุ่งเน้นให้โรงเรียนกับชุมชนเป็นผู้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางให้เยาวชนในชุมชนรู้จักท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานรากของตนมากยิ่งขึ้น ชุมชนตะโหมดเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญต่อระบบการศึกษา จึงได้ร่วมกับโรงเรียนประชาบำรุงจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น “ตะโหมดศึกษา” เพื่อต้องการให้เยาวชนในตะโหมดได้รู้จักเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนของตนมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจในถิ่นฐานของตนเอง นับเป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาสนองตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ.๒๕๔๒^{๕๔}

นอกจากนี้ทางสถานวัดตะโหมดได้ร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชน เช่น งานประเพณีย้อนยุค เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งของชุมชน ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงวันสงกรานต์ มีการแสดงย้อนยุควิถีชีวิตของคนในชุมชนตะโหมด เพื่อให้ลูกหลานในชุมชนได้รู้จักและนับเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนโดยผ่านงานประเพณี

การจัดการภายในชุมชน ก่อนที่ทางรัฐส่วนกลางจะมีการกำหนดการปกครองส่วนภูมิภาค ชุมชนตะโหมดมีระบบการบริหารภายในชุมชนของตนเองอยู่ก่อนแล้ว โดยมีผู้อาวุโสซึ่งได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้ปกครองดูแลความเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเรียกผู้นั้นว่า “หัวเมือง” เทียบเท่ากับผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน ส่วนชุมชนที่มีลักษณะใหญ่กว่าครอบคลุมหลายหมู่บ้านย่อย จะมีผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพและแต่งตั้งให้เป็นผู้นำชุมชน ซึ่งมีฐานะทางการปกครองเหนือกว่าหัวเมือง ชาวบ้านจะเรียกกันว่า “จอม” เทียบได้กับกำนันในปัจจุบัน ซึ่งหัวเมืองและจอมส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสที่ชาวบ้านเคารพ และมีบทบาทสำคัญ เมื่อระบบกำนันและผู้ใหญ่บ้านมีขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๔๐ (ตามพระราชบัญญัติปกครองส่วนท้องถิ่นที่ ร.ศ.๑๑๖)^{๕๕} กำนันและผู้ใหญ่บ้านก็ยังขอคำปรึกษาจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้เลือกบุคคลให้ดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ที่ได้รับคัดเลือกส่วนใหญ่ มักมีลักษณะของความเป็นผู้นำตามธรรมชาติอยู่ด้วย แต่ในกรณีที่ผู้นำทางการเมืองไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนก็มักจะทำให้เกิดความขัดแย้งตามมาเสมอ ที่

^{๕๔} สถานการณ์วัดตะโหมด, ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, คำนำ.

^{๕๕} ชาลี ศิลปธรรม, ๒๕๒๘. การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้านั่งอวยเธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘). วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๑๓.

ผ่านมาถึงปัจจุบันในชุมชนตะโหมคมีผู้นำเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน กรณีของความขัดแย้งอันเกิดจากผู้นำจึงมีให้เห็นน้อยมาก

การแก้ไขและคลี่คลายความขัดแย้งในชุมชนตะโหมค เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ความถูกต้องตามตัวบทกฎหมายในบางกรณีอาจไม่ใช่เรื่องสำคัญ หากความถูกต้องนั้นเป็นตัวทำลายความสงบและสันติของชุมชน การแก้ไขความขัดแย้งในชุมชนตะโหมคเดิมมีพระเจ้าอาวาสวัดตะโหมคและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ชาวบ้านทั้งหลายนับถือเป็นผู้พิจารณา การพิจารณานั้นจะใช้หลักคุณธรรมและจารีตที่ถือปฏิบัติต่อกันมา จุดมุ่งหมายของการแก้ไขข้อขัดแย้งอยู่ที่การทำให้คู่กรณีสามารถประนีประนอมและอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้นต่อไปได้

ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนตะโหมคก็ยังอาศัยคำปรึกษาแนะนำจากพระสงฆ์ โตะอิหม่าม และผู้อาวุโสในชุมชนเป็นลำดับแรกก่อนเสมอ หากคลี่คลายได้ก็จะไม่พึงกระบวนการตามกฎหมาย แต่ถ้าเป็นความขัดแย้งที่ยากต่อการจัดการภายในชุมชนก็จำเป็นต้องพึ่งกระบวนการตามกฎหมาย แต่ก็คงไว้ด้วยหลักการประนีประนอมเสมอมา นอกจากปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ปัญหาด้านสาธารณสุข โภค ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาด้านอาชีพ รวมไปถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ชาวบ้านในชุมชนตะโหมคจะนำปัญหาดังกล่าวมาร่วมปรึกษาหารือกันในวัดตะโหมค ซึ่งปฏิบัติกันมาตลอด โดยมีผู้นำสองศาสนาอยู่ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น เมื่อทางมัสยิดต้องการความช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นในด้านทุนทรัพย์ กำลังคนหรือการระดมความคิด ทางโตะอิหม่ามจะประสานมาทางวัดตะโหมค พระสงฆ์จะคอยเป็นผู้ประสานความร่วมมือในการให้ความช่วยเหลือหรือเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในขณะเดียวกันทางวัดเมื่อมีกิจกรรมหรือต้องการความช่วยเหลือจะประสานไปทางโตะอิหม่าม จะได้รับการตอบรับและยินดีเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ แม้กิจกรรมเหล่านั้นจะจัดขึ้นในวัดก็ตาม ทำให้วัดตะโหมคเป็นศูนย์รวมของผู้คนในชุมชนทั้งสองศาสนา ก่อให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน และเกิดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน จึงเกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ ตามธรรมชาติ โดยเฉพาะกลุ่มสภาสถานวัดตะโหมค เป็นกลุ่มใหญ่ที่คอยประสานงานในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน และเชื่อมประสานร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้มีความสามัคคี มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และก่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาทั้งคนและชุมชนได้อย่างยั่งยืน ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นจุดแข็งที่สำคัญของชุมชนตะโหมค

บทบาทของผู้อาวุโสในชุมชนตะโหมค มีส่วนสำคัญที่ทำให้ตะโหมคมีความเป็นชุมชนและอยู่กันอย่างสงบและสันติในปัจจุบัน จากการศึกษาชุมชนและจากเอกสาร ตะโหมคศึกษา :

หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด^{๕๖} พบว่าผู้อาวุโสที่เป็นแกนนำสำคัญในตะโหมดมีอยู่ ๒ ท่านด้วยกันที่เป็นกำลังหลักและมีความโดดเด่นในการพัฒนาชุมชนตะโหมด คือ

๑.) นายเฉลียว ชนินทุทรวงศ์ (ชนะสิทธิ์) อดีตกำนันตำบลตะโหมด เกิดที่บ้านนอก หมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จากโรงเรียนพัทลุง อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เคยรับราชการเป็นครูประจำตำบลและลาออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว ในปี ๒๕๑๖ ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหมด และในปี ๒๕๑๙ ได้รับเลือกให้เป็นกำนันตำบลตะโหมด ท่านเคยร่วมจัดตั้งหอสมุดประชาชน ร่วมก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด ร่วมกับพระครูอุทตกิจจาทรขอจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลรุ่น ติดต่อกับส่วนราชการสร้างท่อนบ่อน้ำคลองกง นำไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน และขอจัดตั้งสุขาภิบาลตะโหมด^{๕๗}

๒.) นายวรรณ ขุนจันทร์ ปราชญ์ชาวบ้านของตำบลตะโหมด เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ ที่บ้านท่าน้ำ หมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดตะโหมด สอบได้นักธรรมเอกจากสนามสอบธรรมอำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง สอบได้เกศักรกรรมแผนโบราณ และได้รับสัมฤทธิ์บัตรจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นายวรรณ ขุนจันทร์ มีประวัติการทำงานให้กับชุมชน คือ ปี ๒๕๑๙ เริ่มเป็นแพทย์ประจำตำบล และได้รับรางวัลดีเด่น ๔ ครั้งในปี ๒๕๒๖ ๒๕๒๙ ๒๕๓๑ และ ๒๕๓๒ ปี ๒๕๒๑ เป็นผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด โดยบริหารจนทำให้กลุ่มดังกล่าวได้รับคัดเลือกให้เป็นกลุ่มเกษตรกรดีเด่นระดับชาติ ๓ ครั้ง ในปี ๒๕๒๖ ๒๕๒๙ และ ๒๕๓๕ ปี ๒๕๒๘ ได้รับเกียรติบัตรผู้ประสบความสำเร็จจากสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพัทลุง ปี ๒๕๒๙ ได้รับคัดเลือกจากมูลนิธิธารน้ำใจให้เป็นคนไทยตัวอย่าง และได้รับโล่รางวัลจากกรมการปกครองในฐานะเผยแพร่เกียรติคุณของนักปกครอง ปี ๒๕๓๒ ได้รับเกียรติบัตรจากกรมส่งเสริมการเกษตรในฐานะผู้อุทิศตนเพื่อส่งเสริมงานด้านการเกษตร ปี ๒๕๓๖ ได้รับโล่รางวัลจากสมาคมวิทยาศาสตร์การเกษตรแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่วงการเกษตร^{๕๘} และปี ๒๕๔๔ ได้รับรางวัลอนุสรณ์สงขลานครินทร์ ๒๕๔๔ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชนภาคใต้

ระบบความสัมพันธ์ภายนอกชุมชน นอกจากระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนดังที่ได้กล่าวไว้แล้วนั้น ระหว่างชุมชนกับชุมชนก็มีระบบความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่อดีต อันเนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์มีผลทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชุมชนในแต่ละพื้นที่

^{๕๖} สภากาชาดวัดตะโหมด. ๒๕๔๓. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้,

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, ๕๐ – ๕๑.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, ๕๑ – ๕๒.

โดยเฉพาะในเรื่องของผลผลิตที่แต่ละชุมชนอาจมีไม่เหมือนกัน หรือถ้ามีเหมือนกันแต่จำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน โดยเฉพาะข้าว ชุมชนตะโหมดถือว่าเป็นชุมชนในเขตเขาควน หรือชุมชน “หมู่เขา”^{๕๕} สามารถปลูกไม้ผลและหาของป่า เช่น น้ำมันยาง น้ำผึ้ง พืชและเปลือกไม้ที่ใช้ย้อมสี ฟินสมุนไพร ฯลฯ ซึ่งผลผลิตเหล่านี้เป็นที่ต้องการของชุมชนในเขตที่ราบหรือชุมชน “หมู่นา” และชุมชนชายฝั่งหรือชุมชน “หมู่เล” เพราะผลผลิตเหล่านี้ชุมชนทั้งสองไม่สามารถผลิตได้ ส่วนชุมชนตะโหมดต้องการเกลือ กะปิ กุ้งแห้ง ปลา รวมไปถึงข้าว ซึ่งมีความต้องการในบางครั้ง เนื่องจากมีพื้นที่ในการทำนาจำกัด ความต้องการผลผลิตในการยังชีพที่แตกต่างกัน จึงก่อให้เกิดความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยกัน โดยการแลกเปลี่ยนผลผลิต ก่อให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน โดยการสัญจรทางน้ำ ในขณะที่นั้นลำคลองถือได้ว่าเป็นเส้นทางสายหลักของคนตะโหมดไปสู่ทะเลสาบ ชาวบ้านที่ต้องการนำของป่าไปขายจะต่อแพไม้ไผ่ล่องไปตามลำคลองสู่ทะเลสาบ ในระหว่างการเดินทางก็จับปลาในลำคลองเป็นอาหารซึ่งในขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก เมื่อขายของป่าได้เงินก็จะซื้อของกินของใช้ที่ชุมชนจำเป็นต้องใช้แต่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้กลับมา เช่น กะปิ เกลือ น้ำตาลเหลว น้ำตาลแว่น หม้อดิน การสัญจรทางน้ำเริ่มมีน้อยลง เมื่อเกิดเส้นทางเกวียนเดินทางด้วยเท้า จวบจนเกิดเส้นทางถนนเมื่อประมาณครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิต ก่อให้เกิดระบบเกลอขึ้นระหว่างครอบครัวต่างหมู่บ้าน เพราะการเดินทางต้องค้างคืนในหมู่บ้านอื่น จึงเกิดการผูกเกลอกันไว้ การมัดเกลอระหว่างครอบครัวต่างหมู่บ้านมักยืนยาวหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านจะพักค้างคืนกับเกลอของตน แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนผลผลิตกับเกลอที่เรือน ความเป็นเกลอเป็นความสัมพันธ์เหมือนพี่น้อง คือ เป็นเสมือนญาติกันจริง ๆ ส่งเสริมให้หมั่นไปมาหาสู่และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อแขกไปพักอยู่กับเกลอนั้น ยิ่งพักนานเจ้าของบ้านยิ่งดีใจ แสดงว่าเพื่อนรักเขามาก เมื่อฝ่ายที่มาจะกลับ เจ้าของบ้านจะให้ของที่ตนมีอยู่กลับไป มักจะมากกว่าที่ตนได้รับมา^{๕๖} ระบบเกลอที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนตะโหมดและหมู่บ้านอื่น ยังมีให้เห็นจนถึงปัจจุบัน นอกจากการผูกเกลอเพื่อการแลกเปลี่ยนผลผลิตในอดีตที่ผ่านมา เป็นผลสืบทอดความเป็นเกลอทางด้านจิตใจโดยส่งผ่านมายังลูกหลานทั้งสองฝ่าย ความเหนียวแน่นของความเป็นเกลอยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ความสัมพันธ์แบบเกลอที่เกิดขึ้นในวันนี้มิได้เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนผลผลิตแล้วก็ตาม แต่เป็นความผูกพันกันระหว่างจิตใจ อย่างชาวบ้านตะโหมดท่านหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า “ในสมัยหนุ่ม ๆ มักจะไปเที่ยวหาเกลอบริเวณบ้านห่านโพธิ์ บ้านควนโก (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) บางครั้งไปอยู่เป็นเดือนเหมือนบ้านตัวเอง ได้กอดคอกัน

^{๕๕}มานะ ขุนวิช่วย, ๒๕๔๖. ชุมโจรแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๒๕๖๕. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๕๔.

^{๕๖}ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. ๒๕๔๐. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ในอดีต. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, ๘๒ - ๘๓.

เกี่ยวกับเกลอในงานวัดเป็นประจำ บางครั้งเกลอก็มาเที่ยวที่บ้าน มาอยู่กับหลายเดือน จนได้เมียจากที่นี่กลับไป ปัจจุบันก็ยังคบหากันอยู่ หากมีงานสำคัญจะออกปากคนในหมู่บ้านไปร่วมงานด้วย”^{๖๐} ในกรณีนี้ไปเจอลูกหลานของเกลอ เมื่อสืบสาวว่าเป็นลูกหลานของเกลอที่ตนรู้จัก จะเกิดความรู้สึกผูกพันเสมือนลูกหลานของตนและจะคอยให้การช่วยเหลือตลอดเวลาในขณะที่พบเจอกัน

ในปัจจุบันระบบความสัมพันธ์ภายนอกของชุมชนตะโหมคกับชุมชนอื่น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ไปจากเดิม ในอดีตระบบความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับ การแลกเปลี่ยนผลิตเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันมีหลายปัจจัยที่ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็น กิจกรรมที่ทางชุมชนจัดขึ้นและได้เชิญชุมชนอื่น ๆ เข้ามาร่วมกิจกรรม โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นจุดเริ่มต้นในการประชาสัมพันธ์ไปยังชุมชนอื่น ๆ แต่ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนตะโหมคกับภายนอกชุมชนที่แตกต่างไปจากชุมชนทั่วไป คือ การเข้ามาขององค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และชุมชนอื่น ๆ โดยผ่านทางสถานวัด ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นได้จากการยอมรับในการทำกิจกรรมและการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชนตะโหมค

จะเห็นได้ว่าระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนตะโหมค ยังคงลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีการสืบทอดและปฏิสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต แม้ในปัจจุบันระบบความสัมพันธ์ไม่ได้แตกต่างไปจากอดีตมากนัก การปรับเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ยังคงอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ชุมชนตะโหมคในปัจจุบันจึงมีความเป็นชุมชนเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ลักษณะความเป็นชุมชนเครือญาติดังกล่าว เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ นำไปสู่ความร่วมมือในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านดิน น้ำและป่า รวมถึงความร่วมมือกันเมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและเมื่อมีการจัดประเพณีสงกรานต์ ระบบความสัมพันธ์ก็จะทำให้ประเพณียังคงสืบทอดอยู่ได้ในปัจจุบัน

๒.๓ ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ

ระบบศาสนา ปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนตะโหมคส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมา นับถือศาสนาอิสลาม มีการปฏิบัติกิจวัตรตามหลักศาสนาที่ตนเองนับถือ แต่ที่น่าสังเกตก็คือ ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์แฝงอยู่ในความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนอื่นในสังคมไทย จึงมีการแสดงออกมาในลักษณะของพิธีกรรม เช่น การตั้งศาลพระภูมิ การสวดบ้าน เป็นต้น

ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ จึงเป็นการผสมผสานระหว่างศาสนาหลักและความเชื่อแบบดั้งเดิม สำหรับศาสนาพุทธได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน อาจเนื่องมาจาก

^{๖๐} สัมภาษณ์เส้น เพชรทอง. ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๐.

ประการหนึ่ง ศาสนาพุทธสามารถให้คำอธิบายสนับสนุนความเชื่อและคุณค่าบางอย่างที่ชาวบ้านถือปฏิบัติกันอยู่แต่เดิมได้ เช่น ชาวบ้านให้คุณค่ากับการมีเมตตา มีความกรุณาช่วยเหลือผู้อื่นที่ได้รับทุกข์ มีความชื่นชมยินดีในความสุขและความสำเร็จของผู้อื่น ศาสนาพุทธมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับคุณค่าที่ชาวบ้านถือปฏิบัติอยู่ ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่สามารถให้คำอธิบายสนับสนุนคุณค่าเดิมและการปฏิบัติตนที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนได้ ประการที่สอง พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนายินยอมที่จะประนีประนอมกับพิธีกรรมตามความเชื่อเดิมของชาวบ้าน เช่น พระสงฆ์ยอมรับนิมนต์ไปร่วมพิธีสวดไล่ผีร้าย อุทิศส่วนกุศลให้ผีดี หรือการเจิม การรดน้ำมนต์ ตามคติความเชื่อแบบพราหมณ์ที่แทรกตัวอยู่ในความเชื่อของชาวบ้านก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามา^๒ นอกจากนี้บทบาทของพระสงฆ์ในการประยุกต์คุณค่าและหลักธรรมทางศาสนามาใช้ในงานพัฒนา ซึ่งมีตัวอย่างพระนักพัฒนาเกิดขึ้นมากมายในสังคมไทย เนื่องจากพระสงฆ์มีภาวะที่พร้อมในการช่วยเหลืองานพัฒนาชุมชน ดังที่ประเวศ วะสี (๒๕๓๒) ได้กล่าวไว้ว่า “การพัฒนาสมัยใหม่ได้ทิ้งพระสงฆ์ไป แต่ท่านก็ยังอยู่ในวัด ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๓๐,๐๐๐ วัด มีพระสงฆ์กว่า ๓ แสนรูป ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มหาศาลของสังคมไทย เพราะมีทั้งที่ดิน มีทั้งอาคาร มีทั้งเครื่องมือ มีทั้งบุคลากร คือ พระ มีทั้งงบประมาณ คือ เงินทองข้าวของที่ชาวบ้านถวาย มีทั้งศรัทธาของประชากรซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญ”

พระสงฆ์ในวัดตะโหมดเป็นพระนักพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนตะโหมดมาอย่างยาวนานและต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ได้ประยุกต์เอาคุณค่าและตีความหลักธรรมต่าง ๆ ออกมาได้อย่างสมสมัย จนก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติ และที่สำคัญเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในชุมชนตะโหมดในเกือบทุกเรื่อง พระสงฆ์วัดตะโหมดที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ได้แก่

๑.) พระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมดในปัจจุบัน สถานะเดิมชื่อ จ้วน เขียวเงิน เกิดเมื่อปี ๒๔๖๗ เดิมอยู่บ้านทำน้ำออก หมู่ที่ ๓ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดตะโหมด อุปสมบทเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๘๘ ณ วัดตะโหมด สอบไล่ได้นักธรรมชั้นโทเมื่อปี ๒๔๙๒ ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะโหมด เจ้าคณะตำบลตะโหมด พระอุปัชฌาย์ และเจ้าคณะอำเภอตะโหมด ตามลำดับ ท่านมีความมุ่งมั่น ทุ่มเทพลังกาย พลังใจ พลังทรัพย์ และพลังสติปัญญาทุกด้านที่จะพัฒนาวัดตะโหมดให้เจริญมั่นคง เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาของฆราวาสชาวตะโหมดและชาวบ้านใกล้เคียง ท่านมีความสนใจใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา และมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในด้านการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม นอกจากงานปกครองภายในวัดในฐานะเจ้าอาวาสแล้ว ท่านยังเป็นที่พึ่งสำคัญของชุมชน โดยได้อุทิศตนใน

^๒ สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. ๒๕๓๓. รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ๒๗.

การพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การดำเนินการตัดถนนสายตะโหมด-แม่ขี และการตัดถนนเชื่อมเส้นทางภายในชุมชน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี ๒๔๕๘ เป็นต้นมา การดำเนินการจัดหางบประมาณเพื่อสร้างอาคารเรียนขนาด ๔ ห้องเรียนให้โรงเรียนวัดตะโหมด เมื่อปี ๒๕๑๒ ต่อมาในระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖ ท่านดำเนินการสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาของชุมชนขึ้น ชื่อ โรงเรียนประชาบำรุง^{๖๓}

๒.) พระครูสุนทรกิจจานุโยค รองเจ้าอาวาสวัดตะโหมด สถานะเดิมชื่อ พระด่อง เพชรหนู เกิดเมื่อปี ๒๔๕๔ จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดตะโหมด อุปสมบทเมื่อปี ๒๕๑๔ และสอบได้นักธรรมชั้นเอกจากสำนักเรียนวัดตะโหมด นอกจากนี้ยังได้รับสัมฤทธิ์บัตรจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มีความชำนาญพิเศษด้านงานเผยแผ่และองค์กรฆราวาส พระครูสุนทรกิจจานุโยคอุทิศตนเพื่องานพัฒนาชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ทั้งงานด้านการศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานการศึกษาสงเคราะห์และงานสาธารณสงเคราะห์ โดยท่านได้ทำงานร่วมกับพระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมดอยู่เสมอ ทำให้ท่านได้เรียนรู้วิธีการทำงานจากเจ้าอาวาส ซึ่งถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชุมชนเสมอมา^{๖๔}

๓.) พระครูสังฆรักษ์วิชาญ ปสนุนจิตโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะโหมด เกิดเมื่อปี ๒๔๕๕ จบการศึกษานิติศาสตร์บัณฑิต จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช อุปสมบทเมื่อปี ๒๕๑๖ และเป็นนักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดตะโหมด เป็นพระภิกษุผู้ทรงจำพระปาติโมกข์ พระธรรมทูตทั่วไป เขตอำเภอตะโหมด พระนักเผยแผ่จังหวัดพัทลุง ครูสอนพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดตะโหมด เลขานุการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลตะโหมด ประธานพระธรรมทายาทรุ่นที่ ๑๓ เลขานุการเจ้าคณะตำบลตะโหมด เลขานุการสภาลานวัดตะโหมด และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนประชาบำรุงและโรงเรียนวัดตะโหมด และมักได้รับนิมนต์ให้เป็นวิทยากรในการอบรมหรือการบรรยายพิเศษทั้งในและนอกชุมชนอยู่เสมอ^{๖๕}

พระสงฆ์ทั้ง ๓ รูป เป็นพระนักพัฒนา และเป็นผู้นำฝ่ายสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา กิจกรรมต่าง ๆ ทำให้วัดเป็นที่พึ่งพิงสำคัญของชุมชน เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็น

^{๖๓} สภาลานวัดตะโหมด. ๒๕๔๑. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้, ๔๖ – ๕๐.

^{๖๔} พระครูสุนทรกิจจานุโยค, ๒๕๔๕ อ้างถึงใน ธฤยวรรณ นนทพุทธ, ๒๕๔๕. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๑๓๐ – ๑๓๑.

^{๖๕} พระครูสังฆรักษ์วิชาญ ปสนุนจิตโต, ๒๕๔๕ อ้างถึงใน ธฤยวรรณ นนทพุทธ, ๒๕๔๕. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๑๓๑.

ศูนย์กลางในการพบปะพูดคุยของชุมชนและบุคคลภายนอก นอกจากบทบาทหลักในการเผยแพร่หลักธรรม ยังอุทิศตนเพื่อให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ โดยร่วมกับผู้นำอาวุโสในชุมชน ก่อให้เกิดสถานาวัดตะโหมดขึ้น ในปี ๒๕๓๘ ประกอบด้วยองค์กรย่อย อยู่ ๓ องค์กรด้วยกัน คือองค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนาและองค์กรทางราชการ สถานาวัดตะโหมดจึงเป็นแหล่งช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนตะโหมดในทุก ๆ ด้าน โดยมีทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน ตลอดจนสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ เข้ามาร่วมพบปะพูดคุย นอกจากนี้สถานาวัดตะโหมดมีวัตถุประสงค์ที่จะรักษาและส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น และเพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น การดำเนินงานของสถานาวัดได้แบ่งออกเป็น ๔ ฝ่ายด้วยกัน คือ ฝ่ายสังคม ฝ่ายการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ฝ่ายเศรษฐกิจและฝ่ายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว

กิจกรรมเด่น ๆ ที่ทางสถานาวัดตะโหมดได้ร่วมดำเนินการ คือ ได้จุดประกายทางความคิดและเป็นที่ปรึกษาในการดูแลจัดการป่าในรูปของ “ป่าชุมชน (community forest)” ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง ซึ่งอยู่ในเขตบ้านป่าพวง หมู่ที่ ๕ ตำบลตะโหมด รวมพื้นที่ประมาณ ๒,๐๐๐ ไร่ และยังได้จุดประกายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำภายในชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดการทำ “ธนาคารน้ำ (water bank)” เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในชุมชน และแนวคิดดังกล่าวได้ขยายไปยังพื้นที่ใกล้เคียงกันในบริเวณเทือกเขาบรรทัด นอกจากบทบาทด้านทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวแล้ว ทางสถานาวัดตะโหมดยังเป็นแกนกลางในการจัดกิจกรรมในงานประเพณีประจำปีของชุมชน ได้แก่ งานทำบุญขึ้นปีใหม่และงานวันแม่ มีกิจกรรมการปลูกต้นไม้ การนำผลไม้จากสวนมาจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรง นอกจากนี้ยังมีงานวันสงกรานต์หรือเรียกกันว่า “วันว่าง” มีการจัดแสดงย้อนยุค รดน้ำผู้อาวุโสในชุมชน และจัดงานประเพณีสองศาสนา เป็นการทำบุญระหว่างชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน ณ ควนทวดโต๊ะละหมาด บริเวณดังกล่าวเป็นทั้งสถานที่มาปณกิจศพของชาวพุทธและกุโบร์ของชาวมุสลิม ซึ่งอยู่ในพื้นที่ติดกัน ในวันงานประเพณีสองศาสนา ศาสนิกทั้งไทยพุทธและมุสลิมจะนำอาหารคาวหวานที่ไม่ผิดหลักศาสนาอิสลามมาร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ควนทวดโต๊ะละหมาด แต่ละศาสนาต่างทำพิธีตามศาสนาของตน ซึ่งชาวไทยมุสลิมได้มีการถวายอาหารแก่พระสงฆ์ด้วยเช่นกัน พอทำบุญแล้วเสร็จชาวบ้านที่นับถือทั้งสองศาสนาจะมารับประทานอาหารร่วมกันบนควนศพทวดแห่งนี้ โดยไม่มีการแบ่งแยกศาสนาระหว่างกัน

วัดตะโหมด จึงมีความหมายสำหรับคนในชุมชนตะโหมดในสองลักษณะด้วยกัน คือ ประการแรกเป็นความหมายในเชิงพื้นที่ เนื่องจากวัดตั้งอยู่ใจกลางของชุมชน จึงเป็นสถานที่นัดพบและเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมไปถึงเป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมอื่น ๆ ประการที่สอง มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ เป็นศูนย์รวมจิตใจ โดยมีสถานาวัดตะโหมด เป็นองค์กรชุมชนที่คอยเชื่อมประสานให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ

ระหว่างชาวพุทธและมุสลิม นอกจากนี้พระสงฆ์และโต๊ะอิหม่ามทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความรู้สึกในความเป็นชุมชนเดียวกันให้กับสมาชิกในชุมชนตะโหมดทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิม

การนับถือศาสนาที่ต่างกันของคนในชุมชนตะโหมด ไม่ได้เป็นสิ่งกีดกันในการทำกิจกรรมชุมชนร่วมกัน เนื่องจากต่างมีความเชื่อร่วมกันว่าเป็นลูกหลานของโต๊ะหมาด บรรพบุรุษเดียวกันของชุมชน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชาวพุทธและชาวมุสลิมในตะโหมดยังคงแน่นแฟ้นมาจนถึงปัจจุบัน ชาวพุทธในชุมชนถือว่าเป็นคนส่วนใหญ่ของตำบลยังเคารพและให้เกียรติชาวมุสลิม และการแต่งงานระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิมนับเป็นการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติกันมากยิ่งขึ้น^{๖๖} แม้จะนับถือกันต่างศาสนา แต่ก็มีใจในประเพณีวัฒนธรรมของกันและกันเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์อันดีของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนตะโหมด ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชน

ระบบความเชื่อดั้งเดิม ระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในชุมชนตะโหมด ได้สะท้อนให้เห็นในรูปแบบวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะเด่นของความเชื่อดั้งเดิมมีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัว และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่ยุติธรรมได้สั่งสมถ่ายทอดมา

การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัว ชาวบ้านแสดงออกโดยการให้ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชาวบ้านในตะโหมดที่อยู่ใกล้กับป่าต้นน้ำ เชื่อว่าบริเวณป่าแก่ (ป่าที่บิที่มีต้นไม้ใหญ่) จะมีทวดซึ่งเป็นเจ้าป่า คอยดูแลรักษาอยู่ หากกระทำการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำสวน ทำไร่ ใกล้กับบริเวณดังกล่าว หรือก่อนเข้าป่าจะต้องบอกกล่าวขอขมาลาโทษต่อทวดหรือเจ้าป่าเจ้าเขาเสียก่อน หรือการที่เชื่อว่าเมื่อเจอหรือเห็นงูจงอางนั้นแสดงว่าทวดได้มาแจ้งข่าวบางอย่างให้ทราบ

นอกจากนี้ชาวบ้านในตะโหมดยังมีความเชื่อเกี่ยวกับทวดหัวช้าง ซึ่งทวดหัวช้างเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านตะโหมดทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมมาตั้งแต่อดีต เชื่อกันว่า ศพของทวดหัวช้างฝังไว้ที่บ้านเขาหัวช้าง ในอดีตชาวบ้านมักมาบนบานเพื่อฝากวัวและควายซึ่งชาวบ้านถือเป็นทรัพย์สินที่มีค่าไว้ อย่าให้ถูกขโมยหรือถูกเสือกิน โดยมีสิ่งแก้บน คือ เทียน ๓ เล่ม หรือรูปปั้นช้างนำไปวางไว้บนหลุมศพ ทวดหัวช้างถือเป็นศาลยุติธรรมของชุมชนในอดีตอีกด้วย กล่าวคือ การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจของคนที่ถูกกล่าวหาจากคนอื่น ๆ ในชุมชนสามารถมาสาบานตนต่อทวดหัว

^{๖๖} สัมภาษณ์วรรณ ขุนจันทร์, แกนนำชุมชนตะโหมด, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐. และ สัมภาษณ์ เมธิพงษ์ สืบประดิษฐ์, ลูกหลานของชาวตะโหมดปัจจุบันอายุ ๖๔ ปี, ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๐. เล่าว่า ย่าทวดสร้อย เป็นนางห้ามในสมัยรัชกาลที่ห้า เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นคนในชุมชนตะโหมด ได้แต่งงานกับทวด (จำชื่อไม่ได้) นับถือศาสนาอิสลาม (รัชกาลที่ ๕ พระราชทานให้) และทวดสร้อยก็ยังยังคงนับถือศาสนาพุทธ ส่วนลูกหลานจะนับถือศาสนาพุทธหรืออิสลามก็ได้ นั่นแสดงว่าการแต่งงานระหว่างศาสนาทั้งสองนี้มีมานานแล้ว

ข้างได้ โดยมีความเชื่อว่าหากใครมีความกล้าหาญที่จะเข้ามาสาบานตน แสดงว่าไม่ได้ทำความผิดตามที่ถูกล่ามทา ในขณะที่ใครก็ตามที่ไม่กล้าสาบานตน แสดงว่าได้ทำความผิดจริง^{๖๓} นอกจากนี้ ทวดหัวซ่างยังเป็นที่พักทางใจของชาวบ้านในการดำรงชีวิตไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากินและความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีต ชุมชนตะโหมดมีธรรมเนียมปฏิบัติในการเข้าป่ามาตั้งแต่อดีตว่า เมื่อใดก็ตามที่จะเดินทางเข้าสู่เขตเทือกเขาบรรทัด ซึ่งต้องผ่านเขาหัวซ่างทุกคนต้องทำความเคารพต่อทวดหัวซ่างก่อนเสมอ โดยการขออนุญาตและอธิษฐานต่อทวดหัวซ่างให้ช่วยปกป้องรักษาจากภัยอันตรายในการเดินทาง

ปัจจุบันความเชื่อต่อทวดหัวซ่างยังมีอยู่ ชาวบ้านในชุมชนจะมาบนบานศาลกล่าวให้ทวดหัวซ่างช่วยเหลือในการทำมาหากินและช่วยควบคุมดูแลลูกหลานให้ประพฤติในทางที่เหมาะสม หากบุคคลใดมีความประพฤติไม่ดี เมื่อกล่าวถึงทวดหัวซ่างให้ลงโทษ ผู้นั้นจะต้องปรับปรุงพฤติกรรมให้ถูกต้องเหมาะสมทันที เพราะมีความเกรงกลัวและเคารพต่อทวดหัวซ่าง ลักษณะของความเชื่อดังกล่าวสามารถควบคุมและส่งเสริมให้ชุมชนมีความสุข เป็นสิ่งหรือเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชนให้มีความสบายใจ และเป็นกรอบให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง

ความเชื่อที่ปรากฏจากการจับฝิ่ง เป็นอีกความเชื่อหนึ่งที่สะท้อนการให้คุณค่าต่อธรรมชาติ แต่ละขั้นตอนของการจับฝิ่งจะแสดงออกถึงความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ จนก่อให้เกิดพิธีกรรม ก่อนการจับฝิ่งจะมีการไหว้ไม้ เครื่องเซ่นซึ่งประกอบด้วย ไก่ตัวผู้ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เทียน หมาก พลู แล้วเริ่มต้นจากการบวงสรวงภูมิเทพยดาหรือเรียกโดยทั่วไปว่าชุมชนุมเทวดา เมื่อสวดคาถาชุมชนุมเทวดาเสร็จแล้ว นักจับฝิ่งจะขออนุญาตและขอพรจากเจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วย เจ้าคลอง เจ้าหนอง เจ้าบึง เทพารักษ์ผู้รักษาต้นไม้และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ตนนับถือ ได้อุญาตและช่วยเหลือให้การจับฝิ่งครั้งนี้ประสบความสำเร็จและมีความปลอดภัย การไหว้ไม้จะทำให้นักจับฝิ่งเกิดกำลังใจ มีจิตใจที่เข้มแข็ง หากจิตใจอ่อนแอก็อาจทำให้เกิดอันตรายได้ และการจับฝิ่งนั้นทุกคนจะต้องมีจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำงานเป็นหมู่คณะ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำด้วยความรอบคอบระมัดระวังและไม่ประมาท เมื่อถึงขั้นตอนการเก็บน้ำฝิ่ง จะต้องกล่าวคาถาและบอกไหว้เทวดาประจำทิศทั้ง ๔ เมื่อจับฝิ่งเสร็จแล้วก็จะมีการตั้งเครื่องสังเวยภูมิเทวดา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตั้งโหมลุน” โดยนำน้ำฝิ่งรงที่ดีที่สุดใส่ภาชนะหรือใบตองที่ทำเป็นกระทงตั้งไว้บนห้างหรือร้าน แล้วกล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น ให้กลับไปสิงสถิตอยู่ที่เดิม แล้วจึงนำน้ำฝิ่งที่เก็บได้กลับบ้าน^{๖๔}

^{๖๓} สัมภาษณ์พระครูสุนทรภิกขานุ โยค, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

^{๖๔} คำนำถน นวลสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการจับฝิ่งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒), ๓๘ - ๔๑.

ระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ชุมชนตะโหมดมีต่อเรื่องราวต่าง ๆ ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและยอมรับพลังอำนาจของธรรมชาติเหนือมนุษย์ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือให้คนในชุมชนได้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในครรลองที่เป็นที่ยอมรับและเป็นรากฐานสำคัญของความเป็นชุมชนที่เหนียวแน่นของชุมชนตะโหมดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่ยุติธรรมได้สั่งสมถ่ายทอดมา ชาวบ้านแสดงออกโดยการบูชาและยำเกรงบรรพบุรุษ แม้ว่าบรรพบุรุษจะล่วงลับไปแล้วก็ตาม โดยชาวบ้านเชื่อว่าในตัวมนุษย์ทุกคนมีวิญญาณอยู่ แม้ร่างกายจะตายไป แต่วิญญาณก็ยังล่องลอยอยู่และสามารถให้คุณให้โทษกับผู้ที่ยังอยู่ได้ ดังนั้นในครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีผีบรรพบุรุษประจำครอบครัว (ชาวตะโหมดที่นับถือศาสนาพุทธ) อยู่ เรียกว่า “ผีตายาย” ชาวบ้านตะโหมดจะแสดงออกถึงความเคารพต่อบรรพบุรุษด้วยการจัดงานบุญในวันสารทเดือนสิบ หรือเรียกกันว่า ประเพณีรับส่งตายาย ประเพณีรับส่งตายาย ทำให้คนในชุมชนตะโหมดแสดงออกถึงความกตัญญูในบรรพชน ก่อให้เกิดการพบปะกันของญาติพี่น้อง แสดงความรักเป็นห่วงสอบถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความเคารพต่อพ่อท่านช่วย (พระอธิการช่วย อินทสโร) เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดตะโหมด ซึ่งเป็นที่เคารพและศรัทธาของชาวบ้าน แม้ท่านจะมรณภาพไปแล้วแต่ชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพจนถึงปัจจุบัน โดยชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพ่อท่านช่วยว่า หากใครที่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ เช่น ของหาย หรือปรารถนาสิ่งใดจะมาบนบานขอพรที่หน้ารูปเหมือนของท่าน หากสมหวังตามปรารถนาจะต้องแก้บนด้วยการปิดทองหรือห่มผ้าสีและถวายขนมโค

บริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมดที่กล่าวมา นับว่ามีผลต่อการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในตะโหมดทั้งสิ้น โดยเฉพาะในประเด็นระบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์รวมถึงระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ นับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดประเพณีสองศาสนา รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชาวตะโหมดได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำ

กล่าวเฉพาะกรณีของประเพณีสองศาสนาเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามให้ความเคารพต่อบรรพบุรุษร่วมกันของตน ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา แม้จะนับถือกันคนละศาสนาก็ตาม เป็นการแสดงออกถึงความรักความสามัคคีของคนในชุมชนและแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษด้วยการสืบทอดและอนุรักษ์ความดีของบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นถึงการเคารพรากเหง้าของตนเอง โดยรายละเอียดของประเพณีสองศาสนานั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไป

บทที่ ๓

ประเพณี ๒ ศาสนา : การสร้างตัวตนของคนตะโหมด

ความพยายามในการอธิบายในประเด็นต่อไปนี้เป็นการศึกษาที่ผู้วิจัยได้จากการสังเกต การเข้าร่วมงานประเพณี ๒ ศาสนา สัมภาษณ์ชาวบ้านในตะโหมด รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ที่คนตะโหมดจัดขึ้น เป็นการอธิบายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ การก่อเกิด การคงอยู่ คุณค่าและความสำคัญ รวมถึงทิศทางในอนาคตของประเพณีสองศาสนาที่เป็นมุมมองของชาวตะโหมดที่นับถือศาสนาพุทธ และชาวตะโหมดที่นับถือศาสนาอิสลามในปัจจุบัน

การศึกษาในประเด็นที่กล่าวมาจะมีความสัมพันธ์กับบริบทพื้นฐานของชุมชนอย่างแยกกันไม่ออก ทั้งนี้เพราะบริบทพื้นฐานของชุมชนตะโหมดได้ส่งผลให้ชาวตะโหมดมีวิถีคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของพวกเขาในรูปแบบที่สัมพันธ์อยู่กับบริบทเหล่านั้น และแน่นอนว่าประเพณี ๒ ศาสนาไม่ได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวท่ามกลางชุมชน ยังมีประเพณีและกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชาวตะโหมดดำรงไว้เป็นวิถีชีวิตจนไม่สามารถแยกประเพณี ๒ ศาสนา มาศึกษาแบบแยกส่วนได้ อย่างไรก็ตามเมื่อผู้วิจัยได้ใช้ประเพณี ๒ ศาสนา เป็นแกนกลางการศึกษาชุมชนตะโหมด ก็จะพยายามทำให้ประเด็นนี้ชัดเจนที่สุด ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การก่อเกิดของประเพณี ๒ ศาสนา

เงื่อนไขเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นการเกิดขึ้นของประเพณี ๒ ศาสนาเนื่องจากความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่ทั้งผู้คนที่นับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีความเชื่อเรื่องนี้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนที่จะมีการนับถือศาสนาหลัก (พราหมณ์ พุทธ อิสลาม) ความเชื่อเรื่องนี้กลายเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมหลังจากศาสนาหลักเข้ามา โดยเชื่อกันว่าสังคมในภาคใต้ที่มีการรับวัฒนธรรมจากอินเดีย ที่เริ่มต้นตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ หลังการรับวัฒนธรรมอินเดียชาวบ้านได้ผสมผสานเอาความเชื่อของอินเดีย มาผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมของตัวเอง และสามารถสร้างรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นขึ้นมา เช่น การที่คนในนครศรีธรรมราชได้ทำให้ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผสมผสานกับวัฒนธรรมอินเดีย และได้สร้างประเพณีวันสารทเดือนสิบและได้พัฒนาต่อไปจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของคนในนครศรีธรรมราชจนถึงปัจจุบัน หรือการที่คนที่นับถือศาสนาพุทธส่วนใหญ่ในพื้นที่ภาคใต้ นำเอาความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และศาสนาพุทธได้อย่างผสมกลมกลืน กรณีนี้สังเกตได้จากบ้านเรือนของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธในปัจจุบันจำนวนมากมีการตั้งศาลพระ

ภูมิไว้บริเวณบ้าน ในชุมชนตะโหมคเองก็เช่นเดียวกัน ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นสิ่งที่คนตะโหมคเชื่อถือร่วมกันและกลายเป็นรากฐานที่สำคัญนำมาสู่การจัดประเพณี ๒ ศาสนา

ประเด็นต่อไปเกี่ยวกับที่มาของประเพณี ๒ ศาสนาเกิดขึ้นจากระบบเครือญาติของคนในตะโหมคเมื่อพิจารณาจากการนับถือศาสนาสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม แต่รากฐานแล้วทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกัน มีความเชื่อเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกัน ในกรณีนี้พิจารณาได้จากการที่โรงเรียนสามารถสร้างหลักสูตรท้องถิ่นได้ทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมให้เกิดขึ้นได้ในชุมชนตะโหมค โดยใช้รากฐานความเป็นมาของชุมชนในการอธิบายถึงที่มาของทั้งสองศาสนา ชุมชนตะโหมคมีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติสืบเนื่องมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน มีความสัมพันธ์กันอย่างพี่น้องระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม นำไปสู่การร่วมมือช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อย่างการจัดงานประเพณี ๒ ศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เพราะการจัดงานดังกล่าวนี้ต้องอาศัยคนในตะโหมคทั้งหมดในส่วนที่ต้องมาร่วมงาน หรือจากการที่ลุงวรรณ ขุนจันทร์^๑ เล่าให้ฟังว่าญาติของลุงมีทั้งฝ่ายที่นับถือศาสนาพุทธและญาติฝ่ายมุสลิม กรณีที่มีการแต่งงานของลูกสาวลุงวรรณ ก็จะบอกญาติฝ่ายมุสลิมด้วย คือต้องจัดงานแต่งงานถึง ๓ วัน วันแรกบอกญาติฝ่ายมุสลิม วันที่สองบอกญาติที่นับถือศาสนาพุทธและเพื่อนบ้านทั่วไปในตะโหมค วันที่สามมีการจัดงานเลี้ยงเป็นเวลา ในกรณีของงานแต่งงานของชาวบ้านคนอื่น ๆ ในตะโหมคก็เช่นเดียวกันคือมุสลิมจะมาร่วมงานของไทยพุทธ ไทยพุทธก็ไปร่วมงานของมุสลิม นอกจากนี้ลุงวรรณยังอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับระบบเครือญาติของลุงวรรณว่าเมื่อนับย่านสาวโยคออกไปถึงรุ่นทวดปรากฏว่าในตระกูลขุนจันทร์ซึ่งนับทวดได้ ๔ คน ปรากฏว่ามีทวดที่นับถือศาสนาอิสลาม ๒ คน และนับถือศาสนาพุทธ ๒ คน ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏในตระกูลอื่น ๆ ที่สำคัญของตะโหมคเช่นเดียวกัน เช่น ตระกูลชนะสิทธิ์^๒

นอกจากนี้การใช้สถานที่ควน โต้ะละหมาดเป็นที่จัดงานประเพณีนับเป็นประเด็นสำคัญของการเกิดขึ้นของประเพณี ๒ ศาสนา เพราะความเชื่อที่ว่าบรรพบุรุษของคนทั้งสองศาสนาถูกฝังอยู่ที่นี้ สืบเนื่องจากคนทั้งสองศาสนาในตะโหมคต่างมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว รวมทั้งการที่เนินควน โต้ะละหมาดกลายเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาในฐานะที่เป็นพื้นที่ฝังศพของชุมชน ทำให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นสถานที่ร่วมกันจัดงานประเพณี ๒ ศาสนาเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณที่คนในรุ่นปัจจุบันมีต่อบรรพบุรุษ นอกจากควน โต้ะละหมาดได้กลายเป็นพื้นที่ร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาแล้วพื้นที่นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ในเชิงของ

^๑ วรรณ ขุนจันทร์, รองประธานสภาลานวัดตะโหมคและที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง, สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^๒ สัมภาษณ์กันเดียวกัน.

ความร่วมมือเพื่อรักษาธรรมชาติและกลายเป็นสัญลักษณ์ในการเป็นขอบเขตว่าเมื่อใครเดินทางเข้ามาผ่านควนไต่ละหมาดแล้วแสดงว่าได้เข้าสู่ชุมชนตะโหมดโดยสมบูรณ์แล้ว เมื่อเดินทางผ่านพื้นที่นี้ก็ต้องแสดงความเคารพโดยวิธีการที่แตกต่างกัน เช่น ยกมือไหว้ บิบบเตรรยนต์ เป็นต้น

ในช่วงแรกของการจัดงานยังไม่ได้ใช้ชื่อว่าประเพณี ๒ ศาสนา แต่เป็นลักษณะของการทำบุญร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษโดยใช้สถานที่เดียวกันคือควนไต่ละหมาด ก่อนที่จะเรียกชื่อประเพณี ๒ ศาสนานี้ชาวบ้านเรียกงานนี้ว่า “ทำบุญบนควน” ซึ่งทั้งชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและอิสลาม ก็จะมาร่วมกันทำบุญในช่วงวันว่าง (สงกรานต์) อย่างพร้อมเพรียงกัน หลังจากกระแสของสังคมได้ให้ความสำคัญกับชุมชน ถือว่าชุมชนคือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศ หน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญกับชุมชน กระแสชุมชนกลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนา ชุมชนต่าง ๆ จึงพยายามสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมา ชุมชนตะโหมดได้เลือกเอาประเพณี ๒ ศาสนาเป็นสิ่งหนึ่งในการสร้างตัวตนให้เป็นที่รับรู้สู่ภายนอกควบคู่กับการทำกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น การจัดสร้างป่าชุมชนเขาหัวช้าง การทำธนาคารน้ำ การจัดงานสงกรานต์ย้อนยุค การจัดตั้งองค์กรชุมชนภายใต้ชื่อ “สถานาวัดตะโหมด” การจัดงานผลไม้ตะโหมด โดยได้เปลี่ยนชื่องาน “ทำบุญบนควน” เป็น “ประเพณี ๒ ศาสนา” เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของสถานาวัดตะโหมด^๓

ประเพณี ๒ ศาสนาเป็นการพัฒนาเอารูปแบบประเพณีเดิม (การทำบุญให้บรรพบุรุษ) กลายเป็นประเพณี ๒ ศาสนาในปัจจุบัน โดยที่สถานาวัดตะโหมดเป็นองค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายให้ประเพณี ๒ ศาสนา ร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในตะโหมดที่ถือเอาประเพณีนี้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนไป ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านบางรายอาจไม่ทราบว่านี่คือเอกลักษณ์ชุมชน แต่ที่ไปร่วมงานประเพณีนั้นเพราะต้องการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษของตนเองเท่านั้น

การคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา

เงื่อนไขสำคัญเกี่ยวกับการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา คือ ความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนตะโหมดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่เป็นพลังสำคัญในการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา ศักยภาพของผู้นำชุมชน ชุมชนตะโหมดมีผู้นำที่มีศักยภาพ และส่วนใหญ่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ไต่ะอิหม่ามและชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำที่มีทุกวัยในชุมชนตะ

^๓ สัมภาษณ์กันเดียวกัน.

โหมค ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของชยุต อินพรหม^๔ ที่พบว่าผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นผู้จุดประกายและกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าดั้งเดิมของความเป็นชุมชน โดยการประยุกต์วัฒนธรรมดั้งเดิมให้เหมาะสมเข้ากับยุคสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ด้วยการนำมาสอดแทรกเข้ากับประเพณี พิธีกรรม กิจกรรมในวันสำคัญ ต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดงานประเพณี ๒ ศาสนา

นอกจากนี้การที่ชุมชนตะโหมคได้มีองค์กรชุมชนคือ สภากาชาดวัดตะโหมคเป็นตัวเชื่อม (มีทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมเป็นคณะกรรมการในสภากาชาดวัด) ทำให้การกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนเป็นไปได้อย่างสะดวกขึ้น การที่ชุมชนใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมได้ช่วยให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเกิดพลังแห่งความศรัทธา ความรักต่อบ้านเกิดและความคิดที่จะทำประโยชน์ต่อชุมชนและสาธารณะ ทำให้วัดเป็นที่พึ่งพิงสำคัญ เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางในการพบปะพูดคุยของชุมชนและบุคคลภายนอก และวัดตะโหมคยังเป็นสถานที่ใกล้เคียงข้อพิพาทหลายคู่กรณี สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีรูปแบบและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น จึงจัดตั้งเป็น “สภากาชาดวัดตะโหมค” ในปี ๒๕๓๘ ประกอบด้วยองค์กรย่อย ๓ องค์กร คือ องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนาและองค์กรทางราชการ กิจกรรมที่ทางสภากาชาดวัดตะโหมคได้ร่วมดำเนินการ คือ การจัดกิจกรรมในงานประเพณีประจำปีของชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การดูแลจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง การทำธนาคารน้ำและการทำโครงการนิคมเกษตรกรรมนาแค นับเป็นการดึงทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเป็นทุนของชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นอำนาจต่อรองและสร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ ดังนั้นวัดตะโหมค จึงมีความหมายสำหรับคนในชุมชนตะโหมคในสองลักษณะด้วยกัน คือ ประการแรกเป็นความหมายในเชิงพื้นที่เป็นสถานที่นัดพบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ประการที่สอง มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ เป็นศูนย์รวมจิตใจ สร้างความรู้สึกในความเป็นชุมชนเดียวกันให้กับสมาชิกในชุมชนตะโหมคทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิม เนื่องจากต่างมีความเชื่อร่วมกันว่าเป็นลูกหลานของโตะหมาด บรรพบุรุษเดียวกันของชุมชน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชาวพุทธและชาวมุสลิมในตะโหมคยังคงแน่นแฟ้นมาจนถึงปัจจุบัน

^๔ ชยุต อินพรหม. ๒๕๔๗. ทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษา สภากาชาดวัดตะโหมค ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ความเชื่อของคนตะโหมดทั้งคนไทยพุทธและไทยมุสลิม ที่มีต่อบรรพบุรุษและมีต่อเนินควน ไต่ละหมาด รวมถึงการร่วมมือกันดูแลเนิน ไต่ละหมาดให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ การใช้สถานที่แห่งนี้เป็นสัญลักษณ์ร่วมของคนทั้งสองศาสนา เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้การคงอยู่ของประเพณีนี้สามารถสืบต่อมาได้จนถึงปัจจุบัน โดยเมื่อศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของชุมชนตะโหมดที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ระบบการผลิต ในอดีตชุมชนตะโหมดมีระบบการผลิตเพื่อยังชีพ อาศัยแรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก ปัจจุบันชุมชนได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นแบบกึ่งยังชีพ มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งการทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้และทำนา นอกจากนี้ภายในชุมชนตะโหมดได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบในการต่อรองจากภาคทุน โดยการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตในรูปของกลุ่มและชมรม ส่วนการแลกเปลี่ยนผลผลิต จากเดิมภายในชุมชนและระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตเพื่อความพอเพียง ในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบเงินตราในรูปของ “ตลาดนัด” ทำให้มีผลผลิตมาแลกเปลี่ยนมากขึ้น และสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของเครือข่ายหมู่บ้านในช่วงสมัยปัจจุบัน ระบบความสัมพันธ์ ภายในชุมชนตะโหมดมีลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่ละครอบครัวมีการจัดระบบงานให้แก่สมาชิก ในด้านการแก้ไขและคลี่คลายความขัดแย้งในชุมชนตะโหมด ปัจจุบันยังอาศัยคำปรึกษาแนะนำจากพระสงฆ์ ไต่ะอิหม่ามและผู้อาวุโสในชุมชนเป็นลำดับแรก ก่อนเสมอ บทบาทของผู้อาวุโสในชุมชนตะโหมด มีส่วนสำคัญที่ทำให้ตะโหมดมีความเป็นชุมชนและอยู่กันอย่างสงบและสันติในปัจจุบัน นอกจากนี้ระหว่างชุมชนกับชุมชนก็มีระบบความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตั้งแต่อดีต โดยการแลกเปลี่ยนผลผลิต ก่อให้เกิดเครือข่ายและระบบเกดระหว่างชุมชน ระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อ เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบดั้งเดิมกับศาสนาหลัก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ทั้งสองศาสนาได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยบางครั้งใช้วัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏในชุมชนตะโหมดมี ๒ ลักษณะ คือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัว เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าป่าเจ้าเขา ความเชื่อเรื่องทวดหัวข้าง ความเชื่อที่ปรากฏจากการจับผี ส่วนความเชื่อดั้งเดิมอีกลักษณะหนึ่ง คือ การให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งทีบรรพบุรุษได้สั่งสมถ่ายทอดมา ชาวบ้านตะโหมดจะแสดงออกถึงความเคารพต่อบรรพบุรุษด้วยการจัดงานบุญในวันสารทเดือนสิบ การให้ความเคารพต่อพ่อท่านช่วย (พระอิศการช่วย อินทสโร) รวมทั้งการจัดประเพณีสองศาสนา ดังนั้นระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนตะโหมดดังกล่าว เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าชุมชนตะโหมดยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เหนียวแน่น แม้ในปัจจุบันก็ยังคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างแจ่มชัด มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์แต่ละยุคได้อย่างสมสมัย โดยมีได้ละทิ้งรากฐานเดิมของชุมชน ส่งผลให้

ชุมชนตะโหนดสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการพัฒนาศูนย์ใหม่และสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่ดำรงอยู่นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความร่วมมือของคนในชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำมาใช้เพื่อพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้เกิดความยั่งยืน ลักษณะของความเชื่อและวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนตะโหนดที่กล่าวมานั้นนอกจากสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนแล้วยังมีผลทำให้ประเพณี ๒ ศาสนาดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

เงื่อนไขที่ทำให้การคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนาเป็นอยู่ได้ในปัจจุบันอีกประการ คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคม โดยการสร้างเครือข่ายกับสถาบันการศึกษา การใช้วัดตะโหนดเป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมะ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ชุมชนตะโหนดได้รับความสนใจจากหน่วยงานภายนอกและทำให้คนในตะโหนดรู้คุณค่าของตนเองและสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างเครือข่ายนี้ส่งผลให้ชุมชนตะโหนดเป็นที่รับรู้ของชุมชนภายนอก ในการจัดประเพณี ๒ ศาสนาก็เช่นเดียวกัน สังเกตได้ว่าผู้ที่เข้าร่วมงานนี้ นอกจากชาวบ้านในตะโหนดแล้วยังมีคนที่อยู่นอกชุมชนเป็นจำนวนมากที่เข้าร่วมงาน ทั้งนี้เพราะเครือข่ายของชาวตะโหนดมีอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเครือข่ายที่เป็นสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการ

ขั้นตอนการจัดงาน

๑. พุทธศาสนิกชนกับการร่วมงานประเพณี ๒ ศาสนา

การเตรียมตัวก่อนไปงานประเพณี ๒ ศาสนา ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะจัดเตรียมอาหารใส่ปิ่นโตเพื่อนำไปถวายพระที่เนินควนไต่ะละหมาด เพื่อเป็นการไปสักการะบรรพบุรุษในตระกูลของตนเองที่ควนไต่ะละหมาด อาหารที่นำไปถวายพระนี้ต้องเป็นอาหารที่ปราศจากเนื้อหมูเพื่อเป็นการเคารพตามแนวทางปฏิบัติของมุสลิมในตะโหนด

ปิ่นโตที่ชาวบ้านนำมาถวายพระ

ในระหว่างที่ชาวตะโหมคร่วมงานนี้ลูกหลานของตระกูลต่าง ๆ ก็จะไปนั่งรวมกันอยู่ในบริเวณที่ฝั่งศพของบรรพบุรุษของครอบครัวตนเอง ซึ่งในปัจจุบันอัฐิหรือกระดูกของบรรพบุรุษของชาวไทยพุทธจะบรรจุอยู่ในบัว หรือชาวบ้านจะไปสร้างบัวครอบบริเวณที่เป็นหลุมฝังศพของบรรพบุรุษก็ได้ โดยชาวบ้านจะนำดอกไม้ ธูปเทียน อาหารและน้ำดื่ม ไปบูชา สักการะบรรพบุรุษของตัวเอง โดยรอเวลาให้พระสงฆ์ทำพิธีทางศาสนาให้แล้วเสร็จ แต่ละครอบครัวก็จะไปนำปิ่นโตมารับประทานอาหารร่วมกัน

ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธนั่งกันเป็นกลุ่มในบริเวณที่เป็นหลุมฝังศพหรือบัว ของครอบครัวตัวเองรอเวลาให้พระสงฆ์ทำพิธีทางศาสนาเสร็จจึงไปนำปิ่นโตมารับประทานอาหารกัน

๒. มุสลิมกับการร่วมงานประเพณี ๒ ศาสนา

ในช่วงเวลาที่พุทธศาสนิกชนประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่นั้น มุสลิมที่มาร่วมงานก็จะทำพิธีทางศาสนาอิสลามเช่นกัน เช่น การทำพิธีนุหรีหรือคูหรี เป็นพิธีการทำบุญในวาระต่าง ๆ ของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามในภาคใต้ โดยประกอบด้วยการสวดมนต์ หรือ “อ่านคฺอฺอา” ให้เหมาะสมกับวาระนั้น ๆ คำว่า “นุหรี” หรือ “คูหรี” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากภาษามลายูว่า “คอนคูรี” โดยปกติพิธีชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ปฏิบัติแบบเรียบง่าย ตามศาสนบัญญัติ ความสัมพันธ์ของพิธีนุหรีของชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามในตะโหมคร่วมกับบริเวณควนไต่ละหมาดนั้นจะเกี่ยวข้องกับพิธีของความตาย กล่าวคือเมื่อมุสลิมตายลง เพื่อนบ้านจะไปให้ความช่วยเหลือครอบครัวผู้ตาย อาจมีการบอกกันด้วยวาจาหรือตีกลองของมัสยิดเป็นการบอกข่าวว่ามีคนตายในหมู่บ้าน

พิธีศพของมุสลิมจะใช้วิธีการฝัง ซึ่งในอดีตมุสลิมที่ตะโหมคร่วมฝังที่ควนไต่ละหมาด โดยปกติแล้วจะต้องฝังภายใน ๒๔ ชั่วโมง เพราะถือว่าถ้าไว้นานจะทำให้ผู้ที่มิมีชีวิตอยู่ต้องเสียใจเพิ่มมากขึ้น เพื่อนบ้านจะช่วยเหลือกันอย่างรวดเร็ว ช่วยขุดหลุมที่สุสาน (กูโบว์) ทำโลง ศพด้วยไม้กระดานแบบง่าย ๆ เพราะอิสลามถือว่าการตายเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ไปยังอีกโลกหนึ่ง ผู้ไปช่วยงานหรือเยี่ยมครอบครัวของผู้ตายแต่งกายธรรมดาไม่มีการแต่งคำไว้ทุกข์ การปฏิบัติต่อ

ศพ (มัยยิต) ก่อนนำไปฝัง จะมีการอาบน้ำทำความสะอาดศพ แล้วห่อด้วยผ้าขาว ต่อจากนั้นก็เป็นที่รีละหมาดให้แก่ผู้ตายซึ่ง เรียกว่า ละหมาดญะนาซะห์ ซึ่งอาจจะทำที่บ้านของผู้ตาย หรือนำศพไปทำพิธีละหมาดให้ที่มัสยิดก็ได้ เมื่อมีการเคลื่อนศพ ผู้ที่นั่งอยู่หรือทำงานอยู่ในทางศพผ่าน จะยืนขึ้นเป็นการเคารพศพและตามไปส่งศพถึง กุโบร์

การฝังศพ มีการขุดหลุมลึกพอสมควร ฝังศพในท่านอนตะแคงขวา หันหน้าไปทางทิศลัด (อยู่ทางทิศตะวันตก) หลังฝังศพเรียบร้อยแล้วใช้ก้อนหินหรือหลักไม้สั้น ๆ ๒ ท่อน เรียกว่า ตาหนา บักด้านศีรษะและปลายเท้าเป็นเครื่องหมายไว้บนหลุมศพ ถ้าเป็นผู้ชายจะทำตาหนามีลักษณะกลม ผู้หญิงจะมีลักษณะแบน ต่อจากนั้นผู้นำศาสนาก็จะอ่านดุอา (คำขอพร) ขอพรต่อพระผู้เป็นเจ้าของผู้ตาย

ที่บริเวณควนโต๊ะละหมาดจะมีหลุมฝังศพของบรรพบุรุษชาวตะโหมดหลายหลุม โดยในช่วงที่ผู้นำทางศาสนาอิสลามทำพิธีกรรมทางศาสนาอยู่นั้นมุสลิมจะมานั่งอยู่บริเวณหลุมศพของบรรพบุรุษมีการนำเอาดอกไม้และเทียนมาแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษด้วย ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเชื่อดั้งเดิมของวิญญาณบรรพบุรุษของชาวมุสลิม

การแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษของมุสลิมที่ตะโหมด

ในช่วงของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของทั้งสองศาสนานั้น จะมีอยู่ช่วงเวลาหนึ่งที่ทั้งพระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาอิสลามมาทำพิธีร่วมกันในบริเวณศาลาของมุสลิม ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้เป็นการทำพิธีเพื่อแสดงความเคารพและการทำบุญให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วของทั้งสองศาสนา อีกทั้งยังบ่งบอกนัยสำคัญของชุมชนแห่งนี้ได้หลายประการ

พระสงฆ์และผู้นำศาสนาอิสลามประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกัน

๓. กิจกรรมอื่น ๆ ในงานประเพณี

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทางศาสนาของทั้งสองศาสนาแล้วประมาณก่อนเที่ยงวัน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาอิสลามก็จะทยอยกลับวัดและกลับบ้านของตนเอง ชาวบ้านทั้งไทยพุทธและมุสลิมบางส่วนก็จะร่วมกันรับประทานอาหารเที่ยงร่วมกันที่ควนโตะละหมาด ขณะที่บางส่วนทยอยกันกลับบ้าน หรือทำกิจกรรมอย่างอื่น เพราะในงานนี้จะมีการขายของพื้นบ้าน เช่น ขนมจีน ขนมอื่น ๆ (ใกล้เคียงกับงานวัดทั่วไปในปัจจุบัน) นอกจากนั้นก็จะมีการแสดงรื่นเริงที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ได้แก่ มโนราห์ โดยเฉพาะเมื่อมีการขนานไ่ว้ชาวบ้านผู้ที่ขนานไ่ว้ก็จะถือโอกาสวันประเพณี ๒ ศาสนา มาเก็บเงินในงานประเพณีนี้ด้วย ประมาณ ๑๖ นาฬิกาชาวบ้านก็จะทยอยกันกลับบ้านของตนเองจนเกือบหมด ที่เหลืออยู่ก็จะเป็นแม่ค้าที่มาขายของและกรรมการของสถานาวัดตะโหมดที่ต้องเก็บกวาดสถานที่

คุณค่าและความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา

การทำความเข้าใจในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา โดยจะกล่าวถึงคุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนาในสามประเด็น คือ ประเด็นแรกคุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนาในฐานะที่เป็นสิ่งสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนตะโหมด ซึ่งนอกจากประเพณี ๒ ศาสนาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้ว ประเพณีนี้ยังเป็นเครื่องมือนำไปสู่การร่วมมือกันของคนในชุมชนตะโหมดและนำไปสู่กิจกรรมที่สำคัญอื่น ๆ ที่ชาวตะโหมดร่วมมือกันทำขึ้น เช่น การจัดงานประเพณีย้อนยุค การทำให้ตะโหมดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม การทำธนาคารน้ำ การจัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้าง การรวมตัวของชาวตะโหมดในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ประเด็นที่สอง จะกล่าวถึงคุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ในฐานะเป็นสิ่งที่ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างกัน ประเด็นที่

สาม ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ในส่วนที่ช่วยให้ชุมชนตะโหมดเกิดความเข้มแข็ง โดยรายละเอียดต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

ประเพณี ๒ ศาสนา ในฐานะเป็นการสร้างความหมาย

ความสำคัญของประเพณี ๒ ศาสนา โดยการที่ชาวตะโหมดใช้ประเพณีนี้บอกความเป็นตัวตนของตะโหมด เป็นการใช้ประเพณี ๒ ศาสนา ในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนตะโหมด ทั้งนี้ เพราะชาวบ้านในชุมชนตะโหมดมีเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวาง โดยเฉพาะกับหน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาทำให้การจัดงานประเพณี ๒ ศาสนาเป็นที่รับรู้ของคนภายนอกมากขึ้น นอกจากนี้ประเพณี ๒ ศาสนายังเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านในตะโหมดทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมได้ร่วมมือกันในกิจกรรมอื่น ๆ ที่สำคัญของชุมชน ได้แก่

๑. การจัดงานประเพณีย้อนยุค

งานประเพณีย้อนยุคเป็นประเพณีที่ชาวตะโหมดจัดขึ้นในคืนวันที่ ๑๓-๑๔ เมษายนของทุกปี (จัดก่อนวันประเพณี ๒ ศาสนาและมีกิจกรรมตอนกลางคืนด้วย) โดยจะจัดที่บริเวณวัดตะโหมด เป็นประเพณีที่ชาวบ้านในตะโหมดจัดมาแล้วประมาณ ๘ ครั้ง นับว่าเป็นประเพณีหรือกิจกรรมที่เป็นประติมากรรมใหม่ที่ทางชุมชนจัดให้มีขึ้นในช่วงวันว่างหรือประเพณีสงกรานต์ ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับวันว่างว่าช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่ไม่มีเทวดาคอยคุ้มครองในสถานที่ต่าง ๆ ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่ประกอบสัมมาชีพใด ๆ ในช่วงนี้ อีกทั้งการจัดงานวันสงกรานต์ในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศมักจะจะเป็นไปในแนวทางรื่นเริงเสียเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมถูกทำลาย เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มผู้นำในชุมชนได้มีความคิดเกี่ยวกับการจัดงานประเพณีย้อนยุคขึ้นมาเพื่อเป็นการนำเอาวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนในตะโหมดมานำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแสดงบนเวทีเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีต สภาพความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษ การจัดทำขนมพื้นบ้าน การจัดวางย้อนยุค ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้งานประเพณีย้อนยุคเป็นงานที่ทำให้คนรุ่นหลังในตะโหมดรู้จักชุมชนของตนเองมากขึ้น เช่น การทำไต้ การทำน้ำมันยาง การดำข้าว การไถนาด้วยวัว เป็นต้น

๒. การสร้างให้ตะโหมดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ตะโหมดเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักศึกษาจำนวนมาก กล่าวคือชุมชนตะโหมดนับเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และด้านการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาส่งนักเรียน นักศึกษาเข้ามาเรียนรู้ ทัศนศึกษาดูงาน ทำวิจัย และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชน ซึ่งสถาบันการศึกษาที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนตะโหมดมีดังนี้

- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีทั้งคณะอาจารย์และนักศึกษาที่เข้ามาในชุมชน เพื่อศึกษาดูงาน จัดกิจกรรม ทำวิจัยและทำวิทยานิพนธ์ในหลายประเด็นด้วยกัน เช่น การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับป่าชุมชนเขาหัวช้าง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ และการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าชุมชนเขาหัวช้าง นอกจากนี้ยังมีการจัดค่ายเยาวชน เพื่อสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียนในชุมชนตะโหมดด้วย

- มหาวิทยาลัยทักษิณ มีทั้งอาจารย์และนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยและศึกษาชุมชนตะโหมด

- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีนักศึกษาเข้ามาทำวิทยานิพนธ์ในประเด็นของทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะโหมด

๓. การทำธนาคารน้ำ

การทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด เป็นกระบวนการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ ที่ชุมชนให้ความสำคัญต่อแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม การทำธนาคารน้ำดังกล่าวจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง ทางแกนนำในสถานานวัดตะโหมดมองว่าการจัดการป่าควรดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการน้ำและดิน จึงจะทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวมและมีประสิทธิภาพ ประกอบกับภายในชุมชนตะโหมดและชุมชนใกล้เคียงเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภคในช่วงฤดูแล้ง การทำธนาคารน้ำ จึงเริ่มขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๔๕ นำโดยพระสงฆ์วัดตะโหมดเป็นผู้เริ่มดำเนินการสร้างธนาคารน้ำ โดยได้นำภูมิปัญญาในการทำนบห้วยนา แนวคิดจากการเรียนรู้วิธีการสร้างทำนบชาวป่า และแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงแนะนำให้ใช้ฝายแม้ว (check dam) หรือฝายอย่างง่าย เพื่อชะลอความชุ่มชื้นให้กับป่าไม้ มาปรับใช้ในการทำธนาคารน้ำ จนก่อให้เกิดธนาคารน้ำ ๓ รูปแบบด้วยกัน คือ ธนาคารน้ำแบบไม่ถาวร แบบกึ่งถาวรและแบบถาวร การทำธนาคารน้ำในแต่ละแห่ง ต้องอาศัยความร่วมมือและกำลังคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ดังนั้นทางสถานานวัดตะโหมด จึงเป็นแกนกลางในการประสานงานเพื่อให้เกิดกลุ่มในการทำธนาคารน้ำ โดยแบ่งกลุ่มรับผิดชอบตามพื้นที่ แต่ละกลุ่มได้ร่วมกันกำหนดกฎกติกาในการใช้ประโยชน์จากธนาคารน้ำ และรณรงค์สร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านตลอดลำน้ำ ได้เห็นความสำคัญของการทำธนาคารน้ำ สร้างจิตสำนึกในการช่วยกันประหยัดน้ำมากยิ่งขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงที่ได้รับ คือ ทำให้ปริมาณน้ำในลำห้วย ลำธาร ลำคลองมี

เพิ่มขึ้นจากเดิมและมีน้ำตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้อย่างเพียงพอ ในการอุปโภค บริโภคและการเกษตร เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาธรรมชาติชนิดต่าง ๆ และเป็นกร พื้นที่ระบบนิเวศ ส่งผลให้พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ สามารถกักเก็บตะกอนไม่ให้ไปทับถมลำคลอง ตอนล่าง และสามารถป้องกันน้ำท่วมในช่วงหน้าฝนได้ ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นทางอ้อม คือ ทำให้ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่และประกอบอาชีพในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดกับ พื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ได้เห็นความสำคัญและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำและดูแล รักษาทรัพยากรป่าต้นน้ำและสัตว์ป่า ก่อให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ และเกิด ความตระหนักในการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ปริมาณการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำบริเวณเทือกเขา บรรทัดลดน้อยลง รวมถึงการลักลอบตัดไม้และการล่าสัตว์ป่าลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้ยังเป็น ต้นทุนในการรักษาแรงใจของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน รวมทั้งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน สร้างความสัมพันธ์อันดี จนเกิดเครือข่ายใน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นพลังในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน ผลที่เกิดขึ้นดังกล่าว นับว่าเป็นดอกเบี๋ยอันเกิดจากการทำธนาคารน้ำที่ชาวบ้านได้รับในปัจจุบันและอนาคต

กล่าวได้ว่าการที่ชาวบ้านในตะโหมดสามารถจัดทำธนาคารน้ำได้นั้นเกิดขึ้น เพราะชุมชนตะโหมดสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในสถานการณ์ปัจจุบันได้ เนื่องจากปัจจัย ๒ กลุ่ม ด้วยกัน คือ ปัจจัยภายนอก ชุมชน ได้แก่ นโยบายการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ กระแสการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก และปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของผู้นำ องค์กรชุมชนเข้มแข็ง องค์กรความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เมื่อพิจารณาปัจจัยทั้งสองกลุ่มนี้ใหม่พบว่า ปัจจัย เหล่านี้เป็นทั้งปัจจัยบวกและปัจจัยลบ ปัจจัยบวกประกอบด้วย กระแสการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเข้ามาขององค์กรและหน่วยงานภายนอก ฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพของผู้นำชุมชน องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรความรู้และกระบวนการ เรียนรู้ของชุมชน ปัจจัยบวกเหล่านี้สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะชาวบ้าน ทั่วไปภายในชุมชน โดยผ่านระบบคิดและเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันเป็นทั้งแรง กระตุ้นและหนุนเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยการทำ ธนาคารน้ำ และสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่มาเป็นพลังขับเคลื่อนให้คนในชุมชนมาร่วมกัน แก้ปัญหาต่าง ๆ และร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชน โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ ท้องถิ่น ส่วนนโยบายการพัฒนาและนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเมื่อพิจารณา แล้วพบว่า เป็นได้ทั้งปัจจัยบวกและปัจจัยลบ เนื่องจากนโยบายของรัฐเหล่านี้ ก่อให้เกิดการ

เปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาทางสังคม รวมไปถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ ส่งผลให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนในชุมชนรับวัฒนธรรมกระแสใหม่มากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นกับชุมชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย เมื่อพิจารณาในประเด็นดังกล่าว นโยบายของรัฐจึงเป็นปัจจัยลบ สำหรับชุมชนตะโหมคเมื่อได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ วิกฤติเหล่านี้กลับเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันหาทางออก เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงเกิดการนำวัฒนธรรมชุมชนมาปรับประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ดังกล่าว นโยบายของรัฐจึงเป็นปัจจัยบวกที่กระตุ้นให้ชุมชนตะโหมคเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนมากยิ่งขึ้น

สำหรับปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีส่วนให้ชุมชนสามารถดึงวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ นั่นคือ ศักยภาพของผู้นำชุมชน ชุมชนตะโหมคมีผู้นำที่มีศักยภาพ และส่วนใหญ่เป็นผู้นำตามธรรมชาติ ประกอบด้วยพระสงฆ์ โตะอิหม่ามและชาวบ้านซึ่งเป็นแกนนำที่มีทุกวัยในชุมชนตะโหมค ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของชยุต อินพรหม^๕ ที่พบว่าผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นผู้จุดประกายและกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นถึงคุณค่าดั้งเดิมของความเป็นชุมชน โดยการประยุกต์วัฒนธรรมดั้งเดิมให้เหมาะสมเข้ากับยุคสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ด้วยการนำมาสอดแทรกเข้ากับประเพณี พิธีกรรม กิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ^๖

๔. การจัดสร้างป่าชุมชนเขาหัวช้าง

การจัดสร้างป่าชุมชนเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ชาวตะโหมคได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านก็สามารถร่วมมือกันดูแลป่าได้ ทั้งนี้เพราะชุมชนตะโหมคมีความสัมพันธ์กับป่าบริเวณเขาหัวช้างมาอย่างยาวนาน ทั้งการพึ่งพิงเพื่อยังชีพและเป็นที่พักพิงทางด้านจิตใจ นั่นคือการให้ความ

^๕ดูรายละเอียดในชยุต อินพรหม. ๒๕๔๗. ทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษา สถานานวัดตะโหมค ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

^๖ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในนฤมล สุขพันธ์. ๒๕๔๕. วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษารณการนำของชุมชนตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

เคารพต่อทวดหัวช้าง ความเชื่อและความเคารพศรัทธาต่อทวดหัวช้างส่งผลให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปและต้องทำลายสภาพธรรมชาติในบริเวณป่าเขาหัวช้าง แต่ทั้งนี้พื้นที่ป่าโดยรอบเขาหัวช้างมีการบุกเบิกเพื่อทำเป็นสวนยางพารา จึงเป็นสาเหตุให้กลุ่มแกนนำในชุมชนตระหนักถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ชุมชนตะโหมดโดยการนำของสถานานวัดตะโหมด ได้ไปดูงานที่ฟรุโตะแดงและศูนย์ศึกษาและพัฒนาพิภุลทอง จังหวัดนราธิวาส จากการได้ไปเรียนรู้ถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าฟรุโตะแดง ชาวบ้านจึงเกิดการเปรียบเทียบกับผืนป่าเทือกเขาบรรทัด ซึ่งในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับป่าฟรุโตะแดง แต่ปัจจุบันป่าเทือกเขาบรรทัดถูกบุกรุกและมีความเสื่อมโทรมอย่างมาก จึงเกิดความคิดที่จะอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าในรูปแบบของป่าชุมชน ซึ่งมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐ นั่นคือ นโยบายแก้ไขปัญหาคนกับป่าในพื้นที่อนุรักษ์ โดยเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันรักษาป่าด้วยรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ โดยในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมป่าในตำบลตะโหมด กรมป่าไม้ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่แนวกันชน และจัดทำโครงการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด หลังจากนั้นจึงได้เริ่มดำเนินการประชุมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยแบ่งเป็นกรรมการบริหาร ๒๕ คน กรรมการดูแลป่า ๒๒ คน และกรรมการประชาสัมพันธ์ ๑๔ คน ต่อมาคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ออกสำรวจพื้นที่ของป่าชุมชนและจัดทำแนวเขตครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๒,๐๐๐ ไร่ และยื่นคำร้องเพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนต่อกรมป่าไม้ตามระเบียบที่ว่าด้วยเรื่องป่าชุมชน

วัตถุประสงค์ของป่าชุมชนเขาหัวช้าง คือ

- ๑.) เพื่อใช้เป็นที่ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- ๒.) เพื่อใช้เป็นที่ศึกษาทางสมุนไพร
- ๓.) เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค
- ๔.) เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- ๕.) เพื่อเป็นการส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน
- ๖.) เพื่อให้มีการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ
- ๗.) เพื่อใช้เป็นแหล่งที่พักผ่อนของชุมชนและการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์

นอกจากนี้ชุมชนได้กำหนดกฎข้อตกลงซึ่งเป็นบทลงโทษสำหรับผู้ที่ทำความเสียหายหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชนไว้ ในการดำเนินงานป่าชุมชนเขาหัวช้างนั้น ชุมชนโดยการนำของคณะกรรมการป่าชุมชนมีแนวทางในการจัดการป่าชุมชนที่เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก มีการจัดการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและบุคคลทั่วไป^๑

การจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้างและการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คณะกรรมการได้เพิ่มขึ้น เช่น มีการอบรมวิทยากรนำชม การสื่อความหมายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โดยการสนับสนุนความรู้ทางวิชาการจากสาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และจัดระบบการจัดการเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น ลูกหาบ การทำอาหาร ที่พัก การขนส่ง ฯลฯ โดยดึงผู้นำที่มีความรู้ทางภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ ๑๕ มาเป็นผู้นำในการจัดการทางด้านการท่องเที่ยว ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดการป่าชุมชนทำให้เกิดกิจกรรมอันเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรอย่างอื่นตามมา

การลดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนตะโหมด

นอกจากประเพณี ๒ ศาสนาจะสารสามารถสร้างอัตลักษณ์ให้ชุมชนตะโหมดและนำไปสู่ความร่วมมือกันในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่หลากหลายและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมดังที่กล่าวมาแล้ว การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนาทำให้ลดปัญหาความขัดแย้งทางสังคมของคนสองกลุ่มที่มีโครงสร้างทางวัฒนธรรมในเรื่องของการนับถือศาสนาที่แตกต่างกันได้ โดยประเด็นดังกล่าวนี้สามารถสังเกตได้จากปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เป็นความขัดแย้งระหว่างคนสองศาสนา ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องที่คนทั้งสองศาสนาได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้ได้เรียนรู้ข้อปฏิบัติ ความเชื่อศรัทธา พิธีกรรมของแต่ละศาสนา เมื่อได้เรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันแล้วก็สามารถลดปัญหาความขัดแย้งได้

นอกจากนี้หากมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น วัยรุ่นชกต่อยกัน ผู้นำที่เป็นที่เคารพของชาวบ้านก็จะมาทำการไกล่เกลี่ยทำให้ปัญหาลดลง หรือการที่ชาวบ้านใช้เวทีการประชุมร่วมกันเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ โดยใช้วัดตะโหมดเป็นศูนย์กลาง โดยชาวบ้านที่เป็นแกนนำชุมชนจะมาร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเป็นประจำเกือบทุกวันหลังจากทำภารกิจของครัวเรือนตนเองเสร็จ ซึ่งโดยมากคือการกรีดขางพาราที่จะเสร็จประมาณก่อนเที่ยงวัน เวลาช่วงบ่ายของแต่ละวันชาวบ้านจะมารวมตัวกันภายในวัดตะโหมดแลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสารบ้านเมือง สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้รู้ความเป็นมาเป็นไปของชุมชน ในกรณีที่มีความขัดแย้งก็จะใช้เวทีนี้ผ่อนคลายปัญหาให้เบาบางและยุติลงได้

^๑ชยุต อินพรหม. ๒๕๔๗. ทูตทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษาสถานาวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๕๔ – ๑๐๐.

อีกทั้งการที่มีหน่วยงานจากภายนอกพื้นที่เข้ามาศึกษาดูงานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตะโหมคอย่างสม่ำเสมอ และการที่วัดตะโหมคได้รับการยกย่องให้เป็นวัดดีเด่น ทำให้ชาวบ้านในตะโหมคเห็นถึงคุณค่าของความร่วมมือร่วมใจกันของคนในตะโหมค การร่วมมือกันทำกิจกรรมบ่อย ๆ โดยเฉพาะการที่ต้องพาหน่วยงานภายนอกไปดูงานในตะโหมค ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักสามัคคีกัน ช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง

นอกจากนี้พบว่าบ่อยครั้งที่แกนนำชุมชนตะโหมคต้องออกไปนอกพื้นที่เพื่อเป็นวิทยากรบรรยาย หรือเป็นวิทยากรพิเศษในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในชุมชนอื่น ๆ ในสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการต่าง ๆ แกนนำเหล่านี้ก็จะนำประสบการณ์ที่ได้มาบอกต่อกับสมาชิกคนอื่น ๆ และสามารถมองข้ามความขัดแย้งในชุมชนไปได้ เพราะชาวตะโหมคเชื่อว่าหากยังมีความขัดแย้งในชุมชนอยู่ความน่าเชื่อถือที่ภายนอกมีต่อชุมชนตะโหมคก็จะลดลง

การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนานับเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่น่าไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตะโหมค โดยชุมชนที่เข้มแข็งได้นั้นจะต้องมีพลังที่จะสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถต่อรองและร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกได้และสามารถพิทักษ์สิทธิชุมชนของตนได้ด้วย แต่กว่าที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้นั้น ต้องอาศัยการสร้างรากฐานเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญ ชุมชนนั้น ๆ จึงต้องอาศัยวัฒนธรรมชุมชน และสามารถนำวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมของตนมาประยุกต์ปรับใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว หรือการอาศัยจุดร่วมบางอย่างที่ชุมชนมีร่วมกัน เช่น ประวัติศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือผู้นำบางคน ในกรณีของชุมชนตะโหมคนั้น ได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชนของตนมาปรับใช้เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างป่าชุมชนเขาหัวช้าง การทำธนาคารน้ำ รวมทั้งการร่วมมือกันจัดงานประเพณี ๒ ศาสนาขึ้นมา โดยอาศัยฐานวัฒนธรรมชุมชนในด้านความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และข้อปฏิบัติเรื่องระบบอาวุโส สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพลังชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง คนในชุมชนตะโหมคให้ความสำคัญต่อภาวะพึ่งตนเองมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมอาชีพและการส่งเสริมและช่วยเหลือกลุ่มอาชีพเกษตรกรภายในชุมชน โดยเฉพาะพี่น้องที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ทางสถานวัดตะโหมคจะช่วยเหลือในการหาตลาด และเป็นตลาดในการขายผลไม้ เพื่อให้สามารถขายผลไม้ในราคาที่ไม่ต่ำจนเกินไป จะเห็นได้ว่า คนในชุมชนต้องการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อต้องการหลีกเลี่ยงภาวะหนี้สินและลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกอื่น ๆ นอกจากนี้ชุมชนตะโหมคได้อาศัยวัฒนธรรมชุมชน สร้างองค์กรชุมชนได้อย่างเข้มแข็งเพื่อใช้ในการเจรจาต่อรองกับรัฐและหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ให้เกิดการยอมรับ และได้มาซึ่งความ

ร่วมมือ เช่น ในกรณีการเรียกร้องให้รัฐตรวจสอบการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติที่ทับที่ทำกินของชาวบ้านเสียใหม่ และให้ทบทุนโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนตะโหมดและชุมชนใกล้เคียง โดยอาศัยการต่อรองกับภาครัฐโดยตรงและการร้องเรียนผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ

การเป็นชุมชนเข้มแข็งจำเป็นต้องอาศัยองค์กรชุมชน ซึ่งนับเป็นสถาบันประเภทหนึ่งที่จะดำรงคงอยู่ได้ยาวนาน องค์กรชุมชนจำเป็นต้องมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เพื่อให้สามารถทำหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการใหม่ๆ ของชุมชนและคนในสังคม ปัจจุบันได้มีการย้อนกลับไปพัฒนา และฟื้นฟูองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่ของชุมชนที่เคยมีบทบาทและหน้าที่มาตั้งแต่อดีต เพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นผลจากการพัฒนาที่ผิดพลาด และสามารถนำมาใช้เป็นทางออกร่วมกันในการแก้ปัญหาในหลายกรณี การแก้ไขปัญหาโดยอาศัยแนวทางขององค์กรชุมชน ได้พิสูจน์ให้สังคมประจักษ์ว่า แม้แต่ภายใต้สถานการณ์แบบใหม่ แนวทางนี้ก็เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ค่อนข้างได้ผลแน่นอนและมีประสิทธิภาพ

องค์กรชุมชนที่ปรากฏอยู่ในชุมชนตะโหมด นับเป็นสถาบันเก่าแก่ที่อยู่คู่ชุมชนมาอย่างยาวนาน แม้ในอดีตการรวมตัวกันของคนในชุมชนจะมีรูปแบบเป็นองค์กรชุมชนที่ไม่ชัดเจนมากนัก กิจกรรมที่ดำเนินการ มักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานบุญ ประเพณีและกิจกรรมเพื่องานพัฒนาในชุมชน เช่น การร่วมกันก่อสร้างศาลา โรงเรียน ถนนหนทาง เป็นต้น การรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมด้านสังคมดังกล่าว ถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญในการก่อเกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งในปัจจุบัน

ด้วยสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดปัจจัยที่ส่งผลให้การปรับเปลี่ยนขององค์กรชุมชนมีรูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้น ผลกระทบจากการพัฒนา ก่อให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ รวมไปถึงกระแสการมีส่วนร่วม ส่งผลให้ชุมชนต่าง ๆ ล้วนต้องหันมาพึ่งตนเอง มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการมากขึ้น เพื่อต้องการสร้างฐานพลังอำนาจชุมชนในการต่อรองกับอำนาจภายนอก ซึ่งนับวันมีกระแสนรุนแรงมากยิ่งขึ้น ให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ประกอบกับชุมชนตะโหมดมีรากฐานทางวัฒนธรรมมั่นคง ด้วยลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบอาวุโส มีระบบการผลิตกึ่งยังชีพ และยังมีการสืบทอดระบบคุณค่า ศาสนาและความเชื่อไปยังคนรุ่นใหม่ ผลิดซ้ำและผลิดใหม่ เพื่อปรับปรุงเสริมแต่งให้สอดคล้องตามยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการปรับใช้สิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่ โดยการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนารูปแบบ วิธีการของประเพณี หรือพิธีกรรม

ใหม่ ๆ ขึ้นมา ซึ่งบางครั้งยังคงคุณค่าที่สะท้อนเนื้อหาอันแท้จริงของชาวบ้านลงไปในแต่ละกิจกรรม สิ่งเหล่านี้นับเป็นปัจจัยเสริมซึ่งกันและกัน นำไปสู่การสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง

องค์กรชุมชนที่ดำรงอยู่และเป็นแกนกลางสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนตะโหมคคือ สถานานวัดตะโหมค เป็นองค์กรชุมชนที่นับว่าเข้มแข็งของคนในชุมชนตะโหมค เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ สถานานวัดตะโหมคเกิดจากการที่วัดตะโหมคเป็นศูนย์รวมพลังศรัทธาของชาวมุสลิมมาอย่างยาวนาน อีกทั้งท่านพระครูอุทิศกิจจาทร (เจ้าอาวาสในปัจจุบัน) ได้ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงใช้วัดเป็นจุดศูนย์กลางในการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นศูนย์รวมการระดมทุนต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาชุมชน และวัดตะโหมคยังคงเป็นสถานที่ใกล้เคียงข้อพิพาทหลายคู่กรณี กิจกรรมต่าง ๆ ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีรูปแบบและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยได้จัดตั้งสถานานวัดตะโหมคขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๕๑๘ ภายในสถานานวัดตะโหมค ประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายวัยและอาชีพ กระจายอยู่ทุกหมู่บ้านของตำบลตะโหมค ประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำอาวุโส แกนนำวัยผู้ใหญ่ แกนนำวัยหนุ่มสาวและกลุ่มเด็กและเยาวชน นอกจากนี้สถานานวัดตะโหมคยังเป็นต้นกำเนิดในการเกิดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนอย่างหลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานทั้ง ๔ ด้านของสถานานวัดตะโหมค ก่อให้เกิดเครือข่ายของชุมชนที่เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

ตาราง แสดงกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับสถานานวัดตะโหมค

กิจกรรมและการดำเนินงานของสถานานวัด ฯ	กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับสถานานวัด
๑. ด้านสังคม มุ่งหวังให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดี สามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้มากขึ้น มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีน้ำสะอาดเพื่อใช้อุปโภค-บริโภคอย่างเพียงพอตลอดปี เยาวชนมีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและปลอดภัยจากยาเสพติดทุกประเภท โดยเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาและแก้ไขปัญหาและมีการประกาศเกียรติคุณครอบครัวตัวอย่างทุกปี	<ul style="list-style-type: none"> - เทศบาลตำบลตะโหมค - องค์กรบริหารส่วนตำบลตะโหมค - กรรมการชุมชน - ตำรวจชุมชน - กลุ่มผู้สูงอายุ - กลุ่มเยาวชนบ้านตะโหมค - สถานีอนามัยตำบลตะโหมค
๒. ด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มุ่งหวังจะส่งเสริมและพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรม เอกลักษณะของท้องถิ่นและเสริมสร้างความรู้และ	<ul style="list-style-type: none"> - วัดตะโหมค - มัสยิด - โรงเรียนประชาบำรุง

จิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยมุ่งหวังจะพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรม และจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนาและประเพณีไทย	<ul style="list-style-type: none"> - โรงเรียนวัดตะโหมด - ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านตะโหมด - กลุ่มพุทธบุตร
๓. <u>ด้านเศรษฐกิจ</u> มุ่งหวังจะส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพที่เป็นไปตามฤดูกาล มีศูนย์ส่งเสริมอาชีพในชุมชน มีการรวมกลุ่มเพื่อออมทรัพย์และระดมทุน และมีธุรกิจชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด - ชมรมไม้ผลบ้านตะโหมด - กลุ่มแม่บ้านตะโหมด - กลุ่มออมทรัพย์
๔. <u>ด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว</u> มุ่งหวังจะส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึกให้ชุมชนรู้คุณค่าและรักทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จัดภูมิทัศน์ของชุมชนให้สวยงามโดยเริ่มจากการดูแลบ้านของตนให้ถูกสุขลักษณะและสวยงาม ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดโครงการคืนต้นไม้สู่ป่า โครงการป่าชุมชนเขาหัวช้าง โครงการธนาคารน้ำ และจัดการดูแลทรัพยากรดิน	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มธนาคารน้ำ ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง กลุ่มป่าต้นน้ำห้วยนา-ห้วยรูเม่น กลุ่มป่าต้นน้ำห้วยแม กลุ่มต้นหญ้า - คณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง - อาสาสมัครพิทักษ์ป่าเขาบรรทัดหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบ้านตะโหมด - ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด

ที่มา : นฤมล สุขพันธ์. ๒๕๔๕. วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๑๒๒ – ๑๒๓.

จะเห็นได้ว่า สถานานวัดตะโหมด เป็นองค์กรชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง เป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาที่จะนำชุมชนไปสู่เศรษฐกิจ ศีลธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมไปถึงความสามารถขององค์กรชุมชนในการแสวงหาและดึงฐานวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้ โดยเฉพาะการสร้างและส่งเสริมให้เกิดประเพณี ๒ ศาสนาขึ้นในชุมชนตะโหมด และการที่ชุมชนตะโหมดมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งทำให้ชุมชนตะโหมดมีความเข้มแข็งไปด้วย นอกจากนี้การที่ประเพณี ๒ ศาสนาเป็นบ่อเกิดของความร่วมมือที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนในประเด็นอื่น ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วก็ส่งผลถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่มีมากขึ้น

ในช่วงที่จัดงานประเพณี ๒ ศาสนายังเป็นช่วงเวลาที่ลูกหลานของชาวตะโหมดที่จากบ้านไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้ใช้โอกาสการจัดงานประเพณี ๒ ศาสนากลับมาเยี่ยมบ้าน โดยถือเป็นเรื่องสำคัญเพิ่มขึ้นจากวันหยุดสงกรานต์ปกติ ลักษณะเช่นนี้ส่งผลถึงความกึกกักในตะโหมดให้เพิ่มขึ้น และนำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีทัศนคติของผู้ที่อยู่ในชุมชนตะโหมดเกี่ยวกับประเพณี ๒ ศาสนาที่น่าสนใจอยากจะนำเสนอ นั่นคือ มุมมองของมุสลิมรุ่นใหม่ที่มีต่อประเพณี ๒ ศาสนา โดยในปัจจุบันมุสลิมในตะโหมดมีความรู้และเข้าร่วมประเพณี ๒ ศาสนาน้อยลง เหตุผลหนึ่งเนื่องมาจากบรรพบุรุษของมุสลิมรุ่นปัจจุบันจะไม่ฟังที่เนิน โຕະລະหมาดอีกแล้ว ความผูกพันที่มุสลิมรุ่นใหม่มีต่อบรรพบุรุษที่ถูกฝังอยู่ที่เนิน โຕະລະหมาดจึงห่างออกไปเรื่อย ๆ

อีกทั้งการที่มุสลิมรุ่นใหม่ รับเอาแนวคิดและวิธีการศึกษาศาสนาอิสลามที่เป็นสากลมากขึ้น ความรู้แบบใหม่นี้เป็นไปตามแนวคิดอิสลามบริสุทธิ การตีความตามศาสนบัญญัติมักเป็นไปในทำนองที่ว่าพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ไม่เป็นสากลไม่สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม เช่น มุสลิมรุ่นใหม่ไม่เชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษอีกแล้ว

ส่วนมุมมองของพุทธศาสนิกชนต่อประเพณี ๒ ศาสนา สามารถกล่าวได้ว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีลักษณะของการประนีประนอมสูง เช่น การนำหลักศาสนาพุทธมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของคนในตะโหมด เช่น ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องทวด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ การผสมผสานระหว่างศาสนพุทธกับศาสนาฮินดู ลักษณะเช่นนี้ชาวบ้านในตะโหมดที่นับถือศาสนาพุทธในปัจจุบันจึงยังให้ความสำคัญกับประเพณี ๒ ศาสนาอยู่เป็นอย่างมาก สืบเนื่องจากการเข้าร่วมงานประเพณีนี้ที่ชาวไทยพุทธจะมีเป็นจำนวนมากว่ามุสลิมค่อนข้างมาก ทั้งจากปี พ.ศ.๒๕๔๘, ๒๕๕๐ และ ๒๕๕๑ ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมงานประเพณีนี้ โดยที่การจัดงานประเพณี ๒ ศาสนานั้นเป็นไปในลักษณะที่ผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านกับหลักของศาสนาพุทธ อาจเรียกได้ว่า เป็นการให้ความหมายใหม่ของประเพณี ๒ ศาสนาเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีวัดตะโหมดเป็นองค์กรสำคัญในการกำหนดความหมายเหล่านี้ ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งนับถือศาสนาอิสลามจะมีทำที่ต่อสิ่งทีนอกเหนือจากศาสนบัญญัติไปในลักษณะของข้อห้ามและมีแนวโน้มว่าจะลดละเลิกไปในที่สุดตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมา สาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่เมื่อคนมุสลิมในตะโหมดนำเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี ๒ ศาสนาไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับมุสลิมในพื้นที่ ก็มักถูกตั้งคำถามว่าประเพณีดังกล่าวไม่ได้อยู่ในหลักคำสอนที่ศาสนาอิสลามกล่าวไว้

บทที่ ๔

บทสรุป

จากการศึกษาในหัวข้อประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

ประเด็นเกี่ยวกับการก่อเกิดและการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนานั้น พบว่า การก่อเกิดของประเพณี ๒ ศาสนาเกิดขึ้นจากความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนคือความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่ทั้งผู้คนที่นับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีความเชื่อเรื่องนี้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งบรรพบุรุษของคนทั้งสองศาสนาในตะโหมดยังใช้พื้นที่ฝังศพที่เดียวกัน คือ ควน โຕ้ละหมาด ทำให้ส่งผลถึงการจัดงานประเพณี ๒ ศาสนาได้ การใช้สถานที่ควน โຕ้ละหมาดเป็นที่จัดงานประเพณีนับเป็นประเด็นสำคัญของการเกิดขึ้นของประเพณี ๒ ศาสนา เพราะความเชื่อว่าบรรพบุรุษของคนทั้งสองศาสนาถูกฝังอยู่ที่นี้ สืบเนื่องจากคนทั้งสองศาสนาในตะโหมดต่างมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว รวมทั้งการที่เนินควน โຕ้ละหมาดกลายเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาในฐานะที่เป็นพื้นที่ฝังศพของชุมชน ทำให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นสถานที่ร่วมกันจัดงานประเพณี ๒ ศาสนา เพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณที่คนในรุ่นปัจจุบันมีต่อบรรพบุรุษ นอกจากควน โຕ้ละหมาดได้กลายเป็นพื้นที่ร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาแล้วพื้นที่นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ในเชิงของความร่วมมือเพื่อรักษาธรรมชาติและกลายเป็นสัญลักษณ์ในการเป็นขอบเขตว่าเมื่อใครเดินทางเข้ามาผ่านควน โຕ้ละหมาดแล้วแสดงว่าได้เข้าสู่ชุมชนตะโหมดโดยสมบูรณ์แล้ว เมื่อเดินทางผ่านพื้นที่นี้ก็จะต้องแสดงความเคารพโดยวิธีการที่แตกต่างกัน เช่น ยกมือไหว้ บีบแตรรถยนต์ เป็นต้น

นอกจากนี้เมื่อมีการศึกษาเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของคนในตะโหมดพบว่า ระบบเครือญาติของชาวบ้านสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มตามความเชื่อของการนับถือศาสนา คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม แต่รากฐานแล้วทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกันและมีความเชื่อเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกัน

ในช่วงแรกของการจัดงานยังไม่ได้ใช้ชื่อว่าประเพณี ๒ ศาสนา แต่เป็นลักษณะของการทำบุญร่วมกันของคนทั้งสองศาสนาเพื่อแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษโดยใช้สถานที่เดียวกันคือ ควน โຕ้ละหมาด ก่อนที่จะเรียกชื่อประเพณี ๒ ศาสนานั้นชาวบ้านเรียกงานนี้ว่า “ทำบุญบนควน” ซึ่งทั้งชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและอิสลาม ก็จะมาร่วมกันทำบุญในช่วงวันว่าง (สงกรานต์) อย่างพร้อมเพรียงกัน หลังจากกระแสของสังคมได้ให้ความสำคัญกับชุมชน ถือว่าชุมชนคือจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศ หน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญกับชุมชน กระแสชุมชนกลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนา ชุมชนต่าง ๆ จึงพยายามสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมา ชุมชนตะโหมดได้เลือกเอาประเพณี ๒ ศาสนาเป็นสิ่งหนึ่งในการสร้างตัวตนให้เป็นที่รับรู้สู่ภายนอก

ควบคู่กับการทำกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น การจัดสร้างป่าชุมชนเขาหัวช้าง การทำธนาคารน้ำ การจัดงานสงกรานต์ย้อนยุค การจัดตั้งองค์กรชุมชนภายใต้ชื่อ “สถานาวัดตะโหมด” การจัดงานผลไม้ตะโหมด โดยได้เปลี่ยนชื่องาน “ทำบุญบนควน” เป็น “ประเพณี ๒ ศาสนา” เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๘ พร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของสถานาวัดตะโหมด

โดยสรุปประเพณี ๒ ศาสนาเป็นการพัฒนาเอารูปแบบประเพณีเดิม (การทำบุญให้บรรพบุรุษ) กลายเป็นประเพณี ๒ ศาสนาในปัจจุบัน โดยที่สถานาวัดตะโหมดเป็นองค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายให้ประเพณี ๒ ศาสนา ร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในตะโหมดที่ถือเอาประเพณีนี้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชุมชนไป ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านบางรายอาจไม่ทราบว่าเป็นเอกลักษณ์ชุมชน แต่ที่ไปร่วมงานประเพณีนั้นเพราะต้องการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษของตนเองเท่านั้น

ประเด็นต่อไปจะกล่าวถึงการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา เงื่อนไขสำคัญเกี่ยวกับการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา คือ ความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนตะโหมดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ชุมชนตะโหมดได้มีองค์กรชุมชนคือ สถานาวัดตะโหมดเป็นตัวเชื่อม โดยที่สถานาวัดตะโหมดนั้นมีทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมเป็นคณะกรรมการ ทำให้การกำหนดทิศทางพัฒนาชุมชนเป็นไปได้อย่างสะดวกขึ้น นอกจากนี้ความเชื่อของคนตะโหมดทั้งคนไทยพุทธและไทยมุสลิม ที่มีต่อบรรพบุรุษและมีต่อเนินควนโตะละหมาด รวมถึงการร่วมมือกันดูแลเนินโตะละหมาดให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะก็เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการคงอยู่ของประเพณี ๒ ศาสนา

ในส่วนของขั้นตอนการจัดงานการเตรียมตัวก่อนไปงานประเพณี ๒ ศาสนา ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะจัดเตรียมอาหารใส่ปิ่นโตเพื่อนำไปถวายพระที่เนินควนโตะละหมาด เพื่อเป็นการไปสักการะบรรพบุรุษในตระกูลของตนเองที่ควนโตะละหมาด อาหารที่นำไปถวายพระนี้ต้องเป็นอาหารที่ปราศจากเนื้อหมูเพื่อเป็นการเคารพตามแนวทางปฏิบัติของมุสลิมในตะโหมด ส่วนของมุสลิมที่มาร่วมงานก็จะทำพิธีทางศาสนาอิสลาม เช่น การทำพิธีนุหรีหรือคูหรี

ประเด็นสำคัญเกี่ยวประเพณี ๒ ศาสนาในเรื่องคุณค่าและความสำคัญ มีคุณค่าหลายประการ ได้แก่คุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนาในฐานะที่เป็นสิ่งสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนตะโหมด ซึ่งนอกจากประเพณี ๒ ศาสนาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้ว ประเพณีนี้ยังเป็นเครื่องมือนำไปสู่การร่วมมือกันของคนในชุมชนตะโหมดและนำไปสู่กิจกรรมที่สำคัญอื่น ๆ ที่ชาวตะโหมดร่วมมือกันทำขึ้น เช่น การจัดงานประเพณีย้อนยุค การทำให้ตะโหมดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม การทำธนาคารน้ำ การจัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้าง การรวมตัวของชาวตะโหมดในการทำกิจกรรมอื่น ๆ คุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ในฐานะเป็นสิ่งช่วยลดปัญหา

ความขัดแย้งในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างกัน และคุณค่าของประเพณี ๒ ศาสนา ในส่วนที่ช่วยให้ชุมชนตะโหมดเกิดความเข้มแข็ง

กล่าวโดยสรุปได้ว่าประเพณี ๒ ศาสนา เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในตะโหมดร่วมมือกันจัดขึ้น เป็นความร่วมมือกันของชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างกัน เป็นประเพณีที่ส่งผลให้คนในตะโหมดที่นับถือศาสนาต่างกันสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งของบ้านเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนี้ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชาวตะโหมดที่นับถือศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับประเพณี ๒ ศาสนาน้อยลง สืบเนื่องจากการไปร่วมงานของมุสลิมรุ่นใหม่ ๆ ในตะโหมดที่มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความเชื่อเรื่องมุสลิมบริสุทธีที่แพร่ขยายเข้ามาในตะโหมดและตีความว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนากับศาสนาอื่นเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เอกลักษณ์ของชุมชนตะโหมดในเรื่องการจัดประเพณี ๒ ศาสนาจึงมีแนวโน้มว่าจะลดความสำคัญลง เป็นหน้าที่ของชาวตะโหมดและองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องจะต้องใช้ความพยายามในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนให้คงอยู่สืบต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. ๒๕๓๘. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- คำนวน นวลสนอง. ๒๕๔๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณี การจับฝั้งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง. วารสาร มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๓(๒).
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันธิญา กาญจนพันธุ์. ๒๕๓๖. “ป่าชุมชน ภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน”, ใน ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๒, เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พูนศักดิ์ ชานิกประดิษฐ์. ๒๕๔๐. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ในอดีต. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ๒๕๓๔. “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน”, ใน วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า ๑๗๑ - ๒๑๖. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชยุต อินพรหม. ๒๕๔๗. ทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษา สถานาดนวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนา ชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล, ตะโหมด, กิ่งอำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๒๕ เล่ม ๓ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- ชาติ ศิลปศรี. ๒๕๒๕. การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ฟ้ายุคทองฉิมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘). วิทยานิพนธ์ปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. ๒๕๔๓. “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือ”, ใน พลวัตของ ชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย, หน้า ๑๓๕ - ๑๗๖. อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ๒๕๔๕. วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ : วิทยา.
- ธฤตวรรณ นนทพุท, ๒๕๔๕. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว เจริญเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- นฤมล สุขพันธ์. ๒๕๔๕. วัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : กรณีศึกษาธนาคารน้ำของชุมชนตะโหนด อำเภอดงโหนด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บรรเทิง ศิริมุสิกะ. ๒๕๔๕. ศึกษาการผลิตของชุมชนเชิงเขาบรรทัดในจังหวัดพัทลุง ตั้งแต่การจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช จนถึงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๐๓). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- พวง บุยรัตน์. ๒๕๔๒. ตะโหนด. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๔๒ เล่ม ๖ หน้า ๒๔๖๕. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- มานะ ขุนวิชัย. ๒๕๔๖. ขุมโจรแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๒๕๖๕. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยงยุทธ ชูแวนและประมวล มณีโรจน์, บทสังเคราะห์เศรษฐกิจหมู่บ้านบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในมิติประวัติศาสตร์, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ทะเลสาบในกระแสความเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและกระบวนการพัฒนา ณ สถาบันทักษิณคดีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ๑๕ - ๒๑ มิถุนายน ๒๕๔๖.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. ๒๕๓๘. “การเขียนวัฒนธรรมชุมชน : บทวิพากษ์กระแสด้านโลกาภิวัตน์/กวัตน์”, วารสารธรรมศาสตร์. ๓,๔๐ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘).
- ศรีศักร วัลลิโภดม.๒๕๓๗. “ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย.” ใน มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย ขุมทางความคิด ขุดมองอนาคต. หน้า ๑ - ๔๘. เอกวิทย์ ณ ถลาง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนพับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน).
- สงบ ส่องเมือง. ๒๕๒๘. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๕. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง.
- สงบ ส่องเมือง. ๒๕๔๖. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษ. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิถิทรทัศน์.
- สภาลานวัดตะโหนด. ๒๕๔๓. ตะโหนดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหนด. พัทลุง : สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคใต้.
- สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด. ๒๕๔๕. แผนพัฒนาการเกษตรชุมชน ปี ๒๕๔๕. พัทลุง : สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด.

- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. ๒๕๓๓. รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- สุรวุฒิ ปัดไธสง. ๒๕๔๕. “วัฒนธรรมชุมชน : เงื่อนไขความเข้มแข็งชุมชน/หมู่บ้าน”, วารสาร
พฤศจิกายนศาสตร์. ๘,๑ (กันยายน ๒๕๔๕), ๑๑ - ๒๐.
- องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, แผนพัฒนาตำบลตะโหมด. ๒๕๔๘.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ๒๕๔๒ “วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์” เอกสาร
ประกอบการสัมมนาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ๒๕๔๔. มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการ
ทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ๒๕๔๓. “หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโต้แย้งทางความคิด”, ใน วิถีสังคมไทย
สารนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์. หน้า ๓๒๕ - ๓๖๘.
จรัญ โฆษณานนท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- อุดม พงศ์ศรีวัฒน์ และคณะ. ๒๕๔๔. กรณีศึกษา องค์กรชุมชนสภาตำบลตะโหมดกับการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. สงขลา : สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา.

บุคลากรกรม

ปาน พลเพชร, แกนนำชุมชนตะโหนด, สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

พระครูสังฆรักษ์วิชาญ ปสนุนจิตโต, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะโหนด และเลขานุการสถานานวัดตะโหนด, สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

พระครูสุนทรกิจจานุโยค, รองเจ้าอาวาสวัดตะโหนดและประธานสถานานวัดตะโหนด สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

เมธิพงษ์ สืบประดิษฐ์, คณบดีสำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้, สัมภาษณ์วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๐.

รุ่งระวี สาเหล็ก, ๑๖ หมู่ ๕ ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง, สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๐.

วรรณ ขุนจันทร์, รองประธานสถานานวัดตะโหนดและที่ปรึกษาคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง, สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

สมบูรณ์ จิตสาระอาภรณ์, แกนนำชุมชนตะโหนด, สัมภาษณ์วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๕๐.

สวาท ทองรักษ์, แกนนำชุมชนตะโหนด กรรมการสถานานวัดตะโหนด, สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

เสิน เพชรทอง, แกนนำชุมชนตะโหนด, สัมภาษณ์วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๐.

เหล็บ สาเหล็ก, ๑๖ หมู่ ๕ ตำบลตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง, สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๐.

ภาคผนวก
ภาพแสดงบรรยากาศประเพณีสองศาสนา ปี ๒๕๕๐

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นายมานะ ชุนวิชัย
เกิดวันที่	๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	๕๕ หมู่ ๒ ตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.๒๕๔๘ – ๒๕๕๐ อาจารย์ประจำสำนักวิชาเศรษฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสัญญาจ้าง หลักสูตรสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.๒๕๔๒ จบระดับปริญญาตรีสาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พ.ศ.๒๕๔๗ จบระดับปริญญาโทสาขาประวัติศาสตร์เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวัง สนามจันทร์
ชื่อ	นางสาวนฤมล สุขพันธ์
เกิดวันที่	๑ สิงหาคม ๒๕๒๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	๕๑ หมู่ ๑๐ ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.๒๕๔๓ – ๒๕๔๖ เจ้าหน้าที่ภาคสนามสมาคมขยายผล จังหวัดตรัง ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสัญญาจ้าง หลักสูตรวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม (เกียรตินิยม อันดับ ๒) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปริญญาโท วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการ สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

แบบประเมินผลงานวิจัย

ที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๐

ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

.....

ชื่อผลงานวิจัย ประเพณี ๒ ศาสนา : สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยพุทธ – ไทยมุสลิม
ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ผู้รับทุนวิจัย นายมานะ ชุนวิช่วย

ข้าพเจ้านายพิทยา บุขรรัตน์ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยดังกล่าว ได้พิจารณาตรวจสอบ
ผลงานวิจัยของนายมานะ ชุนวิช่วย แล้วมีความเห็นดังนี้

- () ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับดีเยี่ยม เห็นสมควรให้เผยแพร่ในวงวิชาการ
- () ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับดี เห็นสมควรให้เผยแพร่ในวงวิชาการ
- () ผลงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์ในระดับผ่าน เห็นสมควรให้เผยแพร่ในวงวิชาการ
- () ผลงานวิจัยยังต้องมีการปรับปรุงแก้ไขดังนี้

.....
.....
.....
.....
.....
.....

() ความเห็นอื่น ๆ

.....
.....
.....

(.....)

ที่ปรึกษาโครงการวิจัย